

Олег Мазурок

**Чому мовчать
сурми Клію?**

Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ "Ужгородський національний університет"
Історичний факультет
Кафедра нової і новітньої історії та історіографії

Олег Мазурок

ЧОМУ МОВЧАТЬ СУРМИ КЛІО?

**Анатомія фальсифікації історії та історіографії Закарпаття.
Фрагменти**

**До 70-річчя історичного факультету
Ужгородського національного університету**

Ужгород – 2015

ББК 63 (4укр.)
М 13
УДК 930.1(477)

У новій книзі професора Ужгородського національного університету Олега Мазурка порушується етична проблема моральної відповідальності вченого-історика не тільки перед Читачем і Наукою, але й перед усім суспільством; проводиться думка про те, що любов до своєї вітчизни повинна проявлятися у суворій правді; з'ясовуються причини того, чому досі немає історії Закарпаття, яка б відповідала вимогам сучасної історичної науки.

Книга присвячена для студентів УжНУ,
а якщо можливо- то і для інших

Видання здійснене власним коштом О. С. Мазурка

ISBN 978-966-7936-87-7
© Мазурок О. С., 2015

*Усім дослідникам історії
Закарпаття, хто завжди боявся
брехні і ніколи не боявся правди,
не був заручником кон'юнктури
і фальшивомонетником у Науці,
не лукавив перед читачами
і власним сумлінням, не борсався
в брудних баюрах ярмарку
марнославства – бувшим, нині
сущим і прийдешнім*

присвячується.

Автор

ЗМІСТ

Передмова	5
Idée fixe Дмитра Данилюка	24
Історики, не псуйте легенду фактами!	60
Давньоруські літописи – що це таке? Або: "не в ногу" і "ліва – права"	76
Її Величність Цитата. Або: "Ultima ratio regum"	98
Finita la kommedia. Або: Veni, Vidi, Vici	112
Атланти і Каріатиди. Або: "історіографічна" "школа байкарів" ...	119

Додатки

Федака Сергій. Поема про романтичну юність нашої історіографії	159
Данилець Юрій. Данилюк Д. Історична думка на Закарпатті епохи національного відродження (кінець XVIII – середина XIX ст.). – Ужгород, 2009. – 400 с.	162
Попович Ілля. Історія рідного краю – важливий засіб патріотичного виховання молоді	164
Гарздій Мирослава. Дмитро Данилюк: "лейтмотив життя – це праця"	168

**"Якщо потреба в ілюзіях є великою,
люди ладні витратити багато
розумових сил на те, щоб зберегти
своє невігластво"**

Соломон Беллоу

**"Це ігнорування уроків із очевидних
фактів, це вперте і постійне
ігнорування уроків робить мене
песимістичним"**

Арнольд Тойнбі

"Недоліки повчальніші достоїнств"

Василь Ключевський

ПЕРЕДМОВА

Шановні читачі!

У детективних романах А. Крісті, К. Дойля, Ж. Сіменона та інших сюжет так закручено, що читач лише на останніх сторінках твору дізнається, хто ж головний "герой" цього карколомного сюжету, хто ж вчинив злочин. Такий уже жанр! У мене – навпаки: спочатку "герой", а потім карколомний сюжет за його участю. Це також інтрига! Правда, в нашому випадку це, з одного боку, інтрига сумна, а з іншого – не менш захоплююча і повчальна. Вона вчить тому, як не потрібно робити, і, сподіваюся, зацікавить допитливого читача. Це – перша відмінність між мною і класиками детективу. Друга: якщо мої попередники-романісти багато й талановито фантазували, що цілком виправдано з огляду на характер жанру, то в мене все реальне, без найменшого домислу або вигадки, в чому легко переконається той, хто до кінця дочитає мою оповідь. Мій "герой" скоїв злочин проти Історичної науки, проти професії історика, проти авторів, тексти яких він так безсоромно фальсифікує, проти рідної альма-матер. У моїй книзі розкривається анатомія войовничого, агресивного і нездоланного Невігластва, яке, прикриваючись личиною Науки, безсоромно і безкарно експлуатує цю науку, постійно дискредитує її.

У моїй публікації йдеться про п. **Дмитра Данилюка**, "вченого-карпатознавця, педагога, визначного фахівця з проблем української історіографії XIX-XX ст., відомого дослідника становлення і розвитку

історичної науки на Закарпатті",¹ "автора десяти книг, сотні наукових та науково-популярних статей, учасника науково-практичних конференцій, який підготував молоду когорту дослідників з історії та історіографії Закарпаття, уродженця с. Тересва Тячівського району Закарпатської області, доктора історичних наук, професора, завкафедри історії України УжНУ".² "Його перу належить низка історичних праць, у яких досліджується процес зародження і етапи розвитку історичної науки на Закарпатті з кінця XVIII до середини XX ст. Автор виявив, проаналізував і увів у науковий обіг спадщину всіх закарпатських вчених, розкрив суть концепції історичного розвитку краю".³ (Виділено мною – О. М.). Мова йтиме, зокрема, про його книгу *"Історична наука на (в) Закарпатті (кінець XVIII - перша половина XX ст.)"*⁴ (Ужгород, 1999. – 352 с. – Наукове видання. Рецензенти – д. і. н. М. М. Кравець, д. і. н., проф. М. П. Тиводар. – Рекомендовано до друку редакційно-видавничою радою Ужгородського державного університету, протокол № 14 від 18 червня 1999 р. Тираж – 1000 примірників) (Далі – *"Наука"*).

Ви ознайомилися з текстом про Д. Данилюка в "Календарі", з авторитетною думкою доцента М. Зана та думкою його аспірантки М. Кашки. Тепер познайомлю Вас з оцінкою внеску Д. Данилюка у вітчизняну історіографію **Юрієм Данильцем**, який, як правило, першим презентує нові публікації Д. Данилюка. На особі Ю. Данильця свідомо зупиняюся докладно, оскільки в його рецензіях найповніше відбиті "досягнення" Д. Данилюка у вивченні регіональної історії та історіографії. І щоб мене зрозуміли правильно, дозволю собі перефразувати відомий афоризм Евріпіда: *"Скажи, хто твій друг, і я скажу, хто ти"*. Отож – *"Знаючи, хто ти, я скажу, хто твій друг"*. Якщо Ю. Данилець так палко, самовіддано репрезентує книги Д. Данилюка, він відповідає за наукову цінність цих публікацій.

Юрій Васильович Данилець – 1981 р. н., кандидат історичних наук (2008), доктор філософії (Ph. D.) (2009). Закінчив історичний факультет

¹ Календар краєзнавчих пам'ятних дат на 2006 рік. – Рекомендований бібліографічний посібник. – Ужгород, 2005. – С. 4, 29.

² Зан М. Етнокультурний розвиток українців Закарпаття (1989-2001 рр.) // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Історія. – Ужгород, 2006. – Вип. 17. – С. 73; Карпатський світ. – Історико-краєзнавчий, літературно-мистецький журнал. – Ужгород, 2005. – С. 202.

³ Кашка М. Ю. Етнополітичний розвиток русинів-українців (? – О. М.) Закарпаття (друга половина XVIII ст. - 1867 р.) // Автореферат на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – Науковий керівник: Д. Д. Данилюк. – Ужгород, 2005. – С. 9.

⁴ Так в оригіналі: на обкладинці книги: *"...на Закарпатті..."*, а на корінці книги: *"...в Закарпатті..."*.

УжНУ (2003). З вересня 2005 р. – асистент, а з вересня 2009 р. – доцент кафедри історії України УжНУ.¹ Автор шести монографій. Цю кількість Ю. Данилець назвав на засіданні Атестаційної комісії УжНУ у 2009 р., де розглядалося питання про присвоєння йому вченого звання доцента. Не виключено, що на час написання цих рядків (2014) він видав ще стільки ж книг. (Я, старий стріляний вовк, за 45 років роботи в УжНУ ледве "нашкребу" таку цифру). Отож – знаємо, з якою постаттю в науці маємо справу.

Але перш ніж познайомити Вас із рецензією Ю. Данильця на нову книгу Д. Данилюка, познайомлю Вас із деякими попередніми публікаціями Ю. Данильця. Він тяжіє до біографічного жанру. Це похвально і тепер модно. Спочатку – його думка про невтомного "дослідника" історії Закарпаття В. Пагірю, відомого своєю безвідповідальністю за написане. Цей "дослідник", до прикладу, кілька разів писав про "перебування" І. Франка на Закарпатті, писав, зокрема, після того, як я спростував цю легенду й навіть подарував йому свою книгу. Але він "нічого сумняшеся" знову пише про "перебування" І. Франка у Скотарському в 1897 р.

У наступній статті В. Пагіря, не боячись осуду читачів, сповіщає, що *"закарпатськими світочами бойківського краю"*, тобто уродженцями Бойківщини, були О. Митрак, І. Сільвай, Є. Фенцик, Ю. Жаткович, Ф. Потушняк, П. Лінтур, М. Троян, Ю. Керекеш, Й. Жупан та інші.² Щоправда, автор цієї "локшини" дійсно народився на Бойківщині – в с. Щербовці на Воловеччині. Тому, очевидно, закортіло побути хоч би трохи "в колі великих". Навіть таким несправедливим шляхом. Нагадаю читачам, що район розселення бойків на Закарпатті – це північна частина Міжгірського та Великоберезнянського районів, а також весь Воловецький район. А тепер зазирніть у будь-яку енциклопедію з історії Закарпаття – і ви дізнаєтеся, де насправді народилися перераховані вище цим "дослідником" діячі науки і культури Закарпаття.

І ви здивуєтеся ще більше, коли довідаєтеся, що всі ці писання людини, яка не має базової історичної освіти і яка, як на мене, нічого, крім своїх "досліджень", не читає, на всі лади вихваляє дипломований історик Ю. Данилець. Так, говорячи про чергову публікацію В. Пагірі, він пише: ***"Василь Пагіря виконує це завдання з відповідальністю"***

¹ Олашин М. В. Історичний факультет Ужгородського національного університету. – Ужгород, 2010. – С. 115.

² Пагіря Василь. Закарпатські світочі бойківського краю // Трибуна. – 2007. – 6 листопада. – С. 5.

перед нащадками".¹ (Виділено мною – О. М.). Панегірики на адресу мукачівця є й у найновіших публікаціях Ю. Данильця.² Звичайно, він виголошує їх, згадуючи і свою участь у цих "дослідженнях", чим засвідчує рівень своїх знань з історії Закарпаття та ступінь відповідальності за написане. І ось тут мені пригадується байка І. Крилова, в якій поет ще в 1841 р. писав:

*"За что же, не боясь греха,
Кукушка хвалит Петуха?
За то, что хвалит он Кукушку".*

У цьому контексті доречно також пригадати репризу Аркадія Райкіна: *"Ты уважаешь меня – я уважаю тебя. Мы оба – уважаемые люди"*.

Після цього подаю вам текст нової **рецензії** Ю. Данильця на книгу Д. Данилюка, в якому збережено всі особливості мови оригіналу. Прочитайте її, будь-ласка, дуже уважно кілька разів, оскільки ми ще до неї повернемося.

Данилюк Д. Історична думка на Закарпатті епохи національного відродження (кінець XVIII - середина XIX ст.). – Ужгород, 2009. – 400 с.³

Історія Закарпаття XVIII-XIX століття не перестас цікавити як місцевих, так і закордонних дослідників. Нещодавно вийшла у світ монографія доктора історичних наук, професора, завкафедри історії України Дмитра Данилюка під назвою "Історична думка на Закарпатті епохи національного відродження (кінець XVIII - середина XIX ст.)".

Дмитро Данилюк відомий у краї та далеко поза його межами науковець. Він є автором та укладачем 12 окремих видань, вступних статей до I та IV томів "Історії карпатських русинів" М. Лучкая, співавтор "Нарисів історії Закарпаття" в трьох томах. На основі опрацювання рукописних творів, публікацій кінця XVIII-XIX ст. Д. Данилюк вивів із забуття чимало імен закарпатських вчених, діячів національного відродження, а їх наукову спадщину – на всеукраїнський рівень. Дослідження про них опубліковані в таких виданнях як "Український історичний журнал", "Історична наука на порозі XXI ст.: підсумки та перспективи", "Четвертий міжнародний конгрес українців", "Історіографічні дослідження в Україні" тощо. На його праці

¹ Данилець Юрій. Про нові книги Василя Пагирі та Івана Мільчевича // Трибуна. – 2007. – 24 листопада.

² Данилець Юрій. Сторінки золотого фонду Карпатського краю // Трибуна. – 2008. – 6 липня. – С. 12 та ін.

³ Бюлетень прес-служби УжНУ. – № 7 (41), 15 жовтня 2000 р. – С. 16.

посилаються провідні історіографи Києва, Харкова, Черкас, Кам'янець-Подільська... Результати досліджень допомагають по-новому оцінити науковий і культурно-освітній рівень Закарпаття в минулому.

За плідну і багаторічну педагогічну працю, значний доробок в розвиток історичної науки, зокрема історіографії та карпатознавства професор Д. Данилюк нагороджений орденом "За заслуги" III ступеня і Почесною грамотою Міністерства освіти України.

Нова монографія продовжує досліджувану автором тему становлення і розвитку історичної думки на Закарпатті від найдавніших часів до наших днів. У книзі з нових позицій оцінено важливий період в історії Закарпаття кін. XVIII - першої пол. XIX ст. Робота написана на основі рукописів, рідкісних публікацій XVIII-XIX ст. Д. Данилюк представив наукову і творчу спадщину закарпатських громадсько-політичних, церковних діячів та вчених: А. Коцака, І. Пастелія, Д. Бабілі. Широко проаналізовано першу друковану працю І. Базиловича, який вже в кінці XVIII ст. представив історію Закарпаття у тісному зв'язку з історією східних слов'ян зокрема Київської Русі. Вперше введено у науковий обіг листування І. Базиловича з цензором Г. Тарковичем, листи єпископа А. Бачинського до імператриці Марії Терезії за дозволом купляти книги в Галичині; лист Е. Шенборна про відкриття типографії в Закарпатті. Представлено документи єпископа Бачинського про його діяльність спрямовану на розширення сфери вживання рідної мови і впровадження загального обов'язкового навчання.

Всебічно проаналізовано наукову спадщину М. Лучкая, поставивши його в ряд істориків демократичного напрямку в європейській історіографії. Досліджено активну діяльність О. Духновича по обґрунтуванню необхідності возз'єднання Закарпаття з суміжними українськими землями. Адже останній зазначав, що "русины угорские давнейше с галицкими случены были".

Завершується монографія аналізом праці А. Балудянського "История церковная Нового Завета". Автор наголошує, що у цій праці було порушено чимало проблем зокрема автохтонності русинів, місіонерської діяльності рівноапостольних братів Кирила та Мефодія, прихід угорців. Значну частину книги займає наукова спадщина вищеназваних істориків. Крім того серед них є окремі наукові праці І. Орлая, Ю. Гуци-Венеліна, О. Духновича, що виявлені в бібліотеках та архівах в Україні і поза її межами.

Таким чином, у новій книзі проф. Д. Данилюка по-новому оцінено період другої пол. XVIII - першої пол. XIX ст. зокрема доведено, що національне відродження почалося не з приходом російської армії у 1848-

49 рр., його складові мали місце вже в кінці XVIII ст.

Треба відзначити науковий апарат книги, у якому виділено архівні та рукописні матеріали, періодику XIX ст., зарубіжну історіографію Закарпаття. Підготовлено обширний іменний покажчик. Автора як дослідника добре представлено у післямові проф. М. Вегеша.

Книга стане добрим подарунком для учнів, студентів, вчителів, викладачів та всіх, хто цікавиться історією Закарпаття.

Юрій Данилець,
кандидат історичних наук

Та цим п. Ю. Данилець не обмежився. Останнім часом він проявив неабиякий інтерес до особи... **Адольфа Гітлера**. "Шарив" днями і ночами в Інтернеті, з'ясовуючи, хто що про нього **написав** і хто що про нього **переписав**, проявивши при цьому неабиякий хист, якщо не талант. З повним правом він може сказати:

*"Все читав я
Од слова до слова,
Не минав я ані титли,
Ніжє тії коми".*

Заздрісники і недоброзичливці називають таких трудоголіків "ловцями бліх". Кажуть, що вони просто мліють, якщо знайдуть "блоху", і роблять це не за страх, а на совість. Знаменита фраза Архімеда "Еврика!" ("**Знайшов!**"), яка відома всім – від школяра до академіка, – ніщо проти «**Піймав!!**» Ю. Данильця. Правда, серед вченого люду, справжніх науковців, людей самодостатніх побутує думка про те, що "блохолови" – ті ж паразити, але на тілі науки. Цей паразитизм називається "блохофобія" – від слів "блоха", "хобі" та "фобія".

Підсумки цього потужного "сафарі" (вадаски), яке тривало майже тиждень, ретельно, з любов'ю, з неабияким натхненням зафіксовані ним: **а)** на папері (формат А4), адже *"Verba volant, scripta manent"* ("**Слова відлітають, написане залишається**"); **б)** на електронних носіях інформації. Все це – на скрижалі Її Величності Історії. І прийдешнім поколінням залишається лише чекати тієї щасливої миті, коли пролунають сурми Клію. Недурний же сказав: *я пишу, щоб залишитися*. Але це ще не все. Результати цих творчих пошуків Ю. Данилець оприлюднив у своїй палкій промові в актовій залі історичного факультету УжНУ 10 червня 2014 р. в присутності викладачів і студентів факультету. Він смакував кожну фразу, кожне слово, кожну літеру! І, переповнений приємним відчуттям виконаного обов'язку, гордо зійшов з трибуни і урочисто вручив цю "торпеду", даруйте, взірець наукової порядності,

декану історичного факультету Володимирі Феничу. В Одесі сказали би: *"Таки да, шо это надо было видеть!"*. А я зрозумів: ось де твориться справжня наука! Цей монолог нагадав мені емоційні виступи Фіделя Кастро у 1960-х рр., в яких він таврував ганьбою міжнародний імперіалізм і завершував словами: *"Patria o muerte!"*. *"Ніщо так не пестить самолюбство, як почуття виконаного обов'язку"*. Це не я, це – Кузьма Прутков.

Можна тільки пошкодувати, що Ю. Данилець не реалізував ще один спосіб залишити по собі слід в історії – **не вів відеозапис**. Але пробачимо йому цей незначний недогляд: він і так багато зробив. Посудіть самі: "Вадаска" – це робота творча, благородна, робота, яка вимагає неабиякої відповідальності, пильності і миттєвої реакції – не прогавити би "блоху". Це ж який захоплюючий процес!

Зізнаюся: я так не вмію. Як селянський син, я завжди брався за такі справи, які мені були під силу, а тому завжди відчував себе комфортно, був "на своєму місці". Але від того, що не вмію так, як Ю. Данилець, я не впав у розпач, не рвав на собі білий одяг і не посипав голову попелом. Сказано ж бо: *"Suum cuique"* (*"Кожному своє"*). Не помилюся, коли скажу: його консультанти залишилися задоволені цим дійством. А якщо говорити серйозно, мені стало шкода їх всіх: **така мізерія, така нікчемність, така безтактність, така дріб'язкова мстивість не мають нічого спільного з наукою й не личать справжнім чоловікам. Особисто, відкритим текстом заявляю свою глибоку зневагу і презирство до тих, хто благословив цей брудний фарс.**

Про широкий діапазон наукових інтересів Ю. Данильця свідчить і той факт, що він також пише історію православної церкви на Закарпатті, не маючи... **базової теологічної освіти**. Ось так! Тут доречним буде нагадати йому мудру пораду древніх: *"Medice cura te ipsum!"* (*"Лікарю, зцілися сам"*). Це – по-латині, по-вченому. А по-нашому, по-селянськи: *"Чуже бачить під лісом, а свого не бачить під носом"*. Але, як то кажуть, Бог йому суддя.

І це ще не все. Він навіть встиг поділитися з читачами своїм життєвим і науковим досвідом.¹ Там ідеться про становлення молодого науковця-історика, його студії, дослідницьку діяльність та публіцистичну творчість. Як у С. Надсона: *"Так мало прожито, так много пережито"*.

Та вернімося до наших баранів. Шановні учні, студенти, вчителі,

¹ Данилець Юрій. "Наш край в Україні є феноменом..." / Видавнича серія "Домінія слова": портрети-інтерв'ю. – Мукачево: Карпатська вежа, 2008. – 79 с. – Анотація.

викладачі та всі ті, хто цікавиться історією Закарпаття і для яких книга Д. Данилюка є **"добрим подарунком"**, одразу наголошу: висловлюю **свої** міркування **не про цей "подарунок"**, а лише **про рецензію** Ю. Данильця на нього. Мої міркування стосуються іншого доробку Д. Данилюка – його **"Науки"**. Але про це – згодом. Як уважний і допитливий читач, пропоную вам **своє** бачення змісту і суті рецензії Ю. Данильця. Усі варті уваги місця тексту рецензії виділені мною. Отож, ще раз текст рецензії Ю. Данильця.

Данилюк Д. Історична думка на Закарпатті епохи національного відродження (кінець XVIII - середина XIX ст.). – Ужгород, 2009. – 400 с.¹

Історія Закарпаття XVIII-XIX століття не перестає цікавити як місцевих, так і закордонних дослідників. Нещодавно вийшла у світ монографія доктора історичних наук, професора, завкафедри історії України Дмитра Данилюка під назвою "Історична думка на Закарпатті епохи національного відродження (кінець XVIII - середина XIX ст.)".

Дмитро Данилюк відомий у краї та далеко поза його межами науковець. Він є автором та укладачем 12 окремих видань, вступних статей до I та IV томів "Історії карпатських русинів" М. Лучкая, співавтор "Нарисів історії Закарпаття" в трьох томах. На основі опрацювання рукописних творів, публікацій кінця XVIII-XIX ст. Д. Данилюк вивів із забуття чимало імен закарпатських вчених, діячів національного відродження, а їх наукову спадщину – на всеукраїнський рівень. Дослідження про них опубліковані в таких виданнях як "Український історичний журнал", "Історична наука на порозі XXI ст.: підсумки та перспективи", "Четвертий міжнародний конгрес українців", "Історіографічні дослідження в Україні" тощо. На його праці посилаються провідні історіографи Києва, Харкова, Черкас, Кам'янець-Подільська... Результати досліджень (кого? – О. М.) допомагають по-новому оцінити науковий і культурно-освітній рівень Закарпаття в минулому.

За плідну і багаторічну педагогічну працю, значний доробок в розвиток історичної науки, зокрема історіографії та карпатознавства професор Д. Данилюк нагороджений орденом "За заслуги" III ступеня і Почесною грамотою Міністерства освіти України.

Нова монографія продовжує досліджувану автором тему становлення і розвитку історичної думки на Закарпатті від найдавніших

¹ Бюлетень прес-служби УжНУ. – № 7 (41), 15 жовтня 2000 р. – С. 16.

часів до наших днів. У книзі з нових позицій оцінено важливий період в історії Закарпаття кін. XVIII - першої пол. XIX ст. Робота написана на основі рукописів, рідкісних публікацій XVIII-XIX ст. Д. Данилюк представив наукову і творчу спадщину закарпатських громадсько-політичних, церковних діячів та вчених: А. Коцака, І. Пастелія, Д. Бабілі. **Широко проаналізовано першу друковану працю І. Базиловича, який вже в кінці XVIII ст. представив історію Закарпаття у тісному зв'язку з історією східних слов'ян зокрема Київської Русі.** Вперше введено у науковий обіг листування І. Базиловича з цензором Г. Тарковичем, листи єпископа А. Бачинського до імператриці Марії Терезії за дозволом купляти книги в Галичині; лист Е. Шенборна про відкриття **типографії** в Закарпатті. Представлено документи єпископа Бачинського про його діяльність спрямовану на розширення сфери вживання рідної мови і впровадження загального обов'язкового навчання.

Всебічно проаналізовано наукову спадщину М. Лучкая, поставивши його в ряд істориків демократичного напрямку в європейській історіографії. Досліджено активну діяльність О. Духновича по обґрунтуванню необхідності возз'єднання Закарпаття з суміжними українськими землями. Адже останній зазначав, що "русины угорские давнейше с галицкими случены были".

Завершується монографія аналізом праці А. Балудянського "История церковная Новаго Завета". Автор наголошує, що у цій праці було порушено чимало проблем зокрема автохтонності русинів, місіонерської діяльності рівноапостольних братів Кирила та Мефодія, прихід угорців. Значну частину книги займає наукова спадщина вищеназваних істориків. Крім того серед них є окремі наукові праці І. Орлая, Ю. Гуци-Венеліна, О. Духновича, що виявлені в бібліотеках та архівах в Україні і поза її межами.

Таким чином, у новій книзі проф. Д. Данилюка по-новому оцінено період другої пол. XVIII - першої пол. XIX ст. зокрема **доведено, що національне відродження почалося не з приходом російської армії у 1848-49 рр., його складові мали місце вже в кінці XVIII ст.**

Треба відзначити науковий апарат книги, у якому виділено архівні та рукописні матеріали, періодику XIX ст., зарубіжну історіографію Закарпаття. Підготовлено обширний іменний показчик. Автора як дослідника добре представлено у післямові проф. М. Вегеша.

Книга стане добрим подарунком для учнів, студентів, вчителів, викладачів та всіх, хто цікавиться історією Закарпаття.

Юрій Данилець,
кандидат історичних наук

Хотів би звернути вашу увагу, шановні читачі, на такі моменти.

1. У цій рецензії не набагато менше граматичних помилок, ніж слів у її тексті! І тут не потрібно мордувати Інтернет, щоб з'ясувати, **хто є хто** і оцінити рівень знань юного доктора філософії (Ph. D.) з рідної мови та рівень відповідальності за написане. Втішаймося думкою про те, що могло бути й гірше, тобто навпаки. Сказано ж бо: *"Своє – під носом"*.

2. Я не спростовую і не підтверджую факт, згідно з яким на праці Д. Данилюка посилаються в Києві, Харкові, Черкасах, Кам'янці-Подільському. Не виключаю, що, можливо, на праці Д. Данилюка посилаються і в Бердичеві, Конотопі, Одесі (на Малій Арнаутській) і навіть на берегах Туманного Альбіону. Але про це – в окремому сюжеті. Проте ніяк не можу второпати, чому Автор цього панегірика дуже звузив регіон популярності Д. Данилюка. Маю на увазі **Закарпаття**, а конкретніше – **історичний факультет УжНУ**. Адже, починаючи з 1999 р., часу виходу **"Науки"** у світ, ось уже котре покоління студентів не те що **"цитують"**, – вони **зазубрюють напам'ять усю маячню, яка є в "Науці"**. Це по-перше. По-друге: Ю. Данилець чомусь сором'язливо промовчав і про мої публікації з приводу "Науки". Найновіша публікація – книга, яку ви, шановні читачі, тримаєте в руках, – також про Д. Данилюка. А перед цим були мої статті у "Віснику", розділи у книзі **"про ненаписану історію угорусів"**.¹ Це якось некоректно й нечемно по відношенню до свого Патрона. Скажу відверто: мені щиро шкода тих людей з Києва, Черкас, Харкова, Кам'янця-Подільського й т. д., оскільки вони не відають і не підозрюють, **Кого і Що** вони цитують, на **Кого і на Що** посилаються.

3. Відзначаючи величезні заслуги Д. Данилюка перед історичною наукою та аналізуючи його нове "дослідження" про історичну думку на Закарпатті епохи національного відродження, Ю. Данилець пише: **"Широко проаналізовано першу друковану працю І. Базиловича, який вже в кінці XVIII ст. представив історію Закарпаття у тісному зв'язку з історією східних слов'ян зокрема Київської Русі"**. Досі наукові праці аналізували **"всебічно"**, **"грунтовно"**, **"глибоко"**, **"цілісно"**, **"комплексно"**, але щоб це робилося **"широко"** – читаю вперше. Шановні учні та студенти! Візьміть, будь-ласка, довгу-предовгу лінійку і зміряйте "ширину" тексту Д. Данилюка про твір І. Базиловича. Подаю його без змін.

¹ Мазурок О. С. "...Історію угро-русів, якщо брати до уваги вимоги сучасної історіографії, досі не написано...". – Ужгород: Мистецька Лінія, 2009. – 284 с.

"Актуальні проблеми (чого? – О. М.) розглядаються і у другій книзі згаданої праці (тобто праці І. Базиловича. – О. М.).

Весь 2-й параграф четвертої частини присвячено розгляду історії походження русинів, їх релігії, обрядів. І. Базилович наводить уривки з творів багатьох візантійських і римських авторів, в яких вони називають східних слов'ян "роси, руси, роксолани". Найбільш вживаним був етнонім "Росс", "Рус", що означає воду або річку. Ім'я "слов'яни" походить від слова "слава" ("Gloria"). Займали слов'яни територію між річками Дніпро, Дон і Волга, звідки і розселилися в різні краї.

У 3-му параграфі І. Базилович намагається показати історію походження етноніма "русин". На його думку, він походить від грецького слова "рітенос", що означає "вільний". Однак відомо, що ця теорія, як і десятки інших, ще й на сьогодні не має достовірних доказів на підтвердження справжнього походження етноніма "русин".

У 5-му параграфі І. Базилович ще раз повертається до питання про заселення території історичного Закарпаття і всієї Паннонії. Це свідчить про те, яку велику увагу автор йому приділяв і яким воно було актуальним в кінці XVIII ст. Він пише: "Цей руський народ прийшов також в Угорщину і там правом зброї розмістив свої оселі на розлогих просторах і не вперше ввійшов до неї 886 року з мадярами, у яких було сім вождів Альм, Елевд, Кунд, Оунд, Тошу, Губ і Тугут, об'єднавшись з мадярами начебто в одне плем'я, вступив в союз із знатними і між першими із нього обиралися старшини королівства, насправді, він заселив ці краї значно раніше, приходячи до них ще з королем Аттілою". (207).

У 5-му параграфі другої глави знаходимо більш широку, ніж в першій книзі, характеристику зростання могутності Київської Русі. Автор на основі давньоруських літописів характеризує найголовніші події у державній і політичній діяльності Олега, Ігоря, Ольги, яка "була першою християнкою між русинами" і "освітила Русь вірою Христа", Святослава, який відзначився своїми військовими походами, розширенням і зміцненням державних кордонів.

У третій главі подаються цікаві відомості з історії таких слов'янських народів, як болгари, серби, хорвати, моравани, чехи.

Глави четверта і п'ята присвячені взаємовідносинам Київської Русі і Візантії. Опис походу Святослава на Болгарію свідчить про те, що І. Базилович добре знав давньоруські літописи, зокрема "Повість временних літ".

Завершується виклад історії Київської Русі шостою главою, в якій розповідається про прийняття християнства.

Після такої досить детальної характеристики основних етапів

історичного розвитку давньоруської держави дослідник переходить до висвітлення історії Мукачівської єпархії". ("Наука", с. 60-65). Кінець цитати. Увага: обсяг другого тому – 411 сторінок! То як вам оця "ширина"?

До слова, І. Базилович писав про Київську Русь через те, що звідти прийшов Федір Корятович. Якби він прийшов з Італії, Іспанії чи Англії, то він, природно, писав би про ці країни, а не про Київську Русь.

4. Прошу п. Ю. Данильця і п. Д. Данилюка пояснити мені, невігласу, нетямі, а також учням, студентам, учителям і т. д., що це за **"епоха національного відродження"** на Закарпатті (кінець XVIII - середина XIX століть). **"Відродження"**, як відомо, настає після занепаду, застою. Отож: **"пробудження"** чи **"відродження"**? Поставлю декілька запитань:

а) коли ж на Закарпатті була епоха національного **"розквіту"**, в чому вона проявилася, які її хронологічні рамки, прізвища осіб, котрі причетні до **"розквіту"**?

б) коли ж почався **"занепад"**, **"застій"**, які його хронологічні рамки і прояви?

в) що це за національне **"відродження"**, яке відбувалося з кінця XVIII ст., де прізвища **"відроджувачів"**, де його результати?

Читаючи цю шаблонну нісенітницю, іронічно собі думаю: Закарпаття, як видно з праць Д. Данилюка, **"відроджувалося"** не один раз. І ось після чергового **"відродження"** наприкінці XVIII - в середині XIX століть народ так втомився, що присів трохи відпочити і... заснув глибоким сном. Адже як тоді слід розуміти заклик О. Духновича: **"Русини, оставьте глубокий сон"**. Це по-перше. А по-друге: чому О. Духновича називають **"будителем"**, що робить і сам Д. Данилюк, а не **"відроджувачем"**?! Шановні панове: розтлумачте мені, невігласу, всі ці нюанси. І ще. Просто позаздриш Д. Данилюку в його здатності **"пересувати"** епохи. Як у казці про Омелька-дурника – **"за щучим велінням, за моїм хотінням"** **"доведено, що національне відродження почалося не з приходом російської армії у 1848-1849 рр., його складові мали місце вже в кінці XVIII ст."**. То як вам це подобається?!

Дозволю собі познайомити читачів з тим, хто з авторів вживав той чи інший термін. У передньому слові до першого тому **"Наукового збірника товариства "Просвіта"** (1922 р.) редакція так визначила завдання збірника: **"...Йдучи назустріч всім культурним змаганням *пробудившоїся* Підкарпатської Русі, приступаємо до видання наукового видавництва**

у формі річного наукового збірника".¹ Дослідник історії історичної думки в Україні М. Марченко вважає, що 30-40-і рр. XIX ст. в історії Галичини знаменуються **пробудженням** (виділено мною. – О. М.) національного руху і національної свідомості.² Історик Г. Павленко, досліджуючи питання "О. Духнович і революція 1848-1849 рр. в Угорщині і на Закарпатті", зазначав, що ці події показали як вершини можливого закарпатських будителів, включаючи й О. Духновича, так і їхню історичну обмеженість і неспроможність не те щоб розв'язати, а навіть правильно поставити питання соціального і національного розвитку русинського населення краю. Революцію вони зустріли в умовах неповної соціальної структури, початкової форми національної свідомості, де переважали ще не стільки сили "національного відштовхування", тобто усвідомлення своєї національної відмінності від інших народів регіону, скільки сили "національного сплетіння" в розумінні всього слов'янського світу.

Показовий факт: коли 31 травня 1848 р. у Празі було скликано слов'янський з'їзд для обговорення своїх чисто слов'янських проблем, то від русинів Закарпаття на ньому не було жодного представника. Цей факт підтверджує вищесказане: національний рух українців Закарпаття був слабким і не мав жодних зв'язків із національними слов'янськими рухами інших частин Карпатського регіону. Звідси й консерватизм закарпатської інтелігенції в період "весни народів". Лише її верхівка на чолі з О. Духновичем та А. Добрянським усвідомлювала необхідність боротьби за незалежність не тільки від монархії Габсбургів, але й від Угорщини.³ Ось вам "відродження"!

5. Багато років досліджую історичні зв'язки західноукраїнських земель із Наддніпрянщиною та Росією і стверджую: ці зв'язки мали прогресивне значення. Але стосовно того, що О. Духнович, як пишуть Ю. Данилець і Д. Данилюк, обґрунтовував *"необхідність возз'єднання Закарпаття з суміжними українськими землями"*... Гадаю, що це вже трохи "забагато".

6. В рецензії стверджується, що *"Д. Данилюк вивів із забуття чимало імен закарпатських вчених, діячів національного відродження..."*. Насправді **"виводять"** плями з одягу, **"виводять"** породистих віслюків, баранів, індиків і т. д. Забуті імена вчених **повертають** із забуття. Отож,

¹ Carpatica. – Ужгород, 1993. – Вип. I. – С. 155.

² Марченко М. І. Українська історіографія з давніх часів до середини XIX ст.. – К.: Вид-во Київського ун-ту, 1959. – С. 190.

³ О. В. Духнович і Слов'янський світ: Прогр. наук. конференції 23-24 квітня 1993 р. – Ужгород: Патент, 1993. – С. 142.

кого "вивів" – бачимо. А **кого і куди** завів – побачимо.

7. Шановний Юрію Васильовичу. Розтлумачте мені, будь ласка, як належить розуміти чергову відсебеньку Д. Данилюка про те, що він **"вивів на всеукраїнський рівень..."** наукову спадщину відомих вчених?

8. Шановний Юрію Данилець! Вибачте, що я так уважно читав Вашу рецензію, а тому в мене до Вас ще кілька питань, а саме:

а) куди прийшла російська армія у 1848-1849 рр.?

б) що вона робила там, коли прийшла?;

в) **яке відношення** вона мала до чергового **"відродження"** у Д. Данилюка, адже з рецензії я так нічого й не второпав. Дякую!

Шановні учні, студенти, викладачі! Не нервуйте, будь ласка, якщо не знайдете в книгарнях Ужгорода цей **"добрий подарунок"**! Шукайте його в **типографіях суміжних українських земель**. Там його – навалом! Я вам не конкурент, з мене досить і **"Науки"** Д. Данилюка.

І на завершення цього сюжету надам слово Д. Данилюку, **який сказав про себе так (наводжу лише фрагмент тексту).**

"У 1975 році Д. Д. Данилюк успішно захистив при Львівському університеті ім. І. Франка кандидатську дисертацію на тему: "Історія Закарпаття 1917-1945 рр. у радянській історіографії". Наукові здобутки Д. Д. Данилюка узагальнено у його докторській дисертації "Розвиток історичної науки в Закарпатті (з кінця XVIII - до середини XX ст.)", яку він успішно захистив у грудні 1994 року на засіданні спеціалізованої вченої ради Ужгородського державного університету.

*З його іменем пов'язано виведення із забуття цілої плеяди відомих вчених, діячів національного відродження і їх наукової спадщини на загальноукраїнський рівень. Він упорядник наукової спадщини Ю. І. Венеліна, І. С. Орлая, О. В. Духновича та ін. Він автор понад 200 наукових праць, в т. ч. 12 окремих видань..."*¹

Зверніть увагу на два моменти в цьому "ємному" тексті про самого себе.

1. Д. Данилюк одразу, на початку своєї наукової кар'єри, записався в історіографи, не маючи для цього належної теоретичної підготовки і не опублікувавши жодної статті з історії Закарпаття 1917-1945 рр., тобто **не знаючи предмета, який досліджували автори, праці яких він "аналізує"** та оцінює. Як він розуміє своє завдання, завдання

¹ Під покровительством музи Клію. Історичному факультету Ужгородського національного університету – 60 років. – Ужгород, 2005. – С. 126.

доморощеного "історіографа", ви побачите згодом. Найчіткіше свій "метод" він продемонстрував у докторській дисертації про історичну науку на Закарпатті наприкінці XVIII - в середині XX століть. Власне, цей "науковий здобуток" Д. Данилюка і є предметом моїх роздумів і міркувань на сторінках книги, яку ви тримаєте в руках.

2. Зверніть увагу: ця безглузда, кричущо неграмотна фраза про *"виведення із забуття..."* і *"виведення їх наукової спадщини на загальноукраїнський рівень"* підозріло фігурує в багатьох текстах про "потужний" внесок Д. Данилюка в науку – під різними авторами.

А тепер надаю слово самому собі. Це **"слово"** – в наступному сюжеті. Але хотілося б звернути вашу увагу ще на таке. Коли я читаю, як Д. Данилюк "обґрунтовано", "нічого сумняшеся" дорікає **О. Петрову** та **Є. Перфецькому** в незнанні історії Угорської Русі, мені чомусь приходить на гадку байка І. Крилова "Слон и Моська". Як ви думаєте, чому? І щоб легше було відповісти на це питання, подаю короткі біографії вчених і пропоную порівняти їх з наведеною вище біографією Автора **"Науки"**.

Петров Олексій Леонідович (1859-1932). Закінчив історико-філологічний факультет Петербурзького університету. Історією угорських русинів зацікавився під впливом свого вчителя по університету В. Ламанського (1833-1914), відомого спеціаліста з історії слов'ян. О. Петров досконало вивчив угорську і чеську мови й у 1885 р. вперше побував в Угорській Русі (Земплинський комітат). У цей час він познайомився з А. Будиловичем (1846-1908), російським вченим-славістом, зятем А. Добрянського, який жив у селі Чертеж. Згодом О. Петров відвідував Закарпаття в 1890, 1897, 1908, 1909 і 1910 роках, працюючи ще в Росії. Зокрема, у 1890-1891 рр. він із групою вчених на протязі восьми місяців перебував в Угорщині, вивчаючи архівні документи, ознайомлюючись із життям слов'янських народів.

О. Петров не раз бував у Мукачеві, Ужгороді, був особисто знайомий з Анатолієм Кралицьким, листувався з ним. Останній допомагав О. Петрову опрацьовувати стародавні рукописи Мукачівського монастиря. За його ж рекомендацією О. Петров відвідав Євгена Фенцика в Порошкові, шукав у селі стародавні рукописи.

Емігрувавши у 1922 р. в Чехословаччину, О. Петров аж до своєї смерті щороку відвідував Закарпаття як член Товариства з дослідження Словаччини і Підкарпатської Русі та співробітник Слов'янського інституту в Празі. Він – автор численних праць з історії Закарпаття. Зокрема, опублікував серію із **дев'яти випусків** (1905-1932: СПб., 1905-1914, т. I-VII; Прага, 1923-1932, т. VIII-IX), присвячених історії цього

регіону: *"Материалы для истории Угорской (у VIII выпуску – Закарпатской) Руси"*, *"Заметки об Угорской Руси"*, *"Задачи карпато-русской историографии"* та багато інших.

Перфецький Євгеній Юліанович (1888-1947). Закінчив історико-філологічний факультет Петербурзького університету. Щоб поглибити свої знання з історії слов'ян та балканських народів, у 1912-1914 рр. навчався на філософському факультеті Віденського університету. Саме тоді він ознайомився з архівами Австро-Угорщини, зокрема з архівом Мукачівського монастиря, працював в архівах Ужгорода. У 1913 р. опрацював документи Будапештських архівів; його цікавили матеріали, які стосувалися історії заселення Закарпаття й поширення українського елементу в давні часи в Угорщині. Є. Перфецький активно працював в архівах Мукачева, Ужгорода, Малого Березного, Імстичева. До речі, в 1912 р. він відвідав у Стройному Юрія Жатковича, консультувався в нього з приводу написання праці з історіографії Угорської Русі, яка вийшла в 1914 р. – *"Обзор угрорусской историографии"*.

Результатом наполегливої праці історика були його ґрунтовні дослідження, які стосувалися минувшини нашого краю: *"Религиозное движение в Угорской Руси в XVI в. и начале XVII в."* (1915), *"Печатная церковно-славянская книга Угорской Руси в XVII-XVIII вв."* (1916), *"Угорська Русь-Україна в першій половині XVII-го віку"*, *"Мукачівський протоігумен Іоанникій Базилович і його "Brevis notitia" "* та інші.

На ці публікації Є. Перфецького В. Гнатюк відгукнувся короткою рецензією під назвою *"Праці Є. Перфецького по історії Угорської Русі-України"*. Завершуючи стислий аналіз названих творів, В. Гнатюк писав: *"Усі ці праці є витягом з великої праці цього автора "Начерк історії Угорської Русі-України", яку автор в рукопису втратив при переїзді з Московщини на Україну в початках 1918-го року"*.

У 1919 р. Є. Перфецький став доцентом Київського університету, де серед лекцій з історії Галицької Русі читав оглядові лекції з історії Закарпаття. Наприкінці серпня 1921 р. він переїхав у Відень. Незважаючи на велику зайнятість, учений і надалі вивчав історію Закарпаття, яке двічі відвідав у 1923 р., а потім – у 1925, 1928, 1929, 1931 і 1932 рр.

Зокрема, в 1923 р. Є. Перфецький побував у Грушеві, Тересві, Нижній Апші, Солотвині, Імстичеві, Сваляві, Невицькому, Середньому та інших населених пунктах нашого краю, де знайшов цінні документи і матеріали. В інші роки інтенсивно працював в архіві Мукачівського монастиря та єпископському архіві в Ужгороді. Одночасно читав лекції в Мукачеві, Берегові, Ужгороді для вчителів та місцевої інтелігенції.

Результатом його тривалих наукових студій на Підкарпатській Русі були праці: *"Важливе вивчення історії Підкарпатської Русі"* (1922), *"Князь Феодор Корятович Мукачевский"* (1922), *"Огляд історії Підкарпатської Русі"*, *"Східна церква Підкарпатської Русі в стародавні часи"* (1923), *"Про католицькі візитації в 50-х роках XVIII ст. в Мараморошській, Ужгородській та Угоцькій жупах"* (1931), *"Назва Боржава у джерелах XIII-XV ст."* (1932) та багато інших.

У 1976 р. дослідник наукової спадщини Є. Перфецького Василь Гривня, говорячи про науковий доробок ученого в галузі карпатознавства, цілком слушно, на мою думку, зауважив, що є щось зворушливе в тій любові, з якою Є. Перфецький підпорядкував свої наукові інтереси і присвятив більшу частину свого життя вивченню закутини східнослов'янського світу – закарпатським українцям. Він скромно й тихо, не ганяючись за зовнішнім успіхом, цілеспрямовано йшов своїм спокійним життєвим шляхом, знаходячи для себе велике задоволення в усвідомленні того, що його праці, присвячені улюбленій Підкарпатській Русі, стануть на користь закарпатоукраїнському народові, оскільки відтворюють його власне минуле, чим допоможуть формуванню національної та політичної свідомості закарпатських русинів.

Вважаю, що **найсильнішою частиною книги Д. Данилюка є її багатообіцяюча і разом з тим така, яка багато до чого зобов'язує, назва (чого, на жаль, не зрозумів Автор і в чому його велика провина).** Говорю про спробу систематизувати і розв'язати актуальну й цікаву в науковому відношенні проблему. Однак рівень її розв'язання – **ненауковий, дилетантсько-примітивний. Якщо не сказати більше...**

Ще раз заявляю з усією відповідальністю науковця: жодне зауваження, жодне міркування, жодна теза або думка, висловлені мною в моїй книзі з приводу змісту **"Науки"** Д. Данилюка, жодна фраза, жоден закид, зроблені мною на адресу **Автора "Науки"**, не залишаться не обґрунтованими, не підтвердженими численними фактами і прикладами, взятими з книги Д. Данилюка. Жодне! Тут уже, як кажуть поляки, *"sprawa honoru"* ("справа честі"). *"Absit invidia verbo"* ("Хай це слово не викличе неприязні").

Зізнаюся у своїй слабості: люблю афоризми древніх, оскільки в них – тисячолітній життєвий досвід і мудрість людства, спостереження, зіставлення і роздуми. Разом з тим зізнаюся: не люблю деяких сучасних авторів, які закаламучують тексти своїх публікацій модними поняттями, за якими часто-густо нічого не стоїть. Це – пилюка в очі. Шукаємо в одній із таких публікацій історичну динаміку, хочемо бачити логіку викладу матеріалу, власні думки з порушеної проблеми, а там на кожному кроці –

"чагарники", "каменяки" тощо, які заважають зрозуміти позицію автора, простежити хід його думок. З приводу цього я кажу своїм студентам, аспірантам, колегам так. Є три варіанти дістатися з Ужгорода до Мукачева: перший – Ужгород - Середнє - Мукачево; другий – Ужгород - Чоп - Мукачево; третій – Ужгород - Перечин - Великий Березний - Самбір - Львів - Стрий - Лавочне - Свалява - Мукачево. Я завжди обираю перший варіант. Другий і особливо третій варіант, як на мене, обирають ті, хто хоче себе показати чи виокремитися на фоні інших.

Мені спадають на думку афоризми неперевершеного за своїм стилем В. Ключевського. Наведу два з них: *"Мудрено пишут только о том, чего сами не понимают"; "Тяжело писать и говорить – легкое дело, но легко писать и говорить – тяжелое дело"*.

Також подам з цього приводу образок із селянського життя та його філософську основу. Поїхали батько з сином забирати сіно із копиць, щоб привезти його додому. Батько – на возі, адже укласти сіно – це ціла наука: максимально завантажити воза, укласти сіно так, щоб віз не перевернувся і щоб усе виглядало естетично, оскільки односельці засміють цього газду, якщо щось буде не так. Син – на копиці. За цей час сіно спресувалося, і подавати його на воза – непроста справа. Син стоїть на такому пласті сіна й намагається подати його батькові. Пручався-пручався, аж поки не зламав вила. Після цього гордо глянув на батька і сказав: *"Дивись, тату, який я сильний!"* Батько скрушно похитав головою і з сумом мовив: *"Е, сину, ти не сильний, а дурний!"*.

І, підсумовуючи все вищесказане, розповім мудру житейську притчу, смисл якої повністю збігається із сюжетами, які **Читач** знайде в наступних розділах, за участю Д. Данилюка.

Ще в дитинстві мій мудрий тато розповів мені притчу про "ПРАВДУ", глибокий житейський смисл якої я зрозумів значно пізніше. В одному царстві-державстві жили люди. Всі їх кривдили, утискали, чинили з ними не по правді. Вони довго терпіли це і, врешті-решт, вирішили шукати Правду. Хтось їм підказав, що, мовляв, Правда живе там-то і там-то, але до неї дуже далеко. Порадилися вони й вибрали з-поміж себе тямущого чоловіка, спорядили його в далеку дорогу: хто дав харчі, хто гроші, і наказали знайти Правду. Довго-предовго йшов той чоловік у ті краї, де була Правда. Терпів голод, холод і спрагу, його життю загрожували хижі звірі й лихі люди. Нарешті дійшов він у гористу і лісисту місцевість. Люди, які там жили, сказали йому, що Правда – он у тій печері. Зрадів чоловік і, зібравши останні сили, увійшов у печеру. Там було темно, холодно і сиро. Озирнувшись навкруги, він почав несміливо кликати Правду:

"Правдо, вийди до мене!". Довго-предовго кликав, аж, нарешті, щось заворушилося, і з глибини печери вийшла страшна-престрашна потвора. Отямившись від переляку, чоловік несміливо спитав:

– Хто ти?

– Я ПРАВДА, – відповіла потвора.

– А що ж я людям скажу??

– А ти збреши...

IDÉE FIXE ДМИТРА ДАНИЛЮКА

Видалася невелика перерва: я закінчив перший том своїх "Міст..."¹ і вирішив впорядкувати хоча б частку написаного мною раніше. Звертаю увагу читачів: текст, який наразі перед вами, написано **задовго** до публікації **"Атланти і Каріатида..."**.² Тому не виключено, що деякі моменти були вам **тоді** не зовсім зрозумілі, оскільки я спирався на матеріал, **який пропоную лише тепер**. Зараз я називаю речі своїми іменами. Наприклад, якщо в "Атлантах..." я писав про **"школу байкарів"**, то тепер я називаю цю школу **"школою фальсифікаторів"**. Там я писав про **аспірантів Д. Данилюка**, тепер я пишу **лише про нього**. Якщо там я **"показував пальцем"**, то тут показую **"цілою рукою"**.

Після "Науки" Д. Данилюка більше нічого не читаю з його "досліджень", керуючись мудрими словами Чацького: **"Я глупости не чтец, а пуще образцовых"**. Проте текст **"Науки"** знаю напам'ять. У моїй бібліотеці є два примірники цього справді раритетного видання. Кажу це без іронії, адже де ви знайдете таке дослідження?! Це – як дуже рідкісна фальшива монета. Його **"Наука"** – **це момент істини, це формула, яка детермінує інші його опуси**. І не тільки його власні, але й його учнів. Недарма ж існує **"школа байкарів-фальсифікаторів"**.

Книга писалася легко, весело... і довго. Перші записи (нотатки) зроблені мною в грудні 1994 р. під час захисту Д. Данилюком докторської дисертації. Зізнаюся, в мене не було наміру писати на цю тему книгу. Але коли в 1996 р. вийшла його книга про **"історичну науку на Закарпатті"**, яку я прочитав багато разів, у мене виникла потреба висловити свої міркування з приводу цього **"дослідження"**. Спочатку я робив помітки на полях "Науки". Потім – окремі виписки на аркушах формату А-5, згодом – А-4. Скільки б разів я не перечитував книгу Д. Данилюка, знаходив у ній все нові й нові **"грані"**, і щоразу, як сказав поет, **"рука тянулася к перу, перо – к бумаге"**. Матеріалу набралось стільки, що його вистачило на книгу **"Скрижалі історії і сурми Кліо"**. Тут я оприлюднюю лише окремі сюжети з неї.

У давніх греків було дуже мудре правило: перш ніж сперечатися, належить домовитися, про що сторони будуть сперечатися. Так от,

¹ Мазурок О. С. Міста Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття у другій половині XIX - на початку XX століть (1848-1918 рр.). Етносоціальний та економічний аспекти. – Т. 1: Етносоціальний розвиток міст. – Ужгород: Карпатська Вежа, 2012. – 687 с.

² Мазурок О. С. Атланти і Каріатида районного масштабу. (Роздуми про те, Хто і Як досліджує історію та історіографію Закарпаття) // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Історія. – Вип. 21. – Ужгород: Говерла, 2008. – С. 197-213.

я звинувачую свого візаві у двох смертних гріхах: **1)** повній (абсолютній, кричущій, волаючій) некомпетентності в предметі, який він взявся досліджувати, в даному разі – **історії історичної думки Закарпаття**; **2)** недобросовісності у використанні і тлумаченні документів та літератури, які стосуються названої тематики. Обидва ці гріхи взаємопов'язані та взаємообумовлені: другий гріх чиниться ним для того, щоб обґрунтувати свою **штучно створену антинаукову концепцію**.

Обіцяю вам, шановні читачі, захоплюючи екскурсію по печері, де зібрані унікальні зразки чванливого невігластва, відвертого шахрайства, зневаги до Читача і Науки. Там ви побачите осиковий кілок, затесаний тупою кам'яною сокирою і вправно забитий **Д. Данилюком** у паростки регіональної історіографії. Забитий хвацьки, безапеляційно і надовго. З почуттям виконаного обов'язку. Його "творча лабораторія", покликана розв'язати оголошену проблему (справді дуже важливу і актуальну), обладнана "наймодернішим" начинням, яким він активно користується при виробленні свого "наукового методу" аналізу історіографічних джерел. У цей модерний інструментарій входять складові, які яскраво демонструють "оригінальність" мислення Автора, рівень його професійної підготовки, наукову добросовісність, сумлінність і відповідальність. Ось ці складові.

"Науку" Д. Данилюка вщерть по самі вінця наповнено: **1)** або його безапеляційними твердженнями, які у фахівця викликають щонайменше щирий подив і які не мають під собою абсолютно жодної наукової основи; **2)** або бездоказовими, декларативними заявами, які, як безпритульні діти, сиротливо блукають недоглянутими, кинутими напризволяще; **3)** або задерев'янілими словесними штампами, які вже давно канули в Лету; **4)** або **безкінечними цитатами**, які сиплються як з рогу достатку і які часто-густо штучно, недоладно "приліплені" до якогось сюжету й так пасують йому, як, перепрошую, годувальниці селянина сідло. У **"Науці"** немає власної думки, власних міркувань, власних роздумів, нехай, можливо, і хибних, але все ж – своїх, адже ж відомо, що не помиляється лише той, хто не працює. Практично кожна цитата або посилання на "авторитет", вжиті Д. Данилюком, не до місця, демонструють його наукову неспроможність, безпорадність, непрофесіоналізм, якщо не відверту наукову непорядність. Вони для Автора – свого роду "відволікаючий маневр", щоб забаламутити голову довірливого читача, збити його з пантелику, примусити щиро повірити в написане. **Цитатами** з творів відомих дослідників він очмеляє, затуманює, замухоморює читача. І нікому не спаде на думку, що наводячи, наприклад, уривки з праць Д. Лихачова, І. Франка та інших, він їх

безсоромно фальсифікує в угоду своїй **ідеї фікс** (фр. – *idée fixe*).¹

Д. Данилюк так зачитувався, що йому забракло площі "**Науки**": він цитує не тільки на **обкладинках книги**, але навіть у "**Висновках**", хоча загальновідомо, що в цій частині дослідження не цитують, а роблять висновки, **власні висновки**! Адже у "Висновках" ідеться про те, **що** нового Автор вніс у розробку даної теми, проблеми, а **що** ще належить зробити. Мій "герой" так зачитувався, що сам потрапив під гіпноз своїх цитат, вибачте, "аргументів" на користь тези про те, що на Закарпатті вже наприкінці XVIII - на початку XIX століть була **історична наука**, а **І. Базилович** – її **фундатор**, і не помітив, як сам себе добряче відшмагав: в усіх його цитатах про "**науку**" на Закарпатті фігурують лише два прізвища – **М. Лучкай** і **Ю. Венелін**, а не **І. Базилович**. Більше того, він назвав першого з них "**патріархом**", "**батьком**" закарпатської історіографії.

Зауважу, що Ю. Жаткович, Є. Перфецький, О. Петров та інші автори, які писали історію історичної думки Закарпаття, не засипали читача цитатами, не посилялися на авторитети, не переказували зміст праць своїх попередників. Вони їх **аналізували**! А робили це тому, що були ерудитами, досконало (на рівні фахових вимог того часу) володіли методом аналізу історіографічних джерел, мали свою власну точку зору на предмет дослідження, були майстрами своєї справи.

Не маю ані найменшого наміру переконувати Д. Данилюка в помилковості, шкідливості його тверджень, оскільки особа, яка, на мою думку, без жодного сумніву, внутрішніх вагань, з таким натхненням написала **таке** і активно, нічого сумняшеся, розповсюджує **це** по "городам і весям" близького і далекого зарубіжжя, абсолютно неспроможна зрозуміти, збагнути, **що** вона написала, зрозуміти шкідливість отієї писанини. Людина, яка з такою заповзятістю, гідною кращого застосування, захищає некоректними методами честь мундира, **ніколи не здатна** усвідомити абсурдність положень, що містяться в її опусі, адже це її спосіб мислення, її спосіб буття. Складається враження, що Д. Данилюка на віки вічні осідлав злий дух графоманства і фальсифікаторства. На віки вічні! І він з небаченою заповзятістю реалізовує своє покликання, свій **Status Quo**.

Увага: ніхто **до і після** Д. Данилюка не казав, що наприкінці XVIII - на початку XIX століть на Закарпатті вже була **історична наука**. Цього не казали Є. Перфецький, О. Петров, М. Грушевський, Ю. Яворський, І. Франко та інші дослідники. А от Д. Данилюк сказав. Це той випадок,

¹ Докладніше про це – в розділі "Її Величність Цитата..." (О. М.).

коли, як то кажуть, весь полк іде **"не в ногу"**, один командир іде **"в ногу"**. Таких прикладів у **"Науці"** безліч, і в таких випадках я іронічно вживаю термін **"не в ногу"**.

Я дуже уважно прочитав **"Науку"** Д. Данилюка. І ось мої враження: така разюча непослідовність у поглядах на порушену проблему, такі суперечливі твердження, які часто-густо спростовують одне одного, такі фактичні помилки, така іноді відверта фальсифікація фактів, що створюється враження, ніби цей твір писали кілька авторів і до того ж у різний час, якщо навіть не в різні епохи, оскільки з точки зору здорового глузду одна й та ж особа не могла таке написати. Лише дві спільні риси об'єднують усі ці "стилі" – **непрофесіоналізм і почуття повної безкарності**.

Гадаю, тут буде цілком доречним процитувати епіграф із книги В. Лихоносова про те, як писав свої твори 95-річний козак А. В. С.-в. ***"Наперед хочу сказати: мне трудно писать, бо я, что написал, уже не прочитаю, а пишу, так следю, чтоб строчка была равна, и стараюсь не прерывать рассказ, а то забуду, что написал..."*** (Козак А. В. С.-в, 95 лет).¹

Автор **"Науки"** – мужня людина і великий оптиміст: на площі 325 сторінок він із заповзятістю, яка викликає щирий подив (але й співчуття), силкується із гречаної полови зсукати мотузку, зробити з неї драбину, на якій хоче видертися на Олімп до нашої симпатичної Кліо і вручити їй свій опус для внесення на скрижалі Історії під сурми Музи.

Ця книга спонукає до невеселих роздумів, викликає щире здивування: як це могло трапитися, що на порозі ХХІ століття ще існує **така** точка зору, **такий** метод дослідження, **такий** спосіб аргументації, **такі** кричущі недоречності, які не вкладаються в жодні рамки **історичної науки**, рамки здорового глузду, але які, як не дивно і не прикро, претендують на істину в останній інстанції?! Коли я читав **"Науку"** Д. Данилюка з її категоричними, якщо не сказати – безапеляційними твердженнями, в мене склалося враження, що Автор навіть не підозрює, які взяв на себе зобов'язання, які створив для себе проблеми, пробудив масу гострих і принципових питань, на які я хотів би отримати **аргументовані відповіді**.

Шановні читачі! Не шукайте тут особистих мотивів! Це було б нижче моєї гідності як дослідника і людини – опуститися до такого рівня полеміки. Тут – виключно професійні мотиви. Виключно **інтереси науки!**

¹ Лихоносов В. Ненаписанные воспоминания. Наш маленький Париж. – М.: Советский писатель, 1987. – 608 с.

І щоб не сталося так, що Д. Данилюк із **безвідповідального дослідника** перетворився б у страждальця, великомученика, невинну жертву недоброзичливця, непатріота і заздрісника. Він образив професію історика, кинув тінь на колектив історичного факультету УжНУ, оскільки, без будь-якого сумніву, ті, хто читав цей **опус** і розуміється на справі, думає, що й усі викладачі історичного факультету мислять на тому ж рівні. Між тим, у нас є тямущі науковці, і серед них, що особливо радує, представники молодшої генерації істориків, вихованці нашої Альма-матер, які **добре розуміються** на предметі **історіографії**, котрий для Д. Данилюка є **терра інкогніта** (Сергій Ганус та Юрій Ісак)!

Мета цього стислого аналізу "досліджень" Д. Данилюка – щире бажання розкрити анатомію скоєного злочину. Жодного наміру образити мого візаві! Але я змушений говорити мовою, якою говорить Д. Данилюк у своїх публікаціях, тобто реагувати адекватно. Як не прикро, але наступально-войовнича риторика Автора часто повністю паралізує свідомість, збиває з пантелику, обеззброює невідготовленого і довірливого читача. Нікому й на думку не спаде, що за цими, на перший погляд, вагомими фразами нічого, крім фальсифікації, не стоїть. Мало того, що Автор не володіє **мовами історіографічних пам'яток** (латинською, угорською, німецькою), які він "аналізує", він не знає епохи, тобто **історіографічної ситуації**, яка існувала, наприклад, за часів І. Базиловича або М. Лучкая, не знає епохи, про яку йдеться в цих пам'ятках, не володіє методом історіографічного аналізу джерел (про це скажу згодом), не знайомий або зовсім ігнорує праці своїх попередників, які досліджували історію історичної думки Закарпаття, а вірніше, Угорської Русі (Ю. Жаткович, Є. Перфецький, О. Петров, Ю. Яворський, М. Грушевський та інші). Перераховані мною науковці – не авторитети для нього. Він проігнорував першу працю з цієї проблеми – дослідження Ю. Жатковича *"Історія історіографії угорських русинів"* (!), "не помітив" і оцінки рівня історичної думки Угорської Русі М. Грушевським, який сказав: *"...Література історії Угорської Русі не бідна титулами, бідніша вартістю"*.¹

Але для того щоб максимально повно зрозуміти ситуацію, про яку йдеться в **моїй публікації**, додам кілька суттєвих штрихів до портрета Д. Данилюка, автора **"Науки"**. По-перше, він ніколи не викладав у ВНЗ

¹ Грушевський М. С. Історія України-Руси: у 11 т., 12 кн. / Ред. кол. П. С. Сохань та ін.; Археографічна комісія АН України, Інститут історії України АН України, Український науковий інститут Гарвардського університету, Канадський інститут українських студій Альбертського університету, Центр досліджень історії України ім. П. Яцика. – К.: Наукова думка, 1991. – Т. 2: XI-XIII віки. – К., 1992. – С. 581.

предмети, пов'язані з **історією історичної науки** взагалі та **історією історичної думки Закарпаття зокрема**. Жодного предмета! Ви скажете: але ж він захистив докторську дисертацію з "Історіографії". Дійсно, у грудні 1994 р. Д. Данилюк захистив докторську дисертацію на тему *"Розвиток історичної науки в Закарпатті (з кінця XVIII ст. - до середини XX ст.)"*, яка лягла в основу тієї "Науки", про яку йдеться тут. Але прошу звернути увагу: в авторефераті Д. Данилюка, як і на титульній сторінці його дисертації, вказано спеціальність: 07.00.01 – **Історія України!** А не спеціальність: 07.00.06 – **Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни!**

Ще раз застерігаю: не шукайте тут особистих мотивів, оскільки це найлегший, але хибний шлях, який веде у манівці і абсолютно нічого не пояснює. Тут справа набагато складніша. Тут – виключно професійні мотиви: Д. Данилюк своїм опусом образив мене як науковця і викладача цього предмета. Ще гірше те, що він образив історичну науку взагалі, ввів в оману довірливого читача (1000 примірників!), обдурив студентів, які повинні вивчати його "Науку" як основу історичного краєзнавства. Читаючи **"Науку"** Д. Данилюка, потрібно постійно пам'ятати: назва книги зобов'язує Автора писати не **історію Закарпаття**, тобто **подієву історію краю**, досліджувати не етносоціальні, економічні, політичні і культурні процеси в регіоні у XVIII-XX століттях, а **історію історичної науки** (наприклад, подібно **історії фізики, історія математики, хімії** й т. д.), тобто дуже вузьке питання з означених вище проблем (**власне, з проблеми духовного життя краю**). Звичайно, це належить робити на фоні (на тлі, в контексті) означених мною процесів, які відбувалися не лише на Закарпатті, але й в Угорщині (Австро-Угорщині), Європі, показати вплив (позитивний чи негативний) цих факторів на стан розвитку історичної науки в краї. Як ви побачите, у книзі немає **ні історичної науки, ні подієвої історії!** Все – у вакуумі. Все це видно хоча б зі **"Змісту"** книги (принаймні до 1919 р.). Тому часто вживатиму у своєму тексті як рефрен питання: **"А де ж історична наука?!"**.

Тепер – кілька прикладів **"недоглянутих дітей"**, про які йшлося вище і які я нижче прокоментую. *"Головним недоліком історіографічної праці Є. Перфецького є відсутність у ній характеристики концепції історичного розвитку Закарпаття з боку як місцевих так і угорських, українських та російських дослідників"* (**"Наука"**, с. 17). Вже нічого не кажу тут про **стиль** викладення матеріалу! *"Однак І. Базилевич виступає не тільки як відомий церковно-релігійний діяч, а й (і це головне) засновник історичної науки в Закарпатті"* (**"Наука"**, с. 158). *"Процес становлення історичної науки на Закарпатті пройшов ті ж етапи свого розвитку, що*

й на всій Україні".¹

Характеризуючи постать **А. Бачинського** (1732-1809), Д. Данилюк пише: *"...Він упорядкував єпархіальну бібліотеку, у фондах якої зберігалися і нагромаджувалися цінні рукописи, стародруки, документи з історії краю та найрізноманітніших сфер духовного життя всієї Європи (? – О. М.). Так формувалася джерелознавча (? – О. М.) база історичних досліджень"* ("Михайло Лучкай – патріарх закарпатської історіографії", с. 9).

Дозволю собі у формі "неліричного" відступу маленький лікнеп для Автора "Науки" з приводу **"джерелознавчої бази"**. Правильно звучить так: **"джерельна (документальна) база"**! Це комплекс документів (джерел) різних видів і типів, в яких міститься інформація з обраної теми. Працюючи над цим матеріалом, дослідник аналізує (опрацьовує) ці документи, піддає їх зовнішній і внутрішній критиці, визначає автентичність джерела, достовірність відомостей, які є в документі й т. д. Це складний і трудомісткий процес, який вимагає неабиякого досвіду, теоретичної підготовки, відповідальності. Оце й називається **"джерелознавчий аналіз"**! Спочатку – джерельна база, а потім – джерелознавчий аналіз! Тому, вважаю, до місця буде мудрість древніх: *"Ignoratis terminis artis, ignoratur et ars"* ("Якщо невідомі терміни науки, невідома й сама наука").

Знову слово Д. Данилюку. *"Є. Перфецький мав би зважити на те, що зародження історичної науки в Закарпатті викликане не бажанням окремої особи (? – О. М.), а підготовлене всім ходом розвитку духовного життя, зокрема нагромадженням історичних знань, формуванням джерельної бази та бібліотечної справи, розвитком мовознавства, літературознавства, загальним піднесенням культурно-освітнього життя в Закарпатті у XVIII ст. Тому Є. Перфецький і не зумів належно оцінити працю І. Базиловича"* ("Наука", с. 16). От вам "Слон и Моська"!

Шановні читачі! Вдумайтеся в цей феєрверк красивих і... пустих слів, у цей каскад кольорових мильних бульбашок! Після цієї Ніагари пустослів'я я б не здивувався, якби прочитав, що на Закарпатті вже у XVIII ст. виготовили атомну бомбу! Але не могли її випробувати, оскільки не мали літака. Автор так сміливо, впевнено, безапеляційно і, я б навіть сказав – весело заявляє про те, що вже у XVIII ст. на Закарпатті існували **бібліотечна справа, архіви, літературознавство,**

¹ Данилюк Д. Початки закарпатської історіографії // Матеріали наукової конференції. – 1993. – Ужгород, 1994. – С. 62.

мовознавство і т. д., які й заклали фундамент історичної науки в краї, що в мене закрадається підозра, ніби він сам усе це бачив: адже який дослідник, котрий хоча б трохи поважає себе, дбає про свій науковий імідж, а ще більше – про довіру широкого загалу простих (а тим більше "непростих") читачів, напише неправду?! Просто все це було і... загуло!

І тут немає чого дивуватися, адже історія знає масу природних катаклізмів, унаслідок яких зникли з лиця Землі цілі континенти, держави, міста: Атлантида, Земля Саннікова, Троя, Карфаген, зник храм Артеміди в Ефесі, спалений хворобливо амбітним Геростратом. Нарешті, зникли динозаври, мамонти й т. д. То чому б не могло зникнути (причому безслідно) все те, що так впевнено і безстрашно перерахував Д. Данилюк? Але, слава Богу, воно зникло не назавжди. Наприклад, бібліотеки на Закарпатті почали "відроджуватися" внаслідок подвижницької діяльності "Просвіти" і Товариства ім. О. Духновича. Правда, це сталося аж у 20-30-х рр. ХХ ст. Мовознавство і літературознавство – у стінах УжНУ. Трохи не поталанило архівній справі... Ну а історична **наука** продовжувала щасливо розвиватися аж до наших днів. От тільки одне незручне питання: **чому ж досі немає фундаментальної праці з історії Закарпаття, адже від І. Базиловича до початку ХХІ ст. – добрячий шмат часу?!**

Те, що історична наука, як, зрештою, будь-яка наука, не виникає на голому місці, – це зрозуміло й симпатичному їжачку. Адже тільки в казці буває так: увечері посіяв пшеницю, а вранці вже їси з неї пироги. Чому ж тоді **ніхто**, починаючи із ХVІІІ ст. і аж до початку ХХІ ст. (а там були О. Петров, Є. Перфецький, Ю. Яворський, М. Грушевський, І. Франко, там був і мудрий наш земляк Ю. Жаткович, автор першої праці з історії історичної думки Закарпаття (1890 р.)), повторю, **ніхто**, крім Д. Данилюка, не писав, що на Закарпатті вже у ХVІІІ ст. була історична **наука**, а І. Базилович – її **фундатор**?! Виходить, що ця "**наука**" у ХVІІІ ст. виникла **за бажанням окремої особи – Д. Данилюка!**

Автор "**Науки**" забув додати, а це повинно логічно впливати зі сказаного вище, що в той час на Закарпатті публікувалися солідні мовознавчі та літературознавчі наукові збірники та альманахи, виходили монографічні дослідження, численні бібліографічні покажчики, "путівники" по архівах, регулярно виходила галузева періодика, не говорячи вже про періодику загального призначення, організовувалися книжкові виставки-ярмарки (правда ще не міжнародні, а тим більше – не "Книжковий Миколай", оскільки для цього ще було замало сил і коштів) у кожному селі, не говорячи вже про міста й містечка, активно діяли бібліотеки і книгарні, в яких проводилися виставки найновіших

надходжень, працювали кваліфіковані фахівці зі спеціальною освітою, проводилися регіональні та міжнародні наукові конференції та симпозіуми за участю провідних фахівців Європи з питань мовознавства, літературознавства, архівної справи, джерелознавства, бібліотечної справи, здійснювався жвавий книгообмін з провідними бібліотеками та науковими установами не тільки Європи, але й світу, існувала потужна поліграфічна база, яка повністю забезпечувала не тільки регіональні потреби у книгодрукуванні, але й обслуговувала інші країни, діяло кілька вищих навчальних закладів, які готували висококваліфікованих спеціалістів і в яких працював потужний корпус професорсько-викладацького складу, добре обладнані лабораторії тощо. Одним словом – не епоха, а **ідилія!**

На жаль, Автор чомусь забув назвати прізвища тих відомих **мовознавців, літературознавців, архівістів, майстрів бібліотечної справи, які працювали тоді в усіх цих установах і закладах краю, щоб зробити їх "героями" своєї "Науки"**. В мене виникає одне не дуже зручне для Автора питання: якщо все це було (мовознавство, літературознавство, бібліотечна та архівна справа), чому той же І. Базилевич "со товарищи" друкували свої твори в Кошицях, Буді, Перемишлі, Львові і ще Бог знає де, але не на Закарпатті? Адже всім відомо, що перша газета І. Раковського вийшла аж у 1856 р. в Буді. Як усе це могло бути тоді, коли навіть у 1813-1817 рр., тобто вже після смерті І. Базилевича, в Ужгороді проживали аж... 4,2 тис. осіб, у Мукачеві – 3,1 тис., в Берегові – 2,2 тис., у Сваляві – 3,1 тис. осіб, а в усіх містах і містечках Закарпаття у 30-х рр. ХІХ ст. – 51,3 тис. осіб, тобто менш ніж половина від усього населення нинішнього Ужгорода.

Якщо серйозно, то, на мою думку, у Є. Перфецького (а також О. Петрова та інших) були цілком вагомі підстави саме так оцінити працю І. Базилевича, оскільки він досконало знав історію Закарпаття не з десятих уст, а на основі глибокого і всебічного вивчення, аналізу і публікації документів з історії Угорської Русі. І тому він не бачив у ХVІІІ ст. на Закарпатті **ні історичних знань, ні джерельної бази, ні бібліотечної справи, ні розвиненого мовознавства та літературознавства.**

Щодо нагромадження історичних знань. Безперечно, цей процес мав місце і на Закарпатті, як і в усьому цивілізованому світі. Ще в первісному суспільстві накопичувалися знання про природу, людей, регіон – в усній народній творчості, окремі сюжети з якої були перенесені у письмові джерела. Так було й на Закарпатті. Інша річ – їхній рівень... Дійсно, історична наука твориться **не за бажанням однієї особи.** Вона твориться

багатьма поколіннями істориків-професіоналів, вона – результат діяльності вищих навчальних закладів, існування системи професійної освіти, науково-дослідницьких інститутів та установ, наукових товариств, археографічних комісій, організації археографічних та етнографічних експедицій, публікації джерел, існування наукової критики цих джерел, розвитку архівної справи, існування галузевої періодики, розвитку галузевої (історичної) бібліографії. Вона також – результат (підсумок) роботи наукових з'їздів, конференцій, симпозіумів, наукових дискусій, появи напрямів, течій, шкіл. Але основа основ – висококваліфіковані кадри науковців, а не любителі краєзнавства. Це свого роду інфраструктура історичної науки. І у процесі цього – вироблення наукової концепції. На цьому шляху – взаємовпливи, знахідки, відкриття, невдачі, розчарування, свідомі й несвідомі помилки. Це – невтомні пошуки істини, це – творчі плани, задуми, іноді – нереалізовані можливості.

Д. Данилюку при дослідженні оголошеної ним теми про історичну науку на Закарпатті належало би максимально повно висвітлити **історіографічний процес**, тобто об'єктивний, цілісний процес становлення і подальшого розвитку історичного пізнання, накопичення історичних знань, удосконалення методів історичного дослідження, перетворення цих знань у науку. Належало би показати, як на цей процес впливали різні фактори – внутрішні, зовнішні, етнокультурні й т. д., тобто показати вплив рівня освіти в регіоні, дослідити історію наукових інституцій, існування різних наукових концепцій, напрямів, методів, ідей і т. д. Особливо належало би врахувати два важливі чинники цього: показати спочатку загальний **історіографічний процес** (Угорщина, Австро-Угорщина, Європа) і на цьому фоні – історіографічний процес власне на Закарпатті, з урахуванням специфіки соціально-економічного і культурного розвитку краю. Ми не бачимо в "Науці" **історіографічної ситуації**, тобто повного фрагмента історіографічного процесу в його конкретному просторово-часовому вимірі (наприклад, історіографічна ситуація **за часів** І. Базиловича та М. Лучкая; історіографічна ситуація **навколо праць** І. Базиловича та М. Лучкая). Автор знехтував святою святих історичної науки – **принципом історизму**, який вимагає розгляду всіх історичних фактів, явищ і подій у відповідності з конкретно-історичними обставинами, в їх взаємозв'язку та взаємообумовленості; будь-яке історичне явище потрібно вивчати в розвитку: як воно виникло, які етапи у своєму розвитку пройшло, чим у кінцевому підсумку стало.

Вважаю, недостатньо сказати: була чи не була історична **наука** на Закарпатті тоді-то й тоді-то, чи це були історичні **знання**. Справа в тому, що надзвичайно складно, якщо до цього питання підходити по-науковому,

сказати це без істерики, без комплексів меншовартості (неповноцінності, другорядності), без упереджень, кваліфіковано, виважено, спокійно, переконливо... Спробувати по можливості максимально точно реконструювати минуле історичної думки Закарпаття: процес зародження знань, їх переростання в науку; визначити етапи цього процесу, показати, як саме це відбувалося, обов'язково пам'ятаючи про особливості та специфіку історичного розвитку регіону. А для цього потрібні неабиякі знання!

Аналізуючи праці своїх попередників, необхідно показати, якими вони себе бачили, як відчували свою відповідальність перед читачами, нащадками, якими бачили творців історії краю, як ці творці себе усвідомлювали, до чого прагнули, чим переймалися, чого хотіли, жили одним днем чи думали й про день завтрашній, як ставилися до інших народів, а ті – до них, що переймали від них (добре і погане), як шанували своє минуле, зберігали пам'ять про своїх предків, свої звичаї, традиції, мову, культуру; чи були вони гуманістами, альтруїстами, філантропами, чи нігілістами, мізантропами, черствими прагматиками, людьми архипрактичними, чи романтиками, мрійниками, пуританами, чи сибаритами... Словом, мова йде про **живу історію, живу Людину**. І не обов'язково з великої літери. В цьому плані мені дуже імponує назва праці з історіографії професора Петербурзької духовної академії **Михайла Кояловича** (1828-1891) – *"История русского самосознания по историческим памятникам и научным сочинениям"* (1884).

Висококваліфікований і відповідальний дослідник, дока у своїй проблемі завжди дуже обережний у своїх висновках, особливо там, де існує альтернатива вирішення питання. Діє принцип: чим більше я знаю, тим менше знаю. Оскільки досконале володіння матеріалом часто породжує більше запитань, ніж на них є відповідей. А дилетанту, невігласу – завжди все зрозуміло. Його висновки – безапеляційні. Тому дилетанти, нічого сумняшеся, виносять вирок в усіх випадках життя, і ви їх ніколи не переконаєте у протилежному. Ніколи! Адже в цьому все єство такого "дослідника", це спосіб його існування; заберіть у нього це, і він пропаде. У цьому і шкідливість, і небезпечність дилетантського тлумачення історичних подій: усе виглядає дуже просто, однозначно. І це "просто" швидко й охоче приймається наївною, непідготовленою публікою. Складні речі для такої публіки – завжди підозрілі. Та й не потрібно ламати собі голову над цим. А так – усе зрозуміло. Натовп завжди чує те, що він хоче чути. І ці дилетанти, як правило, люди амбітні й недалекі. Знаючи запити публіки, вони дають їй те, чого вона хоче, навіть якщо це суперечить здоровому глузду.

Такі патріотичні (а може, антипатріотичні) міфи призводять до того, що людина втрачає здатність і бажання самостійно думати, оцінювати ситуацію, робити власні висновки, вибирати варіанти, а реальність – річ уперта. Тому втрачені ілюзії така людина переносить дуже боляче. Це свого роду психологічна травма. Це все одно що перервати солодкий сон. На жаль, у нас ще немає традиції говорити правду. А ось курити фіміам – тут ми неперевершені. Але ж біда в тому, що цей фіміам часто фарисейський, нещирий, небезпечний.

Багато разів, читаючи ці "патріотичні" легенди, я замислювався: **що** це й **чому** це? Якщо це щира віра автора в те, що він пише, при цьому він дослухається до думок інших, виправляє помилки, на які йому вказують, то це одне. Але якщо він не реагує на справедливі зауваження, не прислухається до мудрих, слушних порад і продовжує писати нісенітницю, то це вже зовсім інше. Тут, як то кажуть, діло гаплик. А тим більше, якщо це свідомо фальсифікація.

Наведу конкретний приклад. Наприкінці серпня 2006 р., після того як було опубліковано дві мої статті про "перебування" І. Франка на Закарпатті ("Ужгород" і "Новини Закарпаття"), я зустрів знайомого: вища гуманітарна освіта, інтелігентний, коректний. Краще мене знає життя за радянських часів, оскільки працював у Білому домі (нині приміщення Закарпатської облдержадміністрації та облради). Розговорилися. Поговорили про І. Франка і Закарпаття, про його дочку Анну Ключко, яка жила в с. Довгому в 1921-1939 рр. І ось наостанок він каже: *"А все таки треба ще дослідити, чи був Іван Франко на Закарпатті"* (!). Я промовчав. А що я міг сказати? Такі голослівні, безвідповідальні заяви дуже шкідливі, оскільки легко приймаються на віру людьми, які не знають проблеми, і створюють спотворений образ історії Закарпаття. Колись Й. Гьоте сказав: *"Перше враження – найсильніше"*. Воно запам'ятовується на все життя. І спробуйте після цього переконати людину в хибності її віри. Тим більше, коли йдеться про позитивний, хоч і фальшивий образ минулого нашого краю.

Коли я повністю опрацював **"Науку"**, на думку спала по-своєму крилата й не позбавлена певного сенсу **фраза Д. Данилюка: "Кожен пише, як може"**. Проте, щоб краще зрозуміти, що хотів сказати цим Автор, що стоїть за цією фразою і що може приховуватися за нею, або що узаконюється нею, і, нарешті, що виправдовується нею, дозволю собі замінити дієслово **"пише"** дієсловом **"співає"**. Отож: **"Кожен співає, як може"**. Звучить нормально! Але одна справа – мугикати собі під ніс улюблену пісеньку **на кухні**; дещо інша справа – після третього гранчака сливовиці співати **на весіллі**, де всі люди як брати (навіть сусід, з яким

я не вітався, бо **його** клята курка два роки тому перелізла через **мій** паркан і дзьобала траву на **моєму** дворі); і абсолютно інша річ – співати **на професійній сцені**, коли в залі присутні слухачі. Тому, очевидно, варто задуматися над тим, де ти можеш "співати", а куди не слід пхатися, оскільки щонайменше освищать, якщо не закидають тухлими яйцями. Так само з тією ж писаниною. Не дурний же сказав: *"Каждый сверчок знай свой шесток"*. Чи не так? Отже, відштовхуючись від цього "співу", вважаю, що Д. Данилюку **давно варто було би зайнятися кориснішою справою – не "співати", тобто нічого не писати!**

Історик – це науковий досвід, фахова підготовка, вдумливість, здатність побачити в окремих фактах чи явищах певну закономірність історичного поступу, глибоке і всебічне знання фактологічного матеріалу, вміти побачити за деревами ліс, бути здатним максимально реконструювати минушину, володіти даром белетриста й науковця, і водночас даром наукової інтуїції, вміти вдихнути життя в сухі, черстві, мовчазні, вже мертві факти минулого, володіти строго науковою методологією, застосовувати найраціональніші методи і прийоми дослідження, уникати суб'єктивізму, мати справді гаряче серце, але тверезий розум, не боятися бути "білою вороною" при розробці нових проблем, сміливо ставити на порядок дня нові проблеми, бути добре обізнаним зі спеціальними історичними дисциплінами. Повага до читача – повага до історії народу, яку пишеш, і відповідальність за написане. Краще повторити старі питання, ще не розв'язані, ніж повторити хибні відповіді на них.

Переконаний: об'єктивний, неупереджений, вдумливий і знаючий читач погодиться зі мною в тому, що ми постійно то обплывували і обливали брудом свою історію, то ідеалізовували її до непристойності, то знову насміхалися над нею, то знову міфологізовували. Така перманентна шарпанина, не додаючи нам честі, призвела до того, що на сьогоднішній день ми не маємо справжньої історії Закарпаття.

"Німець скаже: "Ви моголи".

"Моголи! моголи!"

Золотога Тамерлана

Онучата голі.

"Німець скаже: "Ви слав'яне".

"Слав'яне! слав'яне!"

Славних прадідів великих

Правнукі погані!"

Це якась патологічна боязнь бути самим собою, таким, яким ти є, таким, яким тебе створила Природа. Самодостатні, сильні духом

особистості цього не бояться. Вони вважали б нижче своєї гідності підлаштовуватися під когось, під чийсь смаки, служити кон'юктурі, видаватися іншими, кращими, ніж вони є насправді. Тим-то вони й цікаві для нас і слугують взірцем для наслідування. Для добрих людей... І предметом "чорних" заздрощів і лютої ненависті для людей лихих.

Як на мене, справжній історик-дослідник, вивчаючи якесь питання (проблему), тобто реконструюючи минуле, виступає в багатьох іпостасях одночасно: а) як розшуковець-оперативник; б) як слідчий; в) як прокурор; г) як суддя. На всіх цих етапах від нього вимагається якомога більше об'єктивності, мінімуму хибних версій (гіпотез), які б завели дослідника, а потім і читача "не в той степ", максимуму фактів, без нехтування "дрібничками". Сміливо відсікати все другорядне, несуттєве. На всіх етапах – максимум почуття відповідальності за винесений "вирок". Разом з тим вважаю, що потрібно писати так, щоб було щось "від себе", індивідуальне, не розраховане на публіку. Але власне це "від себе", переконаний, і сподобається вдумливому, ерудованому читачеві, викличе резонанс у його душі. Не варто гнатися за модою в науці, особливо тепер, коли багато "дослідників" хочуть бути "оригінальними" і при цьому нехтують елементарними правилами і нормами науки, адже, як відомо, справжня наука – не примхлива пані, а статечна особа, яка цінує перш за все вірність традиціям, повагу до тих, хто творив цю науку.

Завжди максимально прагнутиму до того, щоб усі мої твердження, зауваження, міркування, заяви, положення, тези й т. д. стосовно **"Науки"** або її Автора читачі розуміли саме так, як розумію їх я, щоб не виникало ані жодних непорозумінь, ані найменших підстав, приводів тлумачити їх по-своєму, посилаючись при цьому на мене. З огляду на це іноді уточнюватиму, деталізуватиму свою точку зору. А вже справа читачів – погодитися зі мною чи ні, тобто вибір за читачами. Якщо свідомо буде перекручено смисл сказаного мною, нехай це залишиться на совісті того, хто це зробив.

Численні факти з нашої власної історії свідчать про те, що такі "дослідження" як **"Наука"** породжують, формують і плекають стійкий, всеохоплюючий і всеперемагаючий конформізм. Навіщо думати, якщо все вже подано на блюдечку? Ми ж не звикли думати. Набагато легше сприймати все на віру! Заявляю однозначно: я в жодному разі не заперечую внесок І. Базиловича і К⁰ в розробку регіональної історії. Навпаки, вважаю, що всі вони зробили багато в цій справі і зробили все, що могли і як уміли. Але, досліджуючи цю важливу, благородну і потрібну тему, не слід ані гіперболізувати до непристойних розмірів їхній внесок у вивчення історії Закарпаття, ані, тим більше, робити це

в такий спосіб, як це зробив Д. Данилюк, чим лише нашкодив справі.

Ніхто не знайде в моїх публікаціях хоч одне місце, хоч одну фразу, де я б із неповагою говорив чи ставився до закарпатських русинів. Проте, спираючись лише на документи (праці, листи, спогади О. Духновича, Ю. Жатковича, І. Петрушевича, М. Драгоманова, І. Франка, В. Гнатюка та інших, не кажучи вже про російських дослідників), кажу про **інертність, обмеженість певної частини русинської інтелігенції Закарпаття, і в першу чергу – вчителів та священників.**

Я перебуваю в менш вигідному становищі, ніж мій візаві, через декілька причин. По-перше, справжніх фахівців, які розуміються на специфіці історіографічного дослідження, тобто знають, що таке **"українська історіографія"**, а що таке **"історіографія історії України"**, що означає **"історіографічний аналіз"** праць своїх попередників і т. д., – одиниці. Зовсім не хочу принизити або образити своїх колег, які цими проблемами не займаються. Вони є "доками" в інших галузях історичної науки. По-друге, мною озвучуються тези, які, на думку декого, ображають гідність закарпатців. По-третє, мій візаві апелює переважно до некваліфікованого читача й говорить те, що любо його вуху. Він хоче чути лише добре про себе і, борони Боже, щось таке, що йому не подобається, хоч би це була чистісінька правда. А **Правда**, як відомо, річ несимпатична.

А хто з хору підлабузників або невігласів полюбить особу, яка першою сказала, що "король – голий"? **Голий!** Чи багато знайдеться людей, які мужньо зізнаються, що їх обдурювали і це їм подобалося, адже ж відомо, що будь-яка казка приємніша, аніж реальна дійсність. Не виключаю, що, можливо, хтось і підозрював, що тут щось не все гаразд. Але ж тут безвідмовно спрацював синдром натовпу – хто хоче бути "білою вороною"?! Повторю своє принципове застереження: не хочу, щоб усе, сказане мною, сприймалося на віру. Це будуть **мої** власні думки, думки вголос, **мої** роздуми, міркування, тези, обов'язково підкріплені доказами (фактами). Це – **моє** розуміння проблеми як людини, яка понад 40 років займається дослідженнями вітчизняної історіографії. Але в жодному разі не істина в останній інстанції. Сподіваюся, що численні факти і аргументи, наведені мною в публікації, допоможуть вам самим розібратися в ситуації, прийти до правильних висновків.

Аналізуючи **"Науку"** Д. Данилюка, не вдаватимуся в широкі теоретичні розмірковування з двох причин: **1)** хочу, щоб мою книгу прочитали і зрозуміли якнайбільше читачів; **2)** "науковий" рівень **"Науки"** такий високий, що займатися тут теоретизуванням – все одно що стріляти з гармати по горобцях.

Справді, в історії бувають надзвичайно складні ситуації, моменти, події, які дуже важко, а то й неможливо одразу зрозуміти, оскільки досліднику бракує якоїсь на перший погляд простої ланки із цього складного ланцюга подій, ланки, яка і вплинула на хід інших подій. Але у нашому випадку – все просто: варто було лише порівняти цей процес з іншими країнами, епохами. Проте Д. Данилюку не вдалося цього зробити, він нездатний це зробити!

Є така гра в ілюстраціях: знайти певну кількість неточностей у малюнку. Так от, "Зміст" до "Науки" – приклад цієї гри. Шукаймо ляпсуси в ньому, а отже, і в книзі. Тому звернімося насамперед до "Змісту" цієї книги, який наводжу нижче. Будь ласка, уважно прочитайте його. Якщо є потреба – кілька разів. Знайшли ви в ньому якісь недоречності? Якщо так, запам'ятайте їх. Отож, пропоную вашій увазі "Зміст" книги Д. Данилюка в його первозданному вигляді: читайте його уважно-преуважно!

ПЕРЕДМОВА	5
ІСТОРІОГРАФІЯ ТЕМИ	10
РОЗДІЛ I. ЗАРОДЖЕННЯ І РОЗВИТОК ІСТОРИЧНИХ ЗНАНЬ В ЗАКАРПАТТІ У ПЕРІОД СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ	24
§ 1. Культурно-політичні умови розвитку знань	24
§ 2. Перші форми прояву історичних знань: покрайні записи, літописні записки	31
§ 3. Становлення концепції етнічної приналежності русинів Закарпаття. М. Андрелла	47
§ 4. Формування історичної концепції в умовах культурно- просвітницького руху в другій половині XVIII ст.: А. Бачинський, І. Пастелій, Д. Бабіля	50
РОЗДІЛ II. ПЕРЕРОСТАННЯ ІСТОРИЧНИХ ЗНАНЬ У НАУКУ (КІНЕЦЬ XVIII - ПОЧАТОК XIX ст.) ...	58
§ 1. І. Базилович – перший історик Закарпаття	58
§ 2. Історія Закарпаття у працях І. Орлая	72
§ 3. Наукова діяльність Ю. Гуци-Венеліна	82
1. Історія України у спадщині вченого	100
2. Дослідження історії Закарпаття	105
3. Місце Ю. Венеліна у слов'янському науковому світі	108

РОЗДІЛ III. ІСТОРИЧНА НАУКА В ЗАКАРПАТТІ В ПЕРІОД КУЛЬТУРНО-НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕН- НЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ АВСТРІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (ПЕРША ПОЛОВИНА XIX ст.)	115
§ 1. Утвердження історико-критичного методу дослідження.	
М. Лучкай – історик-славист першої половини XIX ст.	118
1. Проблеми давньої історії Закарпаття	119
2. Соціально-економічне становище селянства та його антифеодальна боротьба у XVI-XVII ст.	122
3. Участь закарпатців у національно-визвольній боротьбі угорського народу проти Габсбургів у XVII - на початку XVIII ст.	127
4. Суспільно-політичний рух та культурно-освітнє життя на Закарпатті у XVIII ст.	131
§ 2. Історичні погляди О. Духновича	144
1. Епістолярна спадщина Будителя як історичне джерело ...	156
§ 3. Національне питання у спадщині А. Добрянського	162
РОЗДІЛ IV. ЗАКАРПАТСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX - НА ПОЧАТКУ XX ст. (до 1919 р.)	173
§ 1. А. Кралицький як історик	174
§ 2. "Исторические черты Угро-Русских" І. Дулішковича	181
§ 3. Етнографічні дослідження А. Дешка, Ю. Жатковича, О. Митрака	192
§ 4. Проблеми історії Закарпаття у спадщині будителів І. Раковського, І. Сільвая, Є. Фенцика	203
§ 5. Угорська історіографія Закарпаття: К. Мейсарош, Т. Легоцький, А. Годинка, О. Сабов	213
РОЗДІЛ V. ІСТОРИЧНА НАУКА В ЗАКАРПАТТІ (1919-1944 рр.)	238
§ 1. Суспільно-політичні умови розвитку науки	238
§ 2. Історичні праці В. Гаджеги	243
1. "Gesta Hungarorum" як історичне джерело	247
§ 3. І. Кондратович, Г. Стрипський, І. Панькевич, Ю. Яворський, Ю. Гаджега та Є. Перфецький	252
§ 4. Початок дослідження соціально-економічної історії: М. Бескид, Ф. Габріель, А. Шаш	257

§ 5. Формування історичних поглядів М. Лелекача і Ф. Потушняка	261
§ 6. Періодичні видання як історіографічне джерело	270
§ 7. Стан історичної науки в 1939-1944 рр.	276
ВИСНОВКИ	283
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	293
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК	341

А тепер – моє бачення, моє прочитання "Змісту" книги Д. Данилюка. Скрізь виділено мною.

ПЕРЕДМОВА	5
ІСТОРІОГРАФІЯ ТЕМИ	10
РОЗДІЛ I. ЗАРОДЖЕННЯ І РОЗВИТОК ІСТОРИЧНИХ ЗНАНЬ В ЗАКАРПАТТІ У ПЕРІОД СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ	24
§ 1. Культурно-політичні умови розвитку знань (яких??)	24
§ 2. Перші форми прояву історичних знань: покрайні записи, літописні записки	31
§ 3. Становлення концепції етнічної при- (?) належності русинів Закарпаття (Куди? До кого?). М. Андрелла	47
§ 4. Формування історичної концепції (чого?) в умовах культурно-просвітницького руху в другій половині XVIII ст.: А. Бачинський, І. Пастелій, Д. Бабіля	50
РОЗДІЛ II. ПЕРЕРОСТАННЯ ІСТОРИЧНИХ ЗНАНЬ У НАУКУ (КІНЕЦЬ XVIII - ПОЧАТОК XIX ст.) ...	58
§ 1. І. Базилович – перший історик Закарпаття (?)	58
§ 2. Історія Закарпаття у працях І. Орлая	72
§ 3. Наукова діяльність Ю. Гуци-Венеліна	82
1. Історія України у спадщині вченого	100
2. Дослідження історії Закарпаття	105
3. Місце Ю. Венеліна у слов'янському науковому світі	108
РОЗДІЛ III. ІСТОРИЧНА НАУКА В ЗАКАРПАТТІ В ПЕРІОД КУЛЬТУРНО-НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕН- НЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ АВСТРІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ (ПЕРША ПОЛОВИНА XIX ст.)	115
§ 1. Утвердження історико-критичного методу досліджен-	

ня (?). М. Лучкай – історик-славист першої половини ХІХ ст.	118
1. Проблеми давньої історії Закарпаття (У кого? Де?)	119
2. Соціально-економічне становище селянства та його антифеодальна боротьба у ХVІ-ХVІІ ст.	122
3. Участь закарпатців у національно-визвольній боротьбі угорського народу проти Габсбургів у ХVІІ - на початку ХVІІІ ст.	127
4. Суспільно-політичний рух та культурно-освітнє життя на Закарпатті у ХVІІІ ст.	131
§ 2. Історичні погляди О. Духновича	144
1. Епістолярна спадщина Будителя як історичне джерело	156
§ 3. Національне питання у спадщині (якій?) А. Добрянського ...	162
РОЗДІЛ ІV. ЗАКАРПАТСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ - НА ПОЧАТКУ ХХ ст. (до 1919 р.)	173
§ 1. А. Кралицький як історик	174
§ 2. "Исторические черты Угро-Русских" І. Дулішковича	181
§ 3. Етнографічні дослідження А. Дешка, Ю. Жатковича, О. Митрака	192
§ 4. Проблеми історії Закарпаття у спадщині (якій?) будителів І. Раковського, І. Сільвая, Є. Фенцика	203
§ 5. Угорська історіографія Закарпаття: К. Мейсарош, Т. Легоцький, А. Годинка, О. Сабов	213
РОЗДІЛ V. ІСТОРИЧНА НАУКА В ЗАКАРПАТТІ (1919-1944 рр.)	238
§ 1. Суспільно-політичні умови розвитку науки	238
§ 2. Історичні праці В. Гаджеги	243
1. "Gesta Hungarorum" як історичне джерело	247
§ 3. І. Кондратович, Г. Стрипський, І. Панькевич, Ю. Яворський, Ю. Гаджега та Є. Перфецький (???)	252
§ 4. Початок дослідження соціально-економічної історії: М. Бескид, Ф. Габріель, А. Шаш	257
§ 5. Формування історичних поглядів М. Лелекача і Ф. Потушняка	261
§ 6. Періодичні видання як історіографічне джерело	270
§ 7. Стан історичної науки в 1939-1944 рр. (?)	276

ВИСНОВКИ	283
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	293
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК	341

А тепер пропоную познайомитися з моїм баченням тексту "Змісту". Не вимагаю, щоб ви в усьому погодилися зі мною. Я виділив найсуттєвіші недоречності в цьому тексті.

1. Розділ I, § 2. Звертаю вашу увагу на те, що ніхто з істориків, які вивчали історію історичної думки Угорської Русі, не розглядали **покрайні записи і літописні записки** як історіографічне джерело, як форму або вид історичних знань. Це джерело хіба що для філологів, про що скажу пізніше.

2. Розділ I, §§ 3, 4. "Становлення" як концепція і "формування" як концепція – це поняття тотожні. Насправді будь-яке явище проходить такі стадії: генеза – розвиток – трансформація. Дозволю собі також кілька делікатних питань до Автора "Науки".

1) Якщо вже була **концепція історичного розвитку Закарпаття** (аж дві!), то що ж робив після цього І. Базилович як **основоположник історичної науки**?

2) У Д. Данилюка спочатку "концепція", а потім факти. Це все одно, що спочатку вирок, а потім – пошук фактів і доказів, або ж спочатку призначення лікування, а потім – встановлення діагнозу.

3) Виявляється, що І. Базилович має двійника або ж суперника в особі М. Лучкая, про що скажу згодом.

Далі – декілька цитат з розділу I, § 3. *"Важливим складником діяльності М. Андрелли, який активно впливав на формування національної самосвідомості та історичної **концепції** (Чого? – О. М.), була невпинна пропаганда належності **закарпатців** (? – О. М.) до православної віри, до якої належать брати на Сході, тобто єдності закарпатських українців з усім українським народом"* (с. 48). *"Заслуга закарпатського полеміста полягає в тому, що він зумів поставити зловбоденні питання того часу – вади суспільно-політичного ладу, покатоличення з боку Ватикану (Кого? – О. М.), поширення унії. Але головне те, що він започаткував формування **концепції етнічного походження закарпатських русинів і сприяв орієнтації на Схід**"* (с. 49).

Цитата з розділу I, § 4. *"Нагромадження історичних знань, перші спроби їх систематизації у формі покрайніх записів та літописних записок, піднесення загальноосвітнього рівня значної частини народу у другій половині 18 ст. сприяло зародженню на Закарпатті історичної*

науки. *Кращі представники закарпатської інтелігенції вже мали на той час досить широкий науковий світогляд, володіли значною джерельною базою для створення власної наукової концепції історичного розвитку*" (Кого, чого? – О. М.) (с. 55-56).

3. Розділ II, § 1. Д. Данилюк пише: "Однак І. Базилович виступає не тільки як відомий церковно-релігійний діяч, а й як (і це головне) засновник історичної науки в Закарпатті" (с. 58). "Головна заслуга І. Базиловича в тому, що він започаткував історичну науку в Закарпатті, обґрунтував **концепцію історичного розвитку краю** (Скрізь виділено мною. – О. М.), суттю якої є визнання закарпатських русинів автохтонами, які проживали на цій території ще до приходу угорців і етнічно споріднені із східними слов'янами. Він заклав основу джерельної бази з історії духовної культури Закарпаття, історії церкви та релігійних відносин, історії церковних та релігійних відносин" (с. 69).

А тепер прошу уваги. **Історична концепція** – це сукупність історичних фактів, які базуються на певних теоретико-методологічних засадах. Вона виробляється **після (!) ґрунтового опрацювання максимальної кількості фактичного матеріалу**, який дозволяє зробити певні узагальнення, тлумачити певні події, явища, факти, робити певні прогнози (передбачення). Таким чином, історична концепція – підсумок, результат тривалої дослідницької роботи науковця, і аж ніяк не навпаки. Пам'ятаємо ті часи, коли концепцією класової боротьби виправдовувалися всі нелегітимні дії колишнього режиму, наприклад, спочатку "дело", а потім вибивалися факти.

Але яке тут **власне бачення проблеми**, якщо М. Лучкаю, Ю. Венеліну, О. Духновичу, тобто тим, про яких уже написано дуже багато (але не Д. Данилюком), Автор приділив максимум уваги. Зате про "основоположника історичної науки" І. Базиловича написано вдвічі менше, ніж про М. Лучкаю та Ю. Венеліна. А хіба Ю. Жаткович з його численними оригінальними дослідженнями заслуговує лише п'яти сторінок? Та й те, що там написано, нехай буде на совісті Д. Данилюка. І невже праця І. Дулішковича стоїть вище наукових публікацій Ю. Жатковича?

Я проявив спортивний інтерес і на основі "**Змісту**" "Науки" підрахував, хто чого вартий у Д. Данилюка. Так от, І. Базиловичу присвячено 14 сторінок, М. Лучкаю – 27 сторінок, Ю. Венеліну – 32 сторінки, О. Духновичу – 18 сторінок, І. Дулішковичу – 11 сторінок, А. Кралицькому – 7 сторінок, Ю. Жатковичу – 5 сторінок, Є. Фенцику – 4 сторінки й т. д. Ось така статистика. Таким чином, трьом особам – М. Лучкаю, Ю. Венеліну та О. Духновичу – у вивченні наукової спадщини яких Д. Данилюк не був не те що піонером, але навіть

"комсомольцем", присвячено понад третину оповідання про розвиток "історичної науки" Закарпаття до 1919 р. Ці цифри – красномовне свідчення "свіжості", "оригінальності" та "самобутності" "наукової" концепції Автора "Науки".

4. Розділ III, § 1. *"Утвердження історико-критичного методу дослідження"* – нехай ця фраза буде на совісті Автора "Науки". Чому? Оскільки вже в розділі I, §§ 3, 4 була **"концепція"**, про що мовилося вище.

5. Розділ III, § 1, пп. 2, 3, 4. Пошукайте, будь ласка, там **"історичну науку"**. Особисто я бачу **концепцію класової боротьби**. До слова, ця "концепція" пронизує всю "Науку", в чому ви переконаєтеся згодом.

6. Розділ III, § 2. Стверджую: ніхто з істориків-професіоналів (навіть Ю. Жаткович) не говорили про О. Духновича як про історика. Ніхто! О. Духнович – це царина філологів, педагогів, філософів. Д. Данилюк, досліджуючи **історію історичної науки** на Закарпатті, повинен знати, що в листах О. Духновича немає про це ні слова. Його листи є **історичним джерелом!!!**

7. Розділ V, § 2, пп. 1. *"Gesta Hungarorum" як історичне джерело* – той самий ляпсус. "Геста Гунгарорум", лат. "Gesta Hungarorum" – "Діяння угрів". До слова: хіба це не чудо-диво, що І. Базилович, судячи з тексту "Науки", не використав *"Gesta Hungarorum"*, хоча вона вийшла друком у Кошицях ще в 1747 р. латинською мовою, тобто за 52 роки до появи першого тому його праці, виданої там же в 1799 р., зате широко використав руські літописи, зокрема **"Повість временних літ"**.

8. Розділ V, § 3. Даруйте, але назва параграфу – це якийсь мартиролог, а не сюжет для "Науки". **Усім** цим справді поважним дослідникам історії Угорської Русі Д. Данилюк "подарував" аж... 6 (шість!) сторінок. А де ж О. Петров? Хоча самому собі Автор "Науки" приділив більшу увагу: на 8 сторінках тексту прізвище Д. Данилюка згадується "лише" 17 (сімнадцять) разів.¹

9. Розділ V, § 7. Цей *"стан історичної науки в 1939-1944 рр."* Д. Данилюку вдалося розглянути, охарактеризувати, дати йому оцінку на 6,5 сторінках тексту (с. 276-282). Це ж потрібно таке втнути!

10. І останнє. А де ж діяльність наукових установ, архівів, бібліотек, вищих навчальних закладів, які готували "кадри", де наукові товариства, наукові експедиції, де галузева періодика, де бібліографічна справа й т. д., про які Д. Данилюк розповідає нам на сторінках **"Науки"???**

¹ Під покровительством музи Клію. Історичному факультету Ужгородського національного університету – 60 років. – Ужгород, 2005. – С. 117-124.

Нехай вас не загипнотизує і **"Бібліографія"** "Науки" (с. 293-340, що становить 47 сторінок або майже 14% усього тексту книги). Переважну більшість посилань у ній подано лише для "солідності", оскільки вони далекі від предмета дослідження. Це бібліографія **історії**, а не **історіографії**. Якщо б Автор викладав у тексті свого дослідження **власні думки, власні міркування, висновки**, навіщо знадобилося би стільки посилань? Адже переконлива власна думка автора не потребує посилань на "авторитети". Нехай Автор переконає мене своїми вагомими аргументами, незаперечними фактами, глибокими, неспростовними висновками, а не гамселить по голові чужими думками-цитатами, які часто-густо не мають жодного відношення до конкретного матеріалу, сюжету. Як казав М. Некрасов: *"Чтоб словам было тесно, мыслям – просторно"*. "Бібліографія" – це відволікаючий маневр для прикриття кричущої некомпетентності Автора. На 345 сторінок усього тексту – 1012 посилань; якщо взяти "чистий" текст, вийде по п'ять посилань на сторінку!

Відомо, що факти – не тільки вперта, але й доказова, переконлива річ. Для відповідальних людей. Але факти беззахисні, якщо є люди, які не бажать з ними рахуватися, а витрачають максимум зусиль на те, щоб зберегти свій статус Невігласа.

Для кращого розуміння природи **idée fixe** Д. Данилюка пропоную розглянути питання про рівень грамотності населення Закарпаття в той період. На жаль, в історіографії Закарпаття радянської доби не було єдиної думки з цього приводу. В деяких публікаціях навіть стверджувалося, що кількість неграмотних у краї сягала 80-90%. Так, **той же Д. Данилюк** як автор окремих розділів "Нарисів історії Закарпаття"¹ і як член редколегії писав про те, що **історія Закарпаття – суцільна смуга гноблення, експлуатації, деградації й т. п.** Словом, воно було в усіх відношеннях найбільш відсталим регіоном Австро-Угорщини. Якщо говорити про соціально-економічні відносини, це, в принципі, справедливо. Але коли Д. Данилюк взявся писати про історичну **науку**, виявилось, що все навпаки. Тут уже не **знання**, а **наука!** При цьому Автор не замислився над тим, як же це за такого рівня соціально-економічного і політичного розвитку краю, при населенні трохи понад 300 тис. осіб, 90% яких жили в селах, і то переважно в гірській місцевості, – розвивалася історична **наука**? Виявляється, існує дві правди, або ж **ліва**

¹ Нариси історії Закарпаття / Редкол.: І. Гранчак та ін. – У 3-х т. – Т. І: 3 найдавніших часів до 1918 року. – Ужгород: Госпрозрахунк. РВВ Закарпат. обл. упр. по пресі, 1993. – 436 с.; Т. II: 1918-1945. – Ужгород: Закарпаття, 1995. – 663 с.; Т. III: 1946-1991. – Ужгород: Госпрозрахунк. РВВ Закарпат. обл. упр. по пресі, 2003. – 648 с.

рука не знає, що робить права. (Див. далі: "ліва – права").

Звичайно, була відчутна різниця в рівні грамотності населення великих міст і верховинських сіл. Проте вважаю, що загалом цей рівень не був таким низьким. Як засвідчують офіційні дані, в 1900 р. в середньому понад 40%, а в 1910 р. – понад 45% населення Закарпаття вміли читати й писати; в містах ці показники становили відповідно 55% і 63%. У великих же містах (Ужгород, Мукачево, Берегово, Мараморош-Сігет та інші) в 1910 р. рівень грамотності досяг у середньому 74%.¹ Інша річ – представниками яких національностей були ці люди.

При висвітленні питання про культурний розвиток Закарпаття у другій половині XIX - на початку XX століть неможливо обійти увагою й питання про **значення місцевої інтелігенції** в духовному житті Угорської Русі. Оцінюючи соціальне становище та внутрішню структуру закарпатської інтелігенції, належить виходити, з одного боку, з ознаки, яка її об'єднує, – зайнятості у сфері розумової праці, а з іншого – із соціальної неоднорідності походження. До крайової інтелігенції належали представники різних класів і соціальних груп: торгово-промислового капіталу, духовенства, селян, ремісників, робітників і т. д.

Про кількість і соціально-професійний склад інтелігенції Закарпаття можна судити на основі таких даних. У 1900 р. в краї нараховувалося близько 5 тис, у 1910 р. – близько 6,7 тис. представників інтелігенції, а в містах – відповідно 2,8 тис. і 4,1 тис. осіб. Таким чином, у містах в ці роки зосереджувалося в середньому 60% від усієї інтелігенції Закарпаття. Професійна структура крайової інтелігенції станом на 1900 р. була такою: з 4963 представників інтелігенції в народній освіті було зайнято 1770 осіб, або 36%, в адміністративному апараті та органах судочинства – 1648 осіб, або 33%; представників духовенства нараховувалося 853 особи, або 17%, охорони здоров'я – 571 особа, або 12%, і, нарешті, представників науки, літератури і мистецтва – 121 особа, або 2%.²

Яким же був склад закарпатської інтелігенції за конфесійною належністю в тому ж таки 1900 р.? З названих 4963 осіб 1489 (30%) були греко-католики, 1428 (21%) – римо-католики, 985 (20%) – реформати, 972 особи (20%) – іудеї. Але з усієї кількості інтелігенції краю (4963 особи) угорською мовою розмовляли 3920 осіб, або 78,9%, а українською – 339 осіб, або 6,8%. Хіба тут потрібні якісь коментарі?

Красномовним свідченням прояву урядової політики денаціона-

¹ Magyar statisztikai közlemények. Új sorozat. 1-52. kötet. A kereskedelemügyi Magyar Királyi Miniszter rendeletéből szerkesztette és kiadte A Magyar királyi központi statisztikai hivatal. – Budapest, 1902-1913. (Далі – MSK). – Т. 16. – С. 128-147.

² Там само. – Т. 42. – С. 22-33.

лізації українців Закарпаття слугують такі дані: в тому ж таки 1900 р. з усіх представників народної освіти краю, тобто з 1770 осіб, українською мовою розмовляло лише 8%, а угорською – 69%; із представників адміністративного апарату і судочинства – відповідно 1,2% і 95%; духовенства – 12% і 68%; охорони здоров'я – 13% і 76%. Не менш показовим є й той факт, що жоден із представників творчої інтелігенції (121 особа) не розмовляв українською; 93% з них вказали, що користуються угорською мовою, решта 7% – німецькою і румунською.¹

І, нарешті, ще один цікавий момент. Як уже вказувалося, в 1900 р. на Закарпатті нараховувалося 853 представники духовенства, з яких 447 осіб, або 52,4%, були греко-католиками, а 145 осіб, або 17%, – римо-католиками. Проте з усіх служителів культу лише 12% (104 особи) вживали українську мову, а понад 68% (583 особи) – угорську. Таким чином, лише 23% від усіх священиків греко-католиків вважали своєю рідною мовою українську (русинську). Ці цифри, взяті мною з офіційних джерел, свідчать самі за себе.

Заслуговують у цьому плані на увагу й нотатки відомого громадського діяча Східної Галичини І. Петрушевича (1875-1947), який відвідав Закарпаття у другій половині 90-х рр. XIX ст., тобто після подорожей В. Гнатюка. Автор багато місця відводить характеристиці місцевої інтелігенції, яка була представлена переважно вчителями і духовенством, вказує на її пасивність у громадському житті, байдужість до інтересів народу, критикує її за проугорську орієнтацію, дорікає, що вона, вийшовши переважно з простого народу і живучи значною мірою за його кошти, втратила свою національну самосвідомість, не користується довірою й повагою серед населення.²

Припустимо, що угорська офіційна статистика, виконуючи соціальне замовлення властей імущих, завищила питому вагу кількості тих, хто розмовляв угорською мовою, і, таким чином, кинула тінь на українську інтелігенцію краю. Тому звернуся до інших, можливо, більш авторитетних джерел – неупереджених свідчень вихідців із Закарпаття, сучасників подій, про які мовиться. Так, у листі Я. Головацькому від 25 травня 1853 р. О. Духнович, розповідаючи про стан освіти й культури в Угорській Русі і скаржачись на пасивність та проугорську орієнтацію значної частини русинської інтелігенції, з гіркотою писав: *"Но нет надежд, бо дуже смадяричилися, все русское им простое видится, и читать не будет. Священники дома с женами и детьми по-мадярски*

¹ MSK. – Т. 42. – С. 22-23.

² Петрушевич Іван. Спомини з Угорської Русі // ЛНВ. – Львів, 1899. – Т. V. – С. 52.

мондыкают, бо то их просвещение есть". Або ж: "У нас мадярисм растет и распространяется голосно, все убераются по-мадярски и чиркают шпорами, слова не слышать иного, кроме мадярского; а наши русини не лишень помогают, но и предводительствуют им, и сам мадярского языка на гимназии здешней учитель есть русский священник".¹

Давайте подивимися, що являв собою **закарпатський священник у XVI-XVII століттях у реальному житті**, а не в книзі Д. Данилюка. Як засвідчує сучасник, *"становище угро-руського духовенства в ту епоху було вкрай важке і безрадне. Принижене і убоге, воно нарівні із кріпацькою паствою, від якої воно мало чим відрізнялось, повинно було нести всі повинності і податки, а нерідко підлягало навіть тілесним покаранням, причім вони не одержували, подібно католицькому духовенству, певні доходи з треб, а тільки випадкові зовсім невеликі подаяння..., так що повинні були перебиватися, головним чином, важким землеробством. Такий натружений і виснажений, в простому селянському одязі, батюшко, як тоді називали і свої і чужі, зовсім був схожий на селянина, з ким він працював разом на полі, і разом ходив у корчму, пив і бився, разом гуляв на весіллях, працював на паничині, на яку його іноді поміщицькі слуги приводили прямо від церковного престола. Не дивно тому, що в таких неможливих умовах суспільної неосвіченості, рабства і нужди, і моральний стан духовенства був дуже низький, і нерідкими були в його середовищі випадки моральної розпущеності, марнославства, пияцтва, бійок, крадіжок і т. п."*²

А ось ще один приклад цього, взятий мною із авторитетного джерела – щоденника єпископа Й. де-Камеліса. Цитую: *"Пан Петро, священник села Ардова, що мав двох жінок, після розгляду пообіцяв під присягою, що буде утримуватися від зв'язків з другою жінкою, і я дав йому дозвіл на виконання церковних обрядів. Дня 13-го травня 1690 року".* Або ж: *"Дня 16-го жовтня 1690 року я дав розпорядження, щоб Яків Снаковицький, що мав дві жінки, міг виконувати всі церковні обряди, прийнявши раніше від нього сповідь і присягу, що він буде аж до смерті утримуватися від жінки. Дня 28-го вищевказаного місяця я подібно розпорядився щодо священника Іоанна Легнавського"*.³

Найглибша і найповніша характеристика руської частини

¹ Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850-1862. Видав Кирило Студинський. – Львів, 1905. – С. 75, 496.

² Кондратович І. М. Очерки из истории Мукачевской епархии // Карпатский сборник. – Ужгород, 1930. – С. 97.

³ Лучкай Михайло. Історія карпатських русинів. – Ужгород, 2002. – Т. III. – С. 28, 36.

закарпатської інтелігенції, на мій погляд, міститься у відомому *"Протесті"* галичанської інтелігенції (червень 1896 р.). У цьому документі, зокрема, зазначалося, що з вини уряду і за пасивності місцевої інтелігенції й *"нині ще в Угорській Русі велика часть руських священників так низько упала морально, що не вважає для себе ганьбою публічно в часописах стверджувати, хто і коли в руській церкві говорить мадярську проповідь, стверджувати свою зневагу до мови рідного народу... Те саме треба сказати і про світську інтелігенцію, особливо про сільських учителів. З дуже малими винятками ця інтелігенція наскрізь змадярижена, стидається руської мови, цурається рідного люду. Мадяризація зробила їх не тільки перевертнями і ворогами власного народу, але одночасно zdeградувала їх морально, поробила сибаритами, підляками, прислужниками панськими, згасила в їх душах всяке ідеальне змагання, всяке етичне почуття".¹*

Інша річ – простий народ. Той же І. Петрушевич, розповідаючи про важке матеріальне становище трударів краю, підкреслював, що, ознайомлюючись із місцевими суспільно-економічними і політичними відносинами, дійшов висновку: незважаючи на неймовірні злидні, тяжку працю, національну дискримінацію та утиски з боку властей, простий народ *"не змадяриться і за сто літ"*, він може *"ще більше підупасти матеріально, знидіти морально і уступити помалу перед сильніше розвитим елементом мадярським, однак се ніяким чином не буде мадяризація"*.

А хіба не є підтвердженням сказаного вище стаття А. Кралицького *"Как имеем писать"*, цитату з якої наводжу: *"Вопрошаем: сделались ли с сих пор меры, сделан ли малейший шаг к тому, чтоб наш "Свет" считался приступным народу? Имеет ли сей "народ" и малейшие пользы из нашего литературного действия, которого представителем-оживотворителем и rinctus culminationis – "Свет"?... Все народности в Угорщине – даже и потупленные жида, имеют свои литературные предприятия для народа – мы же не имеем ничего для сего "простого" народа и хотим славиться литературой, сему народу по крайней мере неприступною! Творим из литературы монополь, содержательный для несколько людей, а народ оставляем там, где прежде был – во невежестве".²* Ось такою була атмосфера, таким був той фон, на якому творилася *"історична наука"* Д. Данилюка!

Із кореспонденцій з Угорської Русі, які друкувалися у львівських

¹ Франко І. Я. Вказане видання. – Т. 46. – Кн. 2. – К.: Наукова думка, 1986. – С. 344-345.

² Слово (газета). – 1869. – № 33. (Сучасна орфографія – О. М.).

виданнях, із розмов з М. Павликом та з інших джерел І. Франко був добре поінформований про стан справ на Закарпатті, зокрема знав позицію закарпатських москвофілів і мадяронів, об'єктивно оцінював їхню роль і вплив на культурний розвиток краю. І хоч він був на три роки молодший від М. Павлика, проте краще орієнтувався в ситуації, в можливостях і перспективах розумного діалогу, творчих і ділових контактів із представниками закарпатської інтелігенції, такими як редактор газети "Карпат" М. Гомичков. Тому й не дивно, що, отримавши статтю М. Павлика *"Царство Антихриста и второе пришествіе Христово"*, надіслану з Женеви для пересилки в "Карпат", І. Франко наклав своє авторитетне вето на її висилку до Ужгорода, вважаючи це справою марною і безперспективною.¹ В листі М. Павлику в Женеву, написаному наприкінці червня 1879 р., тобто відразу ж після одержання названої статті-листа, І. Франко, розповідаючи про стан громадського життя в Галичині й можливості контактів із Закарпаттям, писав: *"Що Ви, чоловіче божий, з пантелику збилися та завдали собі труда писати статтю до "Карпата"? Хіба Ви подумали хоч на хвилю, що він її помістить? Як так то Ви, видно, зовсім не знаєте наших сервілістичних газет. Я своєю самодержавною волею конфіскую Вашу статтю і не шлю її до "Карпата", се скажу Вам відверто і заказую на будуще під такою ж карою: не смійте тратити дурно часу, паперу і атраменту, вдаючись в яку там будь распрю з гівноїдами. Ось Вам уся недовга. А, ще одно. Маємо надію, що з двох боків наша газета² піде в угри: і через Жидовського³ від Лемківщини... і через Синевидсько⁴. Де, може, приладимо деяки зв'язки. Впрочім, друге хто знає, як буде, але перше певніше, і о то тим ліпше, що штука просто почнеться від люду, а не від гівноїдів".*⁵ (Підкреслено автором листа. – О. М.).

Тепер дозволю собі познайомити читачів з думкою людей, які не бажали зла закарпатським українцям (руси́нам), але дивилися на речі очима реалістів; їхні думки підтверджують мої міркування з приводу "досліджень" Д. Данилюка, в яких усе подано ізольовано від навколишнього світу, від нехай і неприємної, але **Правди**. Один із них – **В. Бірчак** (1881-1952), який хоч і не був "автохтоном", але зробив багато

¹ Докладніше про це: Мазурок Олег. Лист Михайла Павлика в редакцію "Карпата" // Карпатський край. – Ужгород, 1997. – № 6-10. – С. 76-85.

² Йшлося про газету "Нова основа", яка мала виходити у Львові. Її планували поширювати й на Закарпатті.

³ Жидовський Степан – студент Львівського університету.

⁴ Синевидсько – тепер село Верхнє Синевиднє Сколівського району Львівської області.

⁵ Франко І. Я. Вказане видання. – Т. 48. – К.: Наукова думка, 1986. – С. 190.

корисного для нашого краю.¹ Йдеться про його працю *"Літературні стремління Підкарпатської Русі"*. Цитую деякі моменти зі "Вступу" до цієї книги.

"Письменство країни, яка тепер офіційно називається Підкарпатська Русь, є галуззю українського письменства. В головних обрисах виступають в історії письменства Підкарпатської Русі ті самі напрями, мотиви, ідеї, ті самі змагання. Але тому, що Підкарпатська Русь весь час жила іншим політичним життям, була залежна від інших політичних та культурних осередків, спостерігаємо на її культурі та письменстві деякі відмінності.

*Одною з таких відмінностей, які одразу кидаються в очі, є її **спізнений розвій**. В Україні запроваджує Іван Котляревський в 1798 році живу народну мову до письменства, в Галичині Маркіян Шашкевич в 1837 році, а на Буковині Юрій Федькович в 1861 році. На Підкарпатській Русі по кінець XIX віку уживано в письменстві ненародної мови, а щойно коротко перед світовою війною починають уживати народної мови в письменстві Др. Гіядор Стрипський і Августин Волошин. По світовій війні, по прилученні Підкарпатської Русі до Чехословацької республіки, зачинає розвиватися на Підкарпатській Русі **нове українське** народне письменство, як це вже перед тим сталося на інших українських землях. Першим письменником, який уводить українську мову до літератури, є Лукач Дем'ян, другим Василь Гренджа-Донський.*

На спізнення в розвою та на вироблення деяких відмінностей в мові і мотивах вплинули ці причини: підкарпатські русини релігійно залежні від Сходу, релігійна залежність потягла за собою й культурну; політично були, однак, майже весь час залежні від Мадярищини, яка впливала теж і своєю культурою, так що на Підкарпатській Русі перехрещувалися й поборювали себе взаємно дві культури: церковнослов'янсько-руська й латинсько-мадярська.

*Впливи України доходили сюди з причини географічного положення **спізнені** – завжди на яких сто літ. Ось з кінцем 18 століття та з початком 19, – коли значіння латинської мови вже занепадало скрізь в Європі, учені Підкарпатської Русі зачали писати по-латинськи. В 60-их і наступних роках 19-го століття, коли по Україні пролунало могутнє слово Шевченка про волю й будило великий народ, коли скрізь по Україні закладає молодь недільні школи й видає книжки в народній мові для тих шкіл, коли і в Галичині виступають борці за народну мову та за*

¹ Див.: Енциклопедія історії та культури карпатських русинів / Укладачі: П. Р. Магочій, І. Поп.; Пер. з англ. Н. Кушко. – Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2010. – С. 55-56.

здемократизування письменства – тоді на Підкарпатській Русі настає доба "Свѣта", "Нового Свѣта", "Карпата" та інших літературних часописів, які пишуть мовою українсько-російсько-церковнослов'янською. І відродження народної мови в письменстві (по 1919 році) теж спізнене.

Письменство Підкарпатської Русі має на цілім протязі часу характер **релігійний**, крім релігійного характеру виступає в XIX століттю й патріотичний, але пануючим є і в XIX віці релігійний. Одною з причин того релігійного характеру є те, що авторами були по більшій частині духовні – ченці, або світські духовники, які уважали письменство знаряддям, при помочи якого треба ширити Христову віру та засади цієї віри.

МОВА. Найдовше із усіх слов'янських земель затримала своє значення церковнослов'янська мова на Підкарпатській Русі".¹

У цій же книзі **В. Бірчак** зазначає таке.

"На закінчення треба сказати кілька слів про літературну критику.

Коли говорити про русску літературу, то в ній по нинішній день не існує літературна критика, а одно ідеалізування та безкритична хвальба кожного, хоч якого слабого й дитячого твору. Цей спосіб реагування на літературні твори впливає із давнини; тоді кожний, хто писав по-руськи, вже тим самим був патріотом, наражував себе на прикrostі із сторони тих, що мали силу і його вчинок, його твір уважано гідним похвали. Що такий спосіб реагування на літературні твори – не причинявся до піднесення літератури, це розуміється само собою.

Цей погляд, що все написане – треба друкувати, а все видруковане – треба хвалити, – лишився до нинішнього дня серед прихильників русского напрямку. Кожна збірка, хоч би й яка слаба, зустрічає тут похвали до небес і признання без меж. Не диво, що читаємо в часописах, що Карабелеш це – Пушкін, а про перші спроби гімназистів, з яких ще не видно авторового Я – пишеться, що вони зачинають нову добу літератури".²

А ось думка з цього приводу "автохтона" **І. Попа**.

"Проходили века, появлялись и исчезали государства в Центральной Европе, королевства, империи, республики, "союз", а край южнокарпатских русинов, Карпатская Русь, Угорская Русь, Подкарпатская Русь, Карпатская Украина, Закарпатская Украина, Закарпатская область (СССР, Украины), Закарпатье, переходя из состава одного государства в другое, каждый раз оказывался на их окраине.

¹ Бірчак В. Літературні стремління Підкарпатської Русі. – Ужгород, 1937. – С. 5-6.

² Там само. – С. 184-185.

Это имело свои как отрицательные, так и положительные стороны. Естественно, что на окраине королевства, империи, республики, "союза" не мог сформироваться какой-то мощный культурный или экономический центр с амбициозной политической, экономической и культурной элитой. Сама провинциальность, маргинальность положения края этому препятствовала, центр он интересовал только с геополитических соображений, и конкретно, его стратегического значения в смысле обороны основной территории государства или плацдарма для дальнейшей экспансии. Провинциальность края вызывала еще одно негативное явление – систематический отток лучших физических и интеллектуальных сил в центр. Однако окраинное положение края имело и свою положительную сторону, а именно, его автохтонное население, практически не затрагиваемое политическими, этнокультурными процессами, происходившими в центре, сохраняло вплоть до конца 19 столетия свое патриархальное положение, а соответственно консервировало, пусть и в архаичной форме, свою этническую идентичность. Эта среда, в свою очередь, неизбежно выделяет свою элиту, оттесненную в периоды сильного ассимиляционного давления центра на маргинальное положение и активизирующуюся в момент ослабления, краха, или недостаточной силы центра. Эта элита, несмотря на сильный комплекс неполноценности по причине слабости ее экономических позиций и недостаточной поддержки снизу извечно пассивной массы, тем не менее является носителем идеи самобытности, автономистских и сепаратистских устремлений.

Бурное развитие переживает литература и изобразительное искусство Подкарпатской Руси в период ее вхождения в состав первой Чехословацкой республики, в измененных формах продолжается и в период оккупации края Венгрией. К сожалению, литературное творчество расколото из вышеуказанных причин на три течения, русофильское, украинофильское и русинофильское, которые страдали острой взаимной нетерпимостью. Для всех трех направлений характерен был запоздалый социальный и национальный романтизм, другими народами Центральной Европы пройденный до середины 19 в. Ни русскоязычное (А. Карабелеш, М. Попович, Э. Балецкий, А. Патрус-Карпатский, И. Керча, В. Сочка, В. Добош, Ф. Иванчов, Д. Вакаров, М. Шницер и др.), ни украинскоязычное течение (В. Гренджа-Донский, О. Маркуш, С. Сабол, Ф. Могий, М. Ришко, М. Божук, Ю. Станинец и др.) не поднялись до уровня понимания общечеловеческих ценностей и их интерпретации, за исключением, может быть, Ф. Потушняка

(символист). Не понимали и не знали европейского литературного процесса. К тому же и их профессиональное литературное мастерство было невысоким, ибо в крае практически отсутствовала литературная критика. При взаимной нетерпимости всех трех течений всякая критика со стороны воспринималась как враждебный выпад, который все дружно отбивали, ну, а своих не принято было критиковать, чтобы "враги не радовались". В результате всякое гимназическое рифмование объявлялось поэзией, как в украинофильском, так и в русофильском течениях, да еще и преподносилось как какой-то подвиг "овладения словом" в украинском или русском языках.

Литературный процесс в Подкарпатской Руси в межвоенный период развивался в эйфорической атмосфере безграничных (в сравнении с периодом Австро-Венгрии) возможностей публикации при наличии значительного количества изданий. И, наконец, абсолютное большинство подкарпатских литераторов не знало живой языковой среды, ни русской, ни украинской. Язык их был книжным, выученным в гимназиях и в результате – стерильным. Украинскоязычные авторы вместе с языком в дополнение восприняли к своему запоздалому романтизму также и сентиментальную плаксивость, столь характерную для украинской литературы 19 - начала 20 вв. (за малым исключением, И. Франко, Л. Украинка). Русскоязычные страдали напыщенной патетикой и чрезмерной идеализацией "мужика"".¹

Кожна нація, народ мають своїх героїв – великих, знаменитих, і – малопомітних, якими народ має право (якщо не обов'язок) гордитися. Усіма. Адже ці герої – частина народу, нації. Кожному з них потрібно віддати належне. Той народ, який не шанує своїх героїв, не вартий поваги, оскільки, не маючи минулого, він не має майбутнього. Але ж ця повага повинна бути розумною, обґрунтованою, щирою, не перетворюватися в ідолопоклонство часів язичництва, яке призводить до протилежних наслідків. Відомо ж, що істина, доведена до абсурду, перестає бути істиною. "Мудрість не в тому, щоб пам'ятати про своє минуле, а в тому, щоб відповідально ставитися до свого майбутнього" (Б. Шоу).

Батьківська хата. Ми любимо її до кінця днів своїх, адже ми вийшли з неї, повертаємося до неї. Належить повертатися до неї.... Але чим більше ми бачили світ, тим меншою вона нам здається. Це природно. Це – ріст, зростання... Ми повинні жити краще, ніж наші батьки, а наші діти – краще, ніж ми. Це – закон природи. Якщо ми не будемо рости, то чи варто

¹ *Энциклопедия Подкарпатской Руси / Сост. и ред.: И. Поп. – 1-е изд. – Ужгород: Изд-во В.Падяка, 2001. – С. 20-21.*

з'являтися на цей світ? Якби ми не виростили в прямому і переносному сенсі, люди й досі жили б у печерах. Батьківська хата для того й випустила нас у світ, щоб ми змінювали його на краще. Навіть у поважному віці, після довгих мандрів, після того як світ подарував нам частку своєї мудрості, нас нестримно тягне додому, оскільки це – наша пуповина, яка пов'язує нас із минулим. Не гріх "хату" навіть опоетизовувати. Але потрібно знати міру. Потрібно йти далі, а не перебувати у стані постійної ностальгії. Плаксивої ностальгії.

У людини, яка багато подорожувала, бачила світ, бачила різні обставини, є глибоке почуття любові до своєї батьківщини, але в неї немає тієї злочинно згубної закомплексованості на любові до отчого краю, яка фактично принижує Вітчизну з точки зору загальнолюдських цінностей, оскільки проповідує тезу про "винятковість".

Як приклад цього, наведу фрагмент авторської передмови І. Франка до видання своїх творів польською мовою під назвою *"Дещо про себе самого"* (1897).

"Насамперед признаюся в тому гріху, що його багато патріотів уважає смертельним моїм гріхом: не люблю русинів... Я вже не в літах наївних і засліплених коханців і можу про таку делікатну матерію, як любов, говорити тверезо. І тому повторюю: не люблю русинів. Так мало серед них знайшов я справжніх характерів, а так багато дріб'язковості, вузького егоїзму, двоєдушності й тихи, що справді не знаю, за що я мав би їх любити... Зрозуміло, знаю між русинами декілька винятків, декілька осіб чистих і гідних усякої пошани (говорю про інтелігенцію, не про селян), але ці винятки, на жаль, тільки стверджують загальний висновок.

Признаюсь у ще більшому гріху: навіть нашої Русі не люблю так і в такій мірі, як це роблять або вдають, що роблять, патентовані патріоти. Що в ній маю любити? Щоб любити її як географічне поняття, для цього я занадто великий ворог порожніх фраз, забагато бачив я світу, щоби запевняти, що ніде нема такої гарної природи, як на Русі. Щоб любити її історію, для цього досить добре її знаю, занадто гаряче люблю загальнолюдські ідеали справедливості, братерства й волі, щоб не відчувати, як мало в історії Русі прикладів справжнього громадянського духу, справжньої самопожертви, справжньої любові. Ні, любити цю історію дуже тяжко, бо майже на кожному кроці треба б хіба плакати над нею. Чи, може, маю любити Русь як расу – цю расу обважнілу, незграбну, сентиментальну, позбавлену гарту й сили волі, так мало здатну до політичного життя на власному смітнику, а таку плідну на перевертнів найрізноманітнішого сорту? Чи, може, маю любити світлу

будущину тієї Русі, коли тої будущини не знаю і для світлості її не бачу ніяких основ?

Коли, незважаючи на те, почуваю себе русином і по змозі й силі своїй працюю для Русі, то, як бачиш, шановний читачу, цілком не з причини сентиментальної натури. До цього примушує мене почуття собачого обов'язку... Мій руський патріотизм – то не сентимент, не національна гордість, то тяжке ярмо, покладене долею на мої плечі. Я можу здригатися, можу тихо проклинати долю, що поклала мені на плечі це ярмо, але скинути його не можу, іншої батьківщини шукати не можу, бо став би підлим перед власним сумлінням. І якщо щось полегшує мені нести це ярмо, так це те, що бачу руський народ, який, хоч гноблений, затемнюваний і деморалізований довгі віки, який хоч і сьогодні бідний, недолугий і безпорадний, а все-таки поволі підноситься, відчуває в щораз ширших масах жадабу світла, правди та справедливості і до них шукає шляхів. Отже, варто працювати для цього народу, і ніяка праця не піде на марно".¹

Зверніть увагу ось на що: мати Русь не прокляла свого сина – І. Франка – за ці одкровення, за цю щиру сповідь перед людьми і перед собою, не осудила його, не зреклася, оскільки для справжньої матері всі діти дорогі. Вона повинна була визнати справедливість докорів сина на свою адресу. Його осудили інші її діти, які, як на мене, не достойні зватися її синами, бути братами Каменяра. Власне, про них І. Франко і писав. Ці "патріоти" безпардонно експлуатують його добре ім'я. Дозволю собі висловити деякі міркування з приводу довільного тлумачення тексту Івана Яковича. Так, у публікації **"Пророк у своїй вітчизні"** Автор, аналізуючи історичну повість І. Франка **"Захар Беркут"**, пише таке.

"Франко закінчив свою повість пророцтвом:

Багато змінилося з того часу. Аж надто докладно збулося віщування старого громадянина. Великі злигодні градовою хмарию перейшли понад руською землею. Давнє громадство давно забуте і, здавалося би, похоронене. Та ні! Чи не нашим дням судилося відновити його? Чи не ми се живемо в тій щасливій добі відродження, про яку, вмираючи, говорив Захар, а бодай у досвітках тої щасливої доби? [16: 154].

Якби ця книжка була написана в агіографічному жанрі, вона кінчалася би прославлянням молодого Франка як правдивого пророка. І справді: він передбачив те, що сталося рік-два по його смерті, але ще

¹ Франко І. Я. Вказане видання. – Т. 31. – К.: Наукова думка, 1981. – С. 29-30.

за життя його покоління: падіння Російської (1917) та Австро-Угорської (1919) імперій та постання на їх уламках українських держав із більш (Українська Народна Республіка та Українська Соціалістична Радянська Республіка на сході) чи менш вираженою (Західно-Українська Народна Республіка на заході) соціалістичною орієнтацією. Проте критично налаштований історик має поставитися до Франкових протетичних здібностей спокійніше: сприймати його не як іще один доказ геніальності, а радше як вияв певного Zeitgeist'у".¹ Кінець цитати.

Вважаю, що цією, м'яко кажучи, легковажною відсебенською Автор **"Пророка..."** образив насамперед не І. Франка, не його прихильників, а самого себе: на час написання повісті (1882) І. Франкові було 26 років. З цього часу до розпаду імперій минуло майже 40 років! Якщо керуватися "логікою" того ж Автора, належало би сказати, що І. Франко передбачив і розпад СРСР. Правда, не в літературному творі, а у філософській праці **"Що таке поступ?"** (1903). Так, розмірковуючи над проблемою розвитку держави як одного з етапів людського прогресу, він писав наступне.

"...Життя в Енгельсовій народній державі було би правильне, рівне, як добре заведений годинник. Але є й у тім погляді деякі гачки, що будять поважні сумніви.

Поперед усього та всеможна сила держави налягла би страшенним тягарем на життя кожного поодинокого чоловіка. Власна воля і власна думка кожного чоловіка мусила би щезнути, занидіти, бо ану ж держава признає її шкідливою, непотрібною. Виховання, маючи на меті виховувати не свободних людей, але лише позиточних членів держави, зробилось би мертвою духовою муштрою, казенною. Люди виростили б і жили би в такій залежності, під таким доглядом держави, про який тепер у найабсолютніших поліційних державах нема й мови. Народна держава сталась би величезною народною тюрмою.

А хто були б її сторожі? Хто держав би в руках кермо тої держави? Сього соціал-демократи не говорять виразно, та в усякім разі ті люди мали би в своїх руках таку величезну власть над життям і долею мільйонів своїх товаришів, якої ніколи не мали найбільші деспоти. І стара біда – нерівність, вигнана дверима, вернула би вікном: не було би визиску робітників через капіталістів, але була би всевладність керманичів – усе одно, чи родовитих, чи вибраних – над мільйонами членів народної

¹ Грицак Ярослав. Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856-1886). – К.: Критика, 2006. – 632 с. – С. 422-423.

держави. А маючи в руках таку необмежену власть хоч би лише на короткий час, як легко могли би ті керманичі захопити її назавсідги! І як легко при такому порядку підтягти серед людності корінь усякого поступу й розвою і, довівши весь загаль до певного ступеня загального насичення, зупинити його на тій ступені на довгі віки, придушуючи всякі такі сили в суспільності, що пхають наперед, роблять певний заколот, будять невдоволення з того, що є, і шукають чогось нового. Ні, соціал-демократична "народна держава", коли б навіть було можливим збудувати її, не витворила би раю на землі, а була би в найліпшій разі великою завадою для дійсного поступу".¹ Працю було опубліковано в тижневику "Поступ" у 1903 р. в №№ 2-26; того ж року вона вийшла в Коломії окремою брошурою. Журнал виходив у Коломії в 1903-1905 рр.

Проте заради об'єктивності зазначу: подібну думку щодо ідеалів комунізму ще задовго до І. Франка висловив інший слов'янин – російський письменник і публіцист П. Анненков (1813-1887), який, живучи за кордоном, листувався з К. Марксом. Так, у листі від 6 січня 1847 р. з Парижа у Брюссель, він, обговорюючи зі своїм кореспондентом проблеми соціального і політичного розвитку людства, писав: "...А зараз мені дуже важко побороти в собі бажання поставити Вам кілька запитань про комунізм. Правда, вони мають для мене виняткове значення і вагу. Я дедалі частіше ставлю собі запитання, чи не передбачає комунізм відмови від деяких переваг цивілізації, відречення від деяких прерогатив особи, завойованих з таким трудом, і, нарешті, чи не передбачає він високого рівня загальної моральності, якого дуже важко досягти. Звичайно, і в цьому разі він прекрасний, але він перестає тоді бути необхідним продуктом людського розвитку. Його доведеться насаджувати з такою самою надією на успіх, як і при будь-яких експериментах, при будь-яких нововведеннях, що їх примусово запроваджують у суспільстві".²

Зізнаюся: я швидше би повірив у те, що І. Франко у праці "Що таке поступ?" передбачив не розпад СРСР як держави, а безперспективність та ілюзорність принад комуністичного режиму, адже рівень його інтелекту дозволив би йому це зробити. Ще раз зазначу: вчитаймося в ці пророчі слова І. Франка – вони ніби вчора сказані! І спростовуйте не автора цих рядків, а Івана Яковича Франка, "Пророка у своїй вітчизні".

¹ Франко І. Я. Вказане видання. – Т. 45. – К.: Наукова думка, 1986. – С. 421-422.

² Листування К. Маркса і Ф. Енгельса з російськими політичними діячами. – К., 1953. – С. 23-24.

ІСТОРИКИ, НЕ ПСУЙТЕ ЛЕГЕНДУ ФАКТАМИ!

Цей розділ – логічне продовження сюжету попереднього розділу. В ньому розкриваються причини, чому Д. Данилюк зневажив усе, що було зроблено до нього справжніми науковцями – дослідниками історії Угорської Русі. Це – фон, який розкриває нам **передумови** фальсифікації, вчиненої Автором **"Науки"**. **Анатомія** фальсифікації – в наступних розділах моєї книги. Зокрема, він безпідставно применшує значення історіографічних праць нижченазваних авторів. І робить це неаргументовано, непрофесійно. Говорю про вагомий, як для свого часу, а найголовніше – перші дослідження з історії історичної думки Угорської Русі. Це стосується насамперед праць Є. Перфецького, О. Петрова, Ю. Яворського.

Візьмемо для прикладу працю Є. Перфецького *"Обзор угрорусской историографии"* (1914). Перекоаний у тому, що більшість аналізованих ним праць учений читав особисто. Однак брак місця змусив його, особливо в останній частині дослідження, подати свої міркування у вигляді коротких тез. Є. Перфецький прекрасно володів методом історіографічного аналізу джерел, він не переказував змісту аналізованої ним праці, не цитував без міри й потреби, а бачив головне – історичну концепцію автора, його позицію в оцінці тих чи інших історичних явищ, його вміння зрозуміти закономірність історичного процесу, здатність критично опрацьовувати історичні джерела.

Висока теоретична підготовка дала змогу Є. Перфецькому **вперше** зробити спробу визначити **основні етапи розвитку історичної думки в регіоні**, дійти правильного висновку про те, що аж до початку ХХ ст. про будь-яку історичну науку в Угорській Русі не може бути й мови. Можна тільки пошкодувати, що праця Є. Перфецького – бібліографічна рідкість. Звичайно, з погляду завдань сучасної історичної науки в ній можна знайти й певні вади, про які говорив ще свого часу О. Петров. Однак вони аж ніяк не применшують значення цього дослідження в плані розробки історії історичної думки на Закарпатті. Я далекий від того, щоб ідеалізувати праці вказаних авторів, але великий гріх – недооцінювати їх.

Однією з головних постатей у закарпатській історіографії є, безперечно, І. Базилович. Про те, якої думки був Ю. Жаткович про твор І. Базиловича, дізнаєтеся, прочитавши його працю *"Історія історіографії угорських русинів"*. Я ж тут скажу, як оцінили внесок І. Базиловича в розробку регіональної історії Є. Перфецький та О. Петров (через десятки років після Ю. Жатковича!). Так, Є. Перфецький, відзначаючи позитивні моменти у праці І. Базиловича, вказує, що дослідник не завжди критично ставився до питання про достовірність використаних

документів, що у викладі матеріалу він не завжди послідовний. Нарешті, каже Є. Перфецький, І. Базилович, роблячи першу спробу дати історію Мукачівської єпархії, не досяг своєї мети, не зумів заповнити тих прогалин, які через брак історичного матеріалу ще й на початку ХХ ст. залишалися незаповненими.¹ Ще критичніше до праці І. Базиловича поставився О. Петров. *"Не маючи, одначе, ніякої наукової підготовки, – пише він, – Базилович не міг впоратися з матеріалом, і його особисті висновки і думки не стоять на науковому рівні навіть того часу"*.²

Отож, кілька міркувань про І. Базиловича. Основним дослідженням цього автора, яке принесло йому заслужене визнання серед сучасників, є *"Brevis notitia Fundationis Theodori Koriatovits..."* (*"Короткий нарис фундації Федора Корятовича..."*), написане латинською мовою й видане в Кошицях у двох томах (6 частин) у 1779-1805 рр. Тут належить сказати таке, що, на мою думку, слід врахувати при оцінці достоїнств і вад праці І. Базиловича, а саме: автор не мав наміру писати таке фундаментальне дослідження (862 сторінки), в якому розглядалася б історія угорських русинів. Він ставив перед собою значно скромніше, але, як побачимо далі, практичніше завдання: довести автентичність грамоти князя Федора Корятовича від 1360 р., дарованої Мукачівському монастирю.

А справа виглядала так. У 1785 р. трансільванський єпископ Ігнатій Баттяні опублікував працю *"Leges ecelesiasticae Regni Ungariae..."*, в якій, посилаючись на грамоту Яноша Корвіна, видану в Мукачеві в 1493 р., стверджував, що Федір Корятович не створював у Мукачеві жодних установ для ордену св. Василя Великого і що грамота – фальшивка. Така заява І. Баттяні зачепила І. Базиловича як протоігумена Мукачівського монастиря, і він поставив собі за мету будь-якою ціною підтвердити факт достовірності заснування Ф. Корятовичем згаданої установи й довести безпідставність заяви свого опонента. Тут ішлося, як мовиться, не тільки, а може не стільки про честь мундира, як про чисто матеріальний бік цієї справи, що стосувався привілеїв монастиря.

Для обґрунтування своєї позиції І. Базилович протягом 14 (чотирнадцяти!) років скрупульозно збирав найрізноманітніші документи й матеріали, намагаючись реалізувати вказану мету. Проте, як потім виявилось, далеко не всі вони стосувалися обраної теми. За цей період він виявив і опрацював 125 документів. Серед них – декрети й рескрипти угорських королів, австрійських імператорів і трансільванських князів, папські бреве і булли, різні єпископські розпорядження і т. д. Переважна

¹ Перфецький Е. Ю. Обзор угрорусской историографии. – Прага, 1914. – С. 8.

² Петров А. Л. Древнейшие грамоты по истории карпаторусской церкви и иерархии 1391-1498 гг. – Прага, 1930. – С. 93.

їх більшість стосувалася політики, релігії, історії угорських русинів. Таким чином, цілком несподівано для самого себе І. Базилович виявив і ґрунтовно опрацював цілий пласт надзвичайно цінних у науковому плані джерел з історії Угорської Русі.

У своєму дослідженні основну увагу він приділив історії литовсько-руського роду Корятівичів та його представникові – подільському князю Федору Корятівичу, який у середині XIV ст. разом зі своєю дружиною прибув на Закарпаття, де одержав у володіння від угорських королів Мукачівську домінію. Князь Федір Корятівич вважається засновником Мукачівського монастиря, а також школи та бібліотеки при монастирі. Історію Мукачівського монастиря як визначного осередку церковно-релігійного і культурно-освітнього життя Закарпаття І. Базилович простежує разом з історією Мукачівської єпархії до кінця XVIII ст. Обґрунтовуючи права Мукачівського монастиря на маєтки, даровані йому князем Федором Корятівичем, дослідник прагнув створити цілісну історію Закарпаття.

Внесок І. Базиловича в розвиток історичної думки Закарпаття було оцінено по-різному. Сучасники називали його Геродотом угорських русинів. Як на мене, будь-яка аналогія – річ не тільки відносна, але й дуже умовна, якщо не сказати – ризикована, оскільки ні в природі, ні, тим більше, в суспільстві немає абсолютно подібних явищ або постатей. Але нашим попередникам видніше, адже вони краще за нас знали епоху й були її синами. Тому повіримо їм.

Однак якщо мова вже зайшла про Геродота, варто нагадати його відомі слова: *"Я передаю все, що кажуть, але вірити всьому не зобов'язаний"*. На жаль, І. Базилович, без сумніву обдарована і надзвичайно працьовита людина, часто-густо беззастережно довірявся документам. Може, тому, що вірив щиро в існування справжньої грамоти князя Ф. Корятівича. Або ж хотів у це вірити... До речі, в автентичність цієї грамоти вірили А. Сірмай, М. Лучкай, І. Бідерман, І. Дулішкович, Ю. Жаткович. Задля об'єктивності зазначу, що останній навіть ще в 1900 р., тобто майже через століття після появи праці І. Базиловича, повторив цю помилку у статті про князя Ф. Корятівича, за що йому добряче дісталось "на горіхи" від українського історика зі Львова С. Томашівського, який володів угорською мовою і знав історію угорських русинів.

Основна причина цього явища – відсутність у закарпатських істориків (аж до початку XX ст.) методу наукової критики джерел. Однак той же Ю. Жаткович ще в 1890 р. у своїй праці *"Історія історіографії угорських русинів"*, першій праці такого жанру, зумів побачити дуже

багато позитивного в дослідженні І. Базиловича. Зокрема, він вказав на безсумнівні заслуги того у справі виявлення й публікації текстів архіциінних документів з історії угорських русинів, якими потім користувалося не одне покоління істориків. При цьому Ю. Жаткович зауважував: наскільки сумлінно І. Базилович зібрав матеріали, настільки ж однобоко їх опрацював. Тому, віддаючи належне нашому землякові у справі вивчення історії краю, Ю. Жаткович писав, що "...його судження щодо окремих подій та осіб належить сприймати обережно". В цілому погоджуюся з такою оцінкою і вважаю, що не слід через це драматизувати ситуацію. Просто належить зважати на реалії і не забувати про рівень історичних знань на Закарпатті того часу, оскільки це були, на моє глибоке переконання, *"non vitia hominis, sed vitia saeculi"* ("не вади людини, а вади епохи").

Усі дослідники, які писали про І. Базиловича, називали його першим (одним із перших) **істориком** угорських русинів. Це, в принципі, справедливо. Але я додав би, що І. Базилович був ще й **археографом**. Порівнюю його в цьому плані з російським істориком XVIII ст. В. Татіщевим (1686-1750), який у своїй п'ятитомній *"Истории Российской"* не тільки системно виклав події до 1557 р., але й, що головне, навів тексти сотень найрізноманітніших документів, дуже цінних із наукового погляду, які стосувалися проблеми. Недарма А. Шльоцер назвав його "батьком російської історії". Це ж саме, фактично, зробив і І. Базилович, у чому його безсумнівна заслуга. І хоча він так і не довів автентичність грамоти князя Ф. Корятовича, яка, як було переконливо доведено згодом, є піддробкою, зате дав нам такі документи! Де вони тепер?! Можливо, якусь їх частину вже втрачено назавжди, а ті, що збереглися, практично недоступні для вітчизняного дослідника. А так, завдячуючи І. Базиловичу, маємо їх під руками. Причому опублікованими! Це важко переоцінити. Вже за це ми повинні бути вдячні закарпатському історикові, незважаючи на певні вади. Його праця – маленька, але міцна цеглинка у фундаменті історичної думки Закарпаття того часу.

Вважаю, що історичне мислення закарпатських істориків аж до початку XX ст. ще не виходило за межі простого відтворення фактів, вони ще не розуміли (можливо, навіть при намаганні зробити це) справжніх рушійних сил історичного розвитку країн взагалі та їхнього маленького регіону зокрема. Їхні філософські, суспільно-політичні та соціологічні погляди й теорії були наївними, якщо не сказати – примітивними. Відсутнім був у їхніх працях і такий важливий елемент, притаманний уже науці, як зовнішня і внутрішня критика джерел, відсутньою була й визначена система методів дослідження цих джерел. Критика джерел не

мала наукового характеру, не містила в собі тієї критики джерел, якої, на думку Є. Перфецького, вимагає наукова історична методологія. Підкреслю, ця критика була далекою від тієї критики історичних документів, завдяки якій дослідник міг би не тільки аргументовано відкинути одне суперечливе припущення, але й прийняти інше. Одним словом, дійти правильного висновку, незважаючи на те, приведе це до позитивної або негативної оцінки джерела.

Користуючись, наприклад, працями свого попередника як джерелом, дослідник історії Закарпаття ставиться до нього настільки довірливо, що, незважаючи на явні і кричущі суперечності в його твердженнях, не помічаючи або не бажаючи помітити явну односторонність або недостатню аргументованість і тенденційність автора, повністю наслідує його, бездумно приймаючи на віру його думку. Тим-то й пояснюється, зокрема, наслідування в поглядах, консервативність дослідників у питанні про заселення Угорської Русі, про час приходу на Закарпаття князя Ф. Корятовича та його роль у політичному, економічному і культурному житті краю. Ця хиба, на жаль, властива і Ю. Жатковичу.

Тому, розглядаючи питання про стан історичної думки на Закарпатті, Є. Перфецький зазначав, що практично всі дослідники, які писали про Ф. Корятовича, часто користувалися легендарними відомостями, які не мали під собою жодного реального підґрунтя. *"Взагалі треба сказати, – підкреслював учений, – що у вирішенні питання про князя Корятовича угро-руські історіографи навіть пізніших часів недостатньо користувалися історико-критичним методом аналізу джерел, які стосувалися історії цього князя, тим дедуктивним методом, який полягає у встановленні зв'язку між певною частиною угро-руських та інших джерел в питанні про Корятовича, і тією загальною групою джерел з цього питання яка знаходиться серед джерел Литовсько-руської і Польської історії та історії Угорської держави".*¹

Однією з причин такого спрощеного підходу до питання, що розробляється, є знову ж таки відсутність наукової критики джерел. Вказуючи на цю хибу, Є. Перфецький зазначав, що автори праць з історії Угорської Русі аж до кінця XIX ст. в переважній своїй більшості не володіли для цього належною підготовкою і часто-густо не в змозі були виявити справжню, внутрішню суть історичних джерел, а виявивши її – продемонструвати наукове розуміння історичного минулого регіону. У багатьох із них не бачимо тієї наукової критики джерел, того, так би

¹ Перфецький Е. Ю. Вказана праця. – С. 11.

мовити, раціонального сумніву в історичній цінності або фактичному значенні джерела.

Не володіючи цим відчуттям ученого-критика, дослідник історії Угорської Русі не був у змозі дати тієї уважної та аргументованої інтерпретації джерела, яка могла би встановити позитивне або ж негативне значення останнього. Дуже часто історик не обтяжував себе тим, щоб так чи інакше поставитися до достовірності цього джерела, вміщуючи його у своїй праці іноді повністю разом із помилками, а нерідко – і з підробками, в такому вигляді, повністю, в якому воно було в оригіналі або в тій чужій праці, звідки автор запозичив це джерело.

Хибним в історії історіографії Закарпаття аж до початку ХХ ст. було й те, що в ній нерідко бачимо прагнення довести відому історичну тезу не тому, що ці історичні висновки базуються на самій суті численних фактів, а лише тому, що автори мали на меті якісь особисті інтереси – економічного, конфесійного чи етичного характеру. Усі ці риси, які були властиві угро-руській історіографії, *"...надавали працям з історії Угорської Русі характер публіцистики, характер апріорний; до того ж інколи ця публіцистика авторів в угоду апріорності думок не хотіла рахуватися з фактами і навіть логікою, у зв'язку з чим віддалялася від справжньої історичної істини, стояла дуже далеко від наукового розуміння предмета історії Угорської Русі"*.¹

Праці закарпатських істориків того часу свідчать про те, що місцева історична думка навіть наприкінці ХІХ ст., про що, до слова, пише й сам Ю. Жаткович у своєму дослідженні, ще не вийшла за рамки простого накопичення фактів, описовості, характеризувалася вузькістю проблематики, практично носила краснзнавчий характер, обмежуючись, як правило, церковною тематикою, ще не виробила своїх власних філософсько-теоретичних принципів, методології. Ми навіть не можемо простежити: чи запозичила ця історіографія хоч які-небудь принципи західно-європейської історичної думки (хоча би, наприклад, угорської, не кажучи вже про німецьку та французьку). Вже той факт, що на Закарпатті аж до середини ХХ ст. не було жодного вищого навчального закладу (до речі, Східна Галичина мала свій університет у Львові ще з 1861 р., а Північна Буковина – у Чернівцях з 1875 р.), який би готував національні кадри, не кажучи вже про підготовку істориків-професіоналів, промовляє сам за себе. Закарпатська історіографія не мала за всю свою історію (до розпаду Австро-Угорщини) жодного історика-професіонала, жодного галузевого часопису, жодного наукового товариства.

¹ Перфецкий Е. Ю. Вказана праця. – Прага, 1914. – С. 4.

Та й чи потрібно цьому дивуватися, якщо істориками вже давно доведено, що навіть в Україні, яка входила до складу Російської імперії, лише з другої половини XIX ст. можна говорити про початок науково-критичного підходу до вивчення історії України, що тільки з появою праць професійних істориків М. Костомарова, М. Драгоманова, а згодом – В. Антоновича, М. Грушевського, Д. Багалія та інших може йти мова про розвиток в Україні **історичної науки**, що саме наприкінці XIX - на початку XX століть формуються перші національні історичні школи. Але – не раніше.

І це притому, що вже із XVI ст. в Україні діють братські школи (чого тільки варта Острозька школа, нині Академія), у 1632-1818 рр. – Києво-Могилянська академія – перший вищий навчальний заклад не тільки в Україні, але й у Росії. Вже в першій половині XIX ст. (не кажучи про наступні десятиріччя) Україна мала два університети, три ліцеї, які фактично прирівнювалися до вищих навчальних закладів, наукові історичні товариства в Харкові та Одесі. Ще з 1843 р. в Києві активно працювала Археографічна комісія, яка видала десятки томів джерел з історії України. Ще з 40-х рр. XIX ст. стараннями уродженця Полтавщини, відомого історика і археографа О. Бодянського (1803-1877), який був редактором і секретарем "Чтений в обществе истории и древностей российских" (ЧОИДР) при Московському університеті, було опубліковано дуже багато архіційних документів з історії України (літописів, законодавчих актів, описів мандрівок, записок іноземців тощо). До того ж десятки українців, попри всі утиски з боку царату щодо українського народу, мали вищу історичну освіту, були професорами українських, російських та зарубіжних університетів, активними членами історичних товариств, відомими джерелознавцями, археографами, видавцями.

Однак, підкреслю ще раз, про історію як науку в Україні можна говорити лише з кінця XIX ст. Тому, гадаю, цілком до місця буде посилення на авторитет В. Антоновича, родоначальника першої в Україні історичної школи, який, характеризуючи стан історичної думки в Україні до М. Костомарова писав: *"Перед Костомаровим спеціальна українська історія була майже зовсім нерозроблена, перебувала, можна сказати, в хаотичному стані, була затуплена силою вигадок, предвзятих, фіктивних гіпотез, фантастичних вигаданих тверджень, цілу масу котрих містила в собі улюблена свого часу "История Русов"."*¹

¹ Цит за: Дорошенко Д. Огляд української історіографії. – К.: Українознавство, 1996. – С. 104.

Цікавими в цьому плані є думки М. Драгоманова, висловлені ним у праці *"Чудацькі думки про українську національну справу"* (1891). Зазначу, що на той час він уже 16 років проживав за кордоном, був добре обізнаний зі станом історичної думки в Європі, читав лекції в Софійському університеті. Вчений уважав, що на той час українська історична думка значно відставала від західноєвропейської, що вітчизняні дослідники вивчали історію України ізольовано від подій всесвітньої історії. На його думку, справді наукову історію України буде написано лише тоді, коли її порівнюватимуть з історією народів Європи. І далі: *"Але ж наші вчені, звичайно, й не думають про таке опрацювання історії ні всієї нашої країни, ні почасти козацтва, з котрим вони найбільше мають діла, а думають, що кількох доволі неясних слів про народ і народність досить буде, щоб пояснити все в такій заплутаній справі."*

Впрочім, цю хибу українські вчені ділять із московськими істориками Росії, котрі теж думають, мовбито історія Росії є наука особня від історії всієї людності... Та все-таки російські історики, хоч стоячи на державній точці, зачіпають іноді відносини Росії та Західної Європи, пробують виводити якусь філософію історії, показують для Росії якісь перспективи на всесвітньому театрі життя. Українці ж або обходяться без усякої філософії, або держать себе в якомусь узенькому, провінціальному та до того й зовсім неясному, плаксивому романтизмі, перед котрим людині, що не має сама охоти пускатись у довгі наукові дослідди, зостається тільки сказати: *було колись, та що з того?!"*¹

А що ж було в цей час на Закарпатті, де на 1910 р. проживало 848 тис. осіб, тимчасом як на Наддніпрянщині – 23,4 млн. (станом на 1897 р.)? Є. Перфецький, докладно зупиняючись на аналізі здобутків регіональних істориків з вивчення минулого нашого краю, зазначав, що з часу появи праці М. Лучкая до початку ХХ ст. в цій історіографії **не з'явилося нічого нового**, оскільки всі досягнення, за винятком досить цінної в науковому плані праці І. Бідермана, – не що інше як проста компіляція або нова переробка матеріалу, взятого з публікацій попередніх десятиліть, які характеризуються відсутністю визначеної системи викладу і взагалі відсутністю наукового характеру. Якщо ж у різних місцях цього періоду ми іноді й знаходимо вживаними стосовно предмета історії терміни – "науковий", "наука", то з ними абсолютно не можна поєднати поняття, які мають щось спільне зі справді науковим розумінням історії. Автори цих праць прагнули лише відтворювати, зображувати історичну

¹ Драгоманов М. П. Літературно-публіцистичні праці / Гол. ред. О. Є. Засенко. – У 2-х т. – Т. 2. – К.: Наукова думка, 1970. – С. 348.

дійсність, дуже часто не розуміючи суті цієї дійсності й не турбуючись про її розуміння. Праці цих істориків в обох випадках мали характер лише синтетичний, а не аналітичний.

Таким чином, якщо тверезо й об'єктивно розмірковувати над причинами того, чому про перетворення історичних **знань у науку** на Закарпатті можна говорити лише від початку ХХ ст., то на це були, на мою думку, дві основні причини: відсутність кадрів професійних істориків серед закарпатської інтелігенції та невідповідність джерельної бази. Багато цінного історичного матеріалу було розпорошено по комітатських та монастирських архівах. До того ж вони перебували у плачевному стані, їм нерідко загрожувала загибель. Крім того, численні документи, які стосувалися історії Угорської Русі, зокрема церковної унії в Угорщині, зберігалися на початку ХХ ст. в малодоступних архівах Рима, що практично унеможливлювало їх використання. Навіть у зразковому архіві Відня, як зазначає Є. Перфецький, значну кількість матеріалів, що стосувалися комітатів Угорщини, і насамперед комітатів Угорської Русі, не було внесено в загальний архівний каталог, а тому вони також були недоступними для дослідників. На жаль, кардинальних змін на краще не сталося й сьогодні, про що скажу згодом.

Історичні знання перетворюються в науку лише тоді, коли дослідники переходять від простого відтворення історичних фактів до їх пояснення, до розкриття смислу і значення цих фактів в історичному процесі, коли вони починають уже керуватися певною філософською теорією органічного розвитку суспільства, в них виробляється й постійно вдосконалюється критичне ставлення до джерел, вони вміють перевірити їхню достовірність, коли історики уже в змозі встановити внутрішній взаємозв'язок між окремими історичними подіями і фактами, відокремити достовірний факт від вигадки, віднайти різницю між чисто зовнішніми, такими, які впадають в око, близькими **приводами** події, та більш віддаленими, глибокими і справжніми **причинами** цієї події, тобто, як кажуть, вміють побачити за деревами ліс.

Виходячи з цього, повністю поділяю думку Є. Перфецького, який, оцінюючи здобутки угроруської історіографії початку ХХ ст., писав: *"Угроруська історіографія (за винятком Г. І. Бідермана і ті сторінки, що стосуються угроруської історіографії, які увійшли в томи творів із загальної історії таких вчених, як І. П. Філевич, М. Грушевський та інших) до самого останнього часу не носила наукового характеру, не могла задовольнити усіх вимог сучасної науково-історичної методології. Тільки в наш час, у роки ХХ століття, історіографія Угорської Русі починає вступати в нову фазу свого розвитку: збирається і видається*

матеріал з угорської історії і появляються наукові праці та замітки з тих або інших проблем".¹ Зокрема, аналізуючи працю А. Годинки "Історія Мукачівської греко-католицької єпархії" (1909) і відзначаючи певні вади цього дослідження, Є. Перфецький підкреслює, що це – перша велика **наукова** праця з історії Угорської Русі, яка містить багато абсолютно нового фактичного матеріалу, що вперше використовується в регіональній історіографії. Нагадаю: працю Є. Перфецького було опубліковано в 1914 р.

На підтвердження своєї думки наведу й такий факт: навіть наприкінці 1920-х рр., тобто майже через 40 років після Ю. Жатковича і 15 років після Є. Перфецького, торкаючись питання про стан розвитку історичної думки на Закарпатті, Ю. Яворський небезпідставно заявляв, що в працях місцевих істориків, як і в попередні часи, основна увага зосереджувалася на політико-церковній історії, частково – етнографії регіону, але все це в цілому **"...имело такой дилетантский и случайный характер, что... под сколько-нибудь серьезный научный учет подходит не могло"** ² (Виділено мною. – О. М.). Ю. Яворський вважає, що про серйозні зрушення у справі дійсно наукового вивчення історії Закарпаття можна говорити лише наприкінці ХІХ - на початку ХХ століть, тобто з часу появи праць О. Петрова, В. Францева, С. Томашівського, В. Гнатюка, І. Франка.

Підійдімо до цього питання ще й з іншого боку і спитаймо себе: а хто ж читав праці закарпатських істориків, як вони вплинули на формування історичної пам'яті краян, поширення історичних знань, яку роль вони відіграли в суспільно-політичному і культурному житті Угорської Русі, якими були умови для широкого розповсюдження цих досліджень і т. д., і т. п., тобто яким був ступінь їх дієвості, або, вживаючи термін природничих наук, – яким був коефіцієнт їх корисної дії?

Зробимо спробу відповісти на деякі з цих питань, посилаючись тільки на документи, а також на праці, присвячені саме цьому питанню. Загальновідомо, що відносно найбільш грамотною верствою населення Закарпаття були служителі культу, які, таким чином, повинні були першими читати праці своїх земляків, адже пам'ятаймо, ці твори були написані переважно латинською та німецькою мовами, і лише праця І. Дулішківського – російською. На низький рівень грамотності закарпатського духовенства ХVІІІ-ХІХ століть неодноразово вказував і Ю. Жаткович у своєму "Етнографическом очерке угро-русских", якому

¹ Перфецкий Е. Ю. Вказана праця. – С. 34.

² Яворский Ю. А. Из истории научного исследования Закарпатской Руси. – Прага, 1928. – С. 4.

в мене немає жодних підстав не вірити. Вчений писав, що тоді дітей учили, як правило, сільські дяки, які *"...тогда так, как и сами лишь от своих нянчужих учились, редко знали инако, как по руски читать, изрядка друкованни буквы писать и церковни управы кунчити. Сяки дяки совсем так жили и одивались как прости люде.*

Не могло народное просвещение и за это идти наперед, бо и сами его наставники, священники, убоги и разом малоучены были. Так как русине не мали ни народни, ни середни ошколы и тим меньше духовий семинарии, то воспитание священников аж до середины 18-го столетия, из малым изытием тако было, ож священники или свои, или дякувски сини научили по-церковному читать, писать и управы церковни кунчити, и потому повели их епископу, оби их посвятив. Владыка послѣ одного, доста легкого экзамена, ученѣших посвятив за священников і загнав их на фару, а ты, котрі еще не были доучены, посвятив за дяков и загнав ид якому старшому священнику запомочника и кедь доучився за яки роки, посвятився за священника и дустав фару. Так как священники давно так малоучены были и лишь из добровольных приносов вірников своих жили, мож знати, ож священники так жили, как и заможніши вірники, а на вид лишь у тум рознились от сих, ож довге волося и бороду носили и при богослуженіях довгу одежу брали на себе. А ож се не видумка, знаеме из давних описаній, в которых читаеме, ож коли первый апостольскій Вікарій соборовав, то священники в гунях, сірдаках, из тайстрами на плечах прийшли на собор, и ож в час четвертого апостольского Вікарія (1738) из 100 священников ледви знали 2-3 пудписатися по-латински".

І далі на цю ж тему Ю. Жаткович пише так: *"...Немало хамовало народное просвещение и это, ож не било русских книг. За русскій Букварь или Читанку до рока 1771-го, коли Іоанн Брадач, послѣдній Вікарій апостольскій, первый Букварь и первый русский Молитовник издав, – русине нигды и не чули нич, так как оти, котрі знали читать из церковних книг, особенно же из псавтирі научились читать. Но и церковних книг мало било, так как сеси книги и дороги были и тяжке их было дустати. Як и тепер, так и давно из Галіції куповалися церковні книги, но из тов розлуков, ож давно сеси книги так дороги были, што лишь богати церкви мали друковани книги. Ид богослуженіям возточной церкви неотмінно 11 книг нужно, а сих книг ціна днесь уходиш на 140 золотых".¹*

Вдумаймося у сказане Ю. Жатковичем!

Не набагато зріс інтелектуальний рівень значної частини духовен-

¹ Жаткович Ю. Етнографическій очерк угро-русских: Комплексне видання. – Упорядк. і передм. О. С. Мазурка. – Ужгород: Мистецька лінія, 2007. – С. 70.

ства та працівників освіти й у пізніші часи. Так, **М. Драгоманов**, розповідаючи про свою зустріч в Ужгороді в 1876 р. зі священником і редактором газети "Карпат" М. Гомичковим, у своїх "Австро-руських споминах" писав, що той дуже мало знав про Україну і зовсім не цікавився нею. До Росії як до держави він ставився з повагою, але внутрішніх справ Росії, її культури, літератури не знав зовсім – ледве міг назвати кількох авторів, плував їхні твори. Ні в домі М. Гомичкова, ні в бібліотеці Мукачівського монастиря він не бачив творів хоча б одного російського автора. А вчитель Ужгородської гімназії, до якого повів М. Драгоманов М. Гомичков, мав ще менше уявлення про Україну та Росію. Цитую М. Драгоманова.

"Слуги (тобто простий народ. – О. М.) і їх інтереси для нього нічого не значили, і на мої запити про економічний стан народу він нічого не міг мені розказати, навіть назвати джерела, звідки б я міг про те довідатись. Ледве про шкільні справи міг він говорити..."

Спеціально про Україну Гомичков знав мало і не інтересувався нею. До Росії як до держави він мав пошану, хоч часами говорив про неї фрази з "Neue Freie Presse", але внутрішніх справ Росії, культури, літератури зовсім не знав: ледве міг назвати, напр., кількох авторів російських, та й то плував їх твори, кажучи, що він децю мав попереду від де Волана, консула в Пеїтї. У нього в домі, як і в бібліотеці монастиря в Мункачі, я не бачив ні одного класика російського.

А то ось іще знаток Росії – учитель гімназії, до котрого повів мене Гомичков. Той, розпитуючи мене про Київ, спитав мене: "А Новгород недалеко від Києва?" – "Який Новгород, – питаю, – Волинський чи Сіверський?" Учитель показав затрудненість. "Отой Новгород, що про нього часто говорять в історії". – "Новгород Великий, – кажу, – колишня республіка?" – "Еге ж, еге ж". – "Ну, так той дуже далеко від Києва. Він аж коло Петербурга, і тепер туди залізною дорогою коло 3 днів їде́ть-ся". – "А я думав, що це зараз коло Києва, бо в історії читаєш, що князі все з Новгорода в Київ ходили і з Києва в Новгород".¹

У статті "Переднє слово до "Громади"" (1878) М. Драгоманов торкається, як і в інших своїх творах ("Австро-руські спомини", "В справі Угорської Русі") пекучої проблеми ролі й місця закарпатської інтелігенції, зокрема духовенства, в суспільному житті краю, її ставлення до простого люду, ролі в історії та культурі регіону. На його думку, ще у XVIII ст. закарпатське духовенство було тісно пов'язане з галичанським, а в окремі періоди XVII ст. через галичанське духовенство воно підтримувало

¹ Драгоманов М. П. Вказане видання. – Т. 2. – С. 278-279.

зв'язки з київським. Але з ХІХ ст. місцеве духовенство повністю підпало під угорський вплив, перетворилося на крайове поугорщене панство, яке писало, розмовляло й думало виключно по-угорськи. Рідко хто з його представників думав про те, щоб хоч що-небудь писати українською. *"Тепер, – зазначає М. Драгоманов, – на всю нашу угорську країну нема ні однісінького письменного чоловіка, котрий би явно промовив хоч слово за своє мужицтво й за руцину й слов'янство. Так воно мусило бути після того, як письменні люди в тій країні захотіли бути не громадянами серед своїх людей, а панами, хоч би й руськими. Руського панства коло себе вони не знайшли, московське далеко: прийшлось приставати до угорського або мовчати".*¹

Про рівень інтелектуального життя в Угорській Русі можна судити і з листа австрійського статистика, етнографа та історика І. Бідермана (його працю з історії угорських русинів високо оцінили Ю. Жаткович, Є. Перфецький та М. Грушевський), написаного президентові Австрійської академії наук 22 грудня 1858 р. з Кошиць (у 1858-1860 рр. І. Бідерман працював у Кошицькій юридичній академії). В листі йдеться: *"Духовний застій, що тут панує, і віддаленість місця від усіх пунктів наукової діяльності змушують мене небезпідставно боятися, що при довшому перебуванні в цьому місці у мене пройде всяке бажання до літературної діяльності, і я змушений буду скоритися тій пихатості, яка властива тутешнім "освіченим"*".

Не кращими в цьому плані були умови на Закарпатті і в другій половині ХІХ ст. Як зазначається в публікаціях, освітній рівень народу був низький, бракувало вчителів, а дяки вчили з неохотою. Тож чи доводиться дивуватися такому фактові: навіть у 1871 р. газета "Новый Свет" писала, що праця І. Базиловича *"маловідома, і її має далеко не кожна церква"*. Навіть Ю. Жаткович, працюючи над своїм дослідженням, не міг ознайомитися з рядом досліджень своїх земляків.

Отже, як бачимо, праці істориків Закарпаття, навіть не беручи до уваги їхнього наукового рівня, про що докладно йшлося вище, були недоступні широкому колу читачів, а тому не були спроможні виконати ту соціальну функцію, яку мали б виконати у процесі формування етнічної самосвідомості закарпатських русинів.

Чи означає сказане мною вище, що все те, що було зроблено представниками закарпатської історіографії ХVІІ - початку ХХ століть, не має наукової цінності? Зовсім ні! Майже всі вони були щирими патріотами свого народу, своєї знедоленої землі, невтомними збирачами

¹ Драгоманов М. П. Вибране. – К.: Либідь, 1991. – С. 292-293.

пам'яток старовини і великими працелюбами, великими ентузіастами на ниві розвитку національної культури, справжніми подвижниками історичної думки. Завдяки їм маємо тепер добру джерельну базу для розробки регіональної історії та історіографії. Перекоаний, що кожен із них мав повне право сказати: *"Feci quod potui, faciant meliora potentes"* ("Я зробив, що міг, хто може, нехай зробить краще").

Але попри все це не слід забувати, що вони були скоріше краєзнавцями, аматорами-самоучками, ніж істориками в повному розумінні цього слова. Всі вони були синами свого часу, своєї епохи, і мислили категоріями, властивими тій епосі. А тому немає потреби осучаснювати, модернізувати їхні погляди, вкладати їхню концепцію історії Закарпаття в надуману схему, адже це призводить до деформації історичної перспективи і аж ніяк не сприяє об'єктивному вивченню такого багатого на події минувшини нашого краю.

При аналізі історіографічної спадщини наших попередників, оцінці їхнього внеску в розробку історії краю належить, на мою думку, перш за все показати розуміння ними загальної концепції історичного розвитку Закарпаття в системі держав, куди воно входило в різні епохи, наголосити на тому, якою філософською ідеєю пронизані їхні праці; розглядати їхні погляди в динаміці, в саморозвитку, і обов'язково на фоні розвитку історичної думки Угорщини (Австро-Угорщини), інших європейських держав, показати вплив на їхні погляди різних історичних напрямів, течій, шкіл, які існували в європейській історіографії, акцентуючи при цьому на новизні порушуваних ними проблем, глибині й науковості джерелознавчого аналізу документів, введенні ними в науковий обіг невідомих джерел і т. д., а не зводити все до переказу змісту праці історика за схемою: **твір складається зі стількох-ось томів, розділів, параграфів; у першому томі сказано те-то й те-то, у другому – ...і т. д., і т. п.** Це не що інше, як невдалий гібрид анотації з історичною бібліографією, або ж протокол зборів, де в хронологічному порядку подається зміст промов ораторів. І це аж ніяк не творчий, глибокий і всебічний історіографічний аналіз праць своїх попередників, який дозволяє судити не тільки про внесок кожного автора в розробку історичного минулого Закарпаття, але й про рівень історичної думки в регіоні, тенденції її розвитку. Побудувати історіографічний ряд – це ще не означає написати історію історичної думки. Історіограф повинен знати проблему набагато краще, бачити її ширше, ніж автор аналізованої ним праці.

Вважаю, що досі всі потуги написати хоча б популярно історію історичної думки на Закарпатті були талановито бездарними

і абсолютно безпорадними, відзначалися високим ступенем дилетантизму й легковажності. Якщо не сказати більше – це недолугі, нахабні й безвідповідальні фальсифікації. А чому? Та тому, що їх Автор начисто проігнорував мудрі слова Г. Сковороди: *"Швець знай своє шевство, а в кравецтво не мішайся!"*

Скажіть, хіба казати правду – це образа національного почуття, а лукавити означає сприяти об'єктивному вивченню історії краю, історії його історичної думки? Як на мене, то це не любов до рідної землі, до свого краю та його самобутньої історії, до пам'яті предків: у неправді немає цієї любові. Там панують зневага до минулого, лукавство, лицемірство, кривда, там панує егоцентризм, помножений на некомпетентність та амбітність, панує принцип "честь реклика" (себто – мундира). Щоправда, реклика, добряче потертого й підтоптаного, модного хіба що на початку позаминулого століття, який пропах нафталіном. Зазначу, що ще М. Грушевський закликав не переоцінювати національних досягнень, не перебільшувати своєї національної винятковості, не самозвеличуватися, застерігав від появи власних "самозакоханих нарцисів". Такої ж думки був і М. Костомаров, який писав: *"Любов до своєї батьківщини може проявитися лише в суворій правді"*. Думаю, в нас немає підстав не погодитися з мудрою позицією людей, які не тільки добре знали історію України, але й багато зробили у справі її вивчення.

На превеликий жаль, досі, враховуючи вимоги часу, ще не визначено й науково не обґрунтовано етапів розвитку історичної думки на Закарпатті з найдавніших часів хоча б до 1918 р. Не показано переконливо процес переростання історичних **знань** у **науку**, не простежено, як поглиблювалося й розширювалося розуміння нашими попередниками окремих сторін історичного розвитку Угорської Русі у складі Угорщини (Австро-Угорщини), як, попри всю наївність та примітивність їхніх історичних поглядів та схем, удосконалювалися методи історичного та історіографічного дослідження, як, хоч і повільно, але все ж таки вводилися в науковий обіг історичні та історіографічні джерела, як їхня публікація стимулювала подальшу розробку крайової історії та історіографії, яку роль відіграли ці твори у процесі формування національної свідомості закарпатських українців, які соціальні функції виконувала історична думка впродовж свого тривалого і непростого росту, якого впливу вона зазнавала з боку історіографії метрополії, з боку німецької, французької історичної науки (якщо, звичайно, такий вплив був), яке її співвідношення з іншими галузями знань – філософією, літературознавством, релігією, політикою й т. д., яку роль вона відіграла в розповсюдженні історичних знань, формуванні історичної пам'яті.

Тільки давши відповіді на ці та ще цілий ряд інших важливих і принципових запитань, можемо створити повну, об'ємну і науково достовірну картину розвитку історичної думки на Закарпатті в указаний період, зрозуміти її специфіку та особливість, визначити внесок кожного дослідника в розробку історії регіону.

А тепер надаю слово Дмитру Данилюку, вченому-карпатознавцю, педагогу, визначному фахівцю з проблем української історіографії, автору десяти книг, сотні наукових статей, який виявив, проаналізував та ввів у науковий обіг спадщину всіх закарпатських вчених, підготував молоду когорту дослідників... І так далі. Це "Слово" – у наступних трьох розділах.

ДАВНЬОРУСЬКІ ЛІТОПИСИ – ЩО ЦЕ ТАКЕ?

Або: "не в ногу" і "ліва – права"

Прочитавши цей заголовок, ви, очевидно, подумаєте, що автор цих рядків провокує на загальновідому відповідь: **літописи** – цінне історичне джерело. Так справедливо вважає той, хто хоч трохи обізнаний з історією Київської Русі. Але не поспішайте з такими висновками... Є "дослідники", які думають зовсім по-іншому. Принципово по-іншому! Це стосується, наприклад, міркувань Д. Данилюка з приводу давньоруських літописів як історичних джерел. У своїй "Науці" (с. 71) він, не погоджуючись із цілком справедливою та обґрунтованою оцінкою, даною О. Петровим праці І. Базиловича, видав таке: *"О. Петров не врахував той факт, що історіографія кінця XVIII ст., в тому числі українська і російська, мала описово-розповідний характер, базуючись не на джерелах, а на матеріалах літописів, їй бракувало наукової критики"* (Виділено мною. – О. М.). У цій фразі – весь Автор!

Погоджуюся, що й справді у XVIII ст. були недостатньо розроблені та втілені в наукову практику принципи наукової критики джерел, хоча вони й були закладені ще в середині того ж століття німецькими вченими (в першу чергу!). Але ж, люди добрі, порівнювати історичну думку в Російській імперії з історичною думкою на Закарпатті і заявляти, що **літописи** – **не історичні джерела**, це просто куркам на сміх! Зазначу: вже на першому курсі студенти історичного факультету на лекціях з нормативного курсу "Вступ до спеціальності" довідуються про те, що **літописи** – надзвичайно цінне, а іноді – єдине джерело при вивченні стародавньої історії України та Росії. А на третьому курсі на лекціях з "Історіографії" вони дізнаються про те, що **літописи** – ще й цінне **історіографічне** джерело. Тобто ми розглядаємо їх у першу чергу як джерела **історичні**, оскільки вони містять у собі важливу інформацію з історії Київської Русі. Разом з тим вони – джерела **історіографічні**, оскільки засвідчують рівень історичної думки того часу, метод тлумачення автором літопису тієї чи іншої історичної події, адже відомо, що літописці не були безсторонніми спостерігачами та простими фіксаторами подій, про які писали у своїх творах. Уже тоді ми спостерігаємо в літописах, так би мовити, факти соціального замовлення. Це загальновідомо. Поява літописів після епохи усної народної творчості – якісно нова віха в розвитку історичної думки в Русі. Недарма професор Московського університету М. Надєждін (1804-1856), який, до речі, цікавився історією Угорської Русі, у праці *"Об исторических трудах в России"* (1837), роблячи практично першу спробу визначити основні

етапи розвитку історичної думки в Росії, зазначив, що вона пройшла три етапи: **період сказань, літописний період і третій період**, який починається з XVIII ст. – **"период умственной жизни"**, або ж **"период исторической критики"**. Отож, як бачимо, **літописний період** – це ціла епоха в духовному житті Київської Русі!

Після цього дозволю собі стисло ознайомити читачів з історією руського літописання та літописознавства (є така галузь в історичній науці). Насамперед, наведу думку спеціалістів про літописи **як історичне джерело**, що так заповзято заперечує Д. Данилюк. Почну з офіційного видання – "Советской исторической энциклопедии". Там сказано: *"Літописи мають величезне значення як **основне джерело** для вивчення історії Київської Русі, а також Росії, України й Білорусі у XIII-XVII століттях... **Тільки в літописах збереглися такі джерела** як договори Русі з греками X ст., Руська правда в короткій редакції й т. п. **Величезне значення мають літописи для вивчення руської писемності, мови, літератури**".¹* (Скрізь виділено мною. – О. М.). Щоб мене не запідозрили в односторонності, наведу також визначення цього історичного джерела в "Енциклопедії українознавства": *"**Літописи, найвизначніші пам'ятки історичної літератури стародавньої Русі**".²*

Д. Дорошенко у своєму "Огляді української історіографії" писав: *«Найстарішими пам'ятками української історіографії являються літописи, – хронологічний запис біжучих подій, ведений здебільшого ченцями по монастирях... Багатством змісту, широтою історичної думки й погляду, критицизмом у відношенні до своїх джерел, а також високими художніми прикметами викладу, українські літописи займають визначне місце серед аналогічних пам'яток цілої європейської літератури й історіографії спеціально».*³ Докладніше про літописи в українськомовних виданнях ідеться в "Енциклопедії історії України".⁴

І, зрештою, нагадаю, що Петербурзька археографічна комісія ще в 1837 р., тобто вже в рік свого заснування, прийняла рішення публікувати академічним виданням **"Полное собрание русских летописей"**, що передбачало публікацію абсолютно **всіх** відомих на той час текстів руських літописів. Перший том (Лаврентіївський Літопис) було опубліковано в 1841 р. Видання продовжувалося й після 1917 р. Про

¹ Советская историческая энциклопедия. – В 16 т. – Т. 8. – М.: Академия наук СССР, 1965. – Стлб. 509.

² Енциклопедія українознавства / Ред. В. Кубійович; НТШ у Львові. – В 11 т. – Т. 4. – Париж - Нью-Йорк: Молоде життя, 1962; Перевидання в Україні. – Львів, 1994. – С. 1369.

³ Дорошенко Д. Вказана праця. – С. 6-7.

⁴ Енциклопедія історії України / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Ін-т НАН України, Ін-т історії України. – В 10 т. – Т. 6. – К.: Наукова думка, 2009. – 790 с. – С. 237-239.

те, наскільки важливими джерелами з історії Київської Русі були тексти "Повісті временних літ", свідчить і такий факт: у 1962-1963 рр. обидві редакції "Повісті" – Лаврентіївська та Іпатіївська – були перевидані в Москві репринтним способом. До кінця 1980-х рр. в СРСР вийшло понад 40 томів "**Полного собрания русских летописей**". Як на мене, вершиною української археографії новітнього часу є розкішне наукове й відносно недороге для свого часу видання "Літопису руського" **Л. Махновця**.¹ Його науковий рівень важко переоцінити. Це результат кропіткої 30-річної праці дослідника.

Для підтвердження своєї думки про жвавий інтерес вчених Росії до літописів як історичних джерел наведу лише кілька прикладів. Князь **М. Щербатов** (1733-1790, офіційний історіограф, другий після Г. Міллера) для написання своєї семитомної (15 книг) "*Истории Российской от древнейших времен*" використав 21 літопис. А вже його наступник, **М. Карамзін** (1766-1826), працюючи над дванадцятитомною "*Историею государства Российского*", залучив, окрім 350 творів різних назв і авторів, уже 40 літописів. Він практично першим використав як історичне джерело Троїцький літописний звід початку XV ст., відкритий Г. Міллером у 60-х рр. XVIII ст., який починався "Повістю временних літ" і був доведений до 1408 р. М. Карамзін зробив найдокладніші виписки з літопису – майже весь текст – і ввів їх у сюжет перших п'яти томів своєї "Истории". Цьому зводу дослідник дав назву за назвою бібліотеки Троїце-Сергієвого монастиря, де він зберігався. Його оригінал згорів під час московської пожежі 1812 р. Власне, завдяки М. Карамзину нам відомий практично весь його текст. Але чи не найбільше зробив у справі реконструкції літопису дослідник **М. Приселков** (1881-1941) – автор дуже цінного дослідження "*История русского летописания XI-XV вв.*" (1940).

Безсумнівна заслуга у вивченні тексту "Повісті временних літ" належить **А. Шльоцеру** (1735-1809), який у 1761-1767 рр. працював у Російській академії наук. Він – автор фундаментального наукового дослідження, над яким працював понад 40 років: "*Нестор. Руські літописи давньослов'янською мовою зіставлені, перекладені та пояснені*" (Гьоттінген, 1802-1809. – Т. 1-5). Російською мовою цей твір перевидано в Санкт-Петербурзі в 1809-1819 рр. у трьох томах. На жаль, А. Шльоцер помилково вважав автором "Повісті" лише одного Нестора, а тому "очищав" його текст від пізніших нашарувань. Значно пізніше було

¹ Літопис руський / Пер. з давньорус. Л. Є. Махновця; Відп. ред. О. В. Мишанич. – К.: Дніпро, 1989. – XVI+591 с.

доведено, що справа набагато складніша: Нестор сам користувався численними документами та працями своїх попередників.

У цьому плані дуже промовистим є наступний факт, про який знає небагато дослідників. Відомий російський історик, професор, а згодом академік Петербурзького університету **К. Бестужев-Рюмін** (1829-1897) у 1868 р. захищав магістерську дисертацію на тему *"О составе русских летописей до конца XIV века"*. Дисертацію було присвячено "Повісті временних літ" і південно-руським літописним зводам. Дослідник висловив нову для свого часу думку, згідно з якою руські літописи – витвори не одного автора, а літописні **зводи**, складені з різних джерел. Названа дисертація – свого роду підсумок дослідження цього питання до О. Шахматова. В. Ключевський, прекрасний знавець давньоруських літописів, у статті, присвяченій пам'яті К. Бестужева-Рюміна, говорячи про цю дисертацію, писав: *"Этим трудом он укрепил в нашей исторической литературе прием, который при умелом обращении с ним приносит плодотворные результаты – это тонкий критический разбор составных частей памятника и их часто трудноуловимого происхождения. Я назвал бы этот прием, как он был выработан Бестужевым-Рюминым на изучении древнейших летописных сводов – химическим анализом исторического источника"*.¹ Робота була настільки актуальною, виконаною на такому високому науковому рівні, мала таке велике практичне значення, що Вчена рада Петербурзького університету присудила авторові одразу науковий ступінь доктора історії (без захисту магістерської дисертації!). От Вам і літописи! Невже всього цього як історик за освітою не знав Д. Данилюк? А мав би знати. Однак незнання цього не звільняє його як Автора "Науки" від відповідальності!

А хіба може обійтися той, хто займається історіографією, без фундаментального дослідження **В. Іконнікова** (1841-1923), професора Київського університету, академіка (з 1914 р.), під назвою *"Опыт русской историографии"* (Т. 1. – Ч. 1-2. – К., 1891-1892; Т. 2. – Ч. 1-2. – К., 1908). До речі, під впливом М. Максимовича він закінчив Київський університет (історико-філологічний факультет). У цій праці автор докладно висвітлює історію руського літописання, джерелознавства, архівної справи. Його учнем став відомий український історик **Д. Багалій** (1857-1932), автор праць з історіографії: *"Русская историография"* (К., 1911); *"Нариси української історіографії"* (К., 1923-1925. – Т. 1. – Вип. 1-2).

Академік **О. Шахматов** (1864-1920) першим при вивченні літописів застосував історико-порівняльний метод, першим створив цільну історію

¹ Ключевский О. В. Исторические портреты. – М.: Эксмо-Пресс, 2008. – С. 342-343.

руського літописання XI-XVI століть. Йому належать такі фундаментальні дослідження з цього предмету: *"Разыскания о древнейших русских летописных сводах"* (СПб., 1908); *"Повесть Временных лет"* (Петроград, 1916. – Т. 1); *"Повесть Временных лет и ее источники"* (1940) та інші. М. Грушевський у своїй *"Історії України-Руси"* (К., 1991. – Т. 1) присвятив цьому джерелу Давньої Русі 22 сторінки (с. 579-601). В. Ключевський двічі говорив своїм студентам про "Повість": у курсі *"Курс русской истории"* (лекції V-VI, 25 сторінок) та курсі *"Источниковедение"* (лекції I-II, 10 сторінок). Великим спеціалістом з давньоруського літописання був академік Д. Ліхачов, якому належать такі дослідження: *"Русские летописи и их культурно-историческое значение"* (М.-Л., 1947); *"Культура русского народа X-XVII вв."* (М.-Л., 1961); *"Текстология. На материале русской литературы X-XVII вв."* (М.-Л., 1962).

Зверну увагу свого візаві й на праці академіка Б. Рибаківа: *"Древняя Русь. Сказания, былины, летописи"* (1963); *"Слово о полку Игореве" и его современники"* (1971); *"Русские летописи и автор "Слова о полку Игореве""* (1972). Варта уваги праця А. Насонова *"История русского летописания XI - начала XVIII века"* (1969), яка вийшла вже після смерті автора (помер у 1965 р.). В її основу лягла його докторська дисертація на тему *"Очерки по истории древнерусского летописания"*, захищена ще в 1940 р. Досить відомою є праця українського історика, знавця нашої старовини, академіка П. Толочка *"Летописи Киевской Руси"* (К., 1994). Нарешті, можу відіслати автора "Науки" до відомої свого часу публікації В. Буганова *"Отечественная историография русского летописания"* (М., 1975. – 344 с.). Не завадило б Автору хоч одним оком глянути й на публікацію довідкового характеру *"Библиография русского летописания"* (М.-Л., 1962).

Насамкінець, наведу ще два приклади поваги до літописів як виду історичного джерела: думку Лесі Українки та М. Гоголя. Леся Українка в листі до А. Кримського від 24 травня 1912 р. писала: *"...Гнітить мене моя "необразованість" у рідній історії, себто, розуміється, елементарні відомості я маю і децю там читала, але перводжерел (літописів головно) зовсім мало куштувала і через те не знаю стилю, пахоців давніх епох, а на чужу інтерпретацію не покладусь. Мені здається, що якби я сама прочитала якусь там Волинську літопись чи Самовидця, то я б там вичитала щось таке, чого мені бракує у сучасних істориків (не виключаючи і Грушевського), а потім, може, й сказала б щось таке: чого*

не казали інші наші поети".¹ Вдумайтеся в ці мудрі слова не історика-професіонала, а української Поетеси, яка щиро прагнула досконало вивчити історію своєї вітчизни, яку й без літописів знала непогано.

А ось думка **М. Гоголя** про пізні українські літописи. В одному з листів до І. Срезневського, після ознайомлення з його шістьма випусками *"Запорожской старины"*, М. Гоголь писав: *"Эти летописи похожи на хозяина, прибившего замок к своей конюшне, когда лошади уже были украдены"*. Літописці *"вместо того, чтобы дослушиваться к умирающему голосу последних воспоминаний..., обезьянски переписывали друг у друга вырванные листки не происшествий, а разве оглавления происшествий"*.² Як на мене, тут промовляє, з одного боку, автор знаменитих *"Вечеров на хуторе близ Диканьки"* (відчуваєте тонку іронію та влучну аналогію?), а з іншого – творець незрівняного *"Тараса Бульби"*, знавець української історії часів середньовіччя. Та як би там не було, показово, що обидва генії української культури **говорили про літописи**, цікавилися ними, справедливо **вважаючи їх важливими джерелами** для вивчення історії України. Таким чином, виявляється, що всі світила історичної науки в Україні і в Росії йшли **"не в ногу"**, і лише один Д. Данилюк іде **"в ногу"**.

Шановні читачі, прошу уваги! Давайте погодимось на мить із твердженням Д. Данилюка про те, що давньоруські літописи – **не історичне джерело**. Як ні, то ні! На мить! Отож: давньоруські літописи – **не джерело**, зате **закарпатські "літописи"** – **це справжнє джерело!** Так стверджує той самий Д. Данилюк. Не вірите? Ось вам доказ: ідеться про так звані **"покрайні записи"**. Нижче подаю хронологію еволюції цього терміну у Д. Данилюка.

"Поступово обсяг покрайніх записів більшає, урізноманітнюється їх зміст, доходячи до просторого літописання. Такою є невелика записка латинською мовою, знайдена в с. Гукливий на Воловеччині й опублікована під назвою "Про походження поселення Гукливий" Ю. Яворським у 1929 р." (*"Українська мова на Закарпатті..." – 1993. – С. 135*). Якщо в 1993 р. Д. Данилюк писав про **"просторе літописання"**, то вже в 1994 р. цього йому було замало, й він видав: *"Уважаємо, що першим етапом на шляху розвитку історичної науки була поява покрайніх записів... Покрайні записи, переходячи в розлоге літописання, склали основу величного храму історичної науки..."* (*"Культура українських*

¹ Леся Українка. Зібрання творів. – У 12 т. – Т. 12. – К.: Наукова думка 1979. – С. 395.

² Лапицкий И. П. Мысли Гоголя при чтении "Повести временных лет" // Гоголь Н. В. Статьи и материалы / Отв. ред. М. П. Алексеев. – Л.: Ленинградский гос. университет, 1954. – С. 166.

Карпат". – 1994. – С. 141). А тепер звернемося до "Науки" (1999). В її першому розділі **"Зародження і розвиток історичних знань в Закарпатті у період середньовіччя"** є § 2, який звучить: *"Перші форми прояву історичних знань: покрайні записи, літописні записки"*. Цитуємо.

*"Поступово проблиски світла й знань пробивалися крізь товщу монастирських мурів, освічуючи народ, пробуджуючи в ньому інтерес до свого минулого. Сільські грамотії після напруженого дня вечорами сідали за стіл і при тьмяній скипці записували по краях церковних книг почуте ними від старожилів про тогочасні події, що заслуговували на пам'ять. У науці таку форму фіксації подій і явищ прийнято називати **покрайні записи** (маргіналії). Їх можна вважати початками історичних знань. Такі записи – важливі документальні свідчення в основному про спосіб придбання книг, урожайність, голод, погоду, стихійні лиха тощо. Таких даних не зберегли жодні архіви. А потім, через століття, велику їх частину по крихітках зберуть, тематично згрупують і опублікують невтомні шукачі народних скарбів. Ці записи за відсутності архівних матеріалів слугують дослідникам **цінним джерелом** пізнання багатьох сторін життя народу в той давній період"* (с. 31-32).

*"Отже, покрайні записи, з одного боку, це своєрідний крик душі народу про його тяжке соціально-економічне становище, голод, хвороби, стихійні лиха та інші біди, які він долав у феодально-кріпосницьку епоху. При уважному підході вони можуть послужити **цінним джерелом історичних досліджень**. З другого боку, вони є переконливим свідченням того, що закарпатці ще в глибині віків виявляли нестримний потяг до освіти, знань, зокрема історичних"* (с. 37).

*"Звичайно, покрайні записи, літописні записки не відзначаються ні великим розміром, ні масштабом подій і явищ, які в них описуються, ні, тим більше, оцінкою їх. Однак вони важливі як історіографічний об'єкт, що став важливим внеском у процес формування історичної науки. В Закарпатті, як і в Україні, **вже** у XVIII ст. існувала така форма прояву історичних знань, як літописання. Причому описувалися події не релігійного змісту, як це зроблено, наприклад, в Густинському літописі (с. Прилуки на Чернігівщині), а події світської історії.*

У Закарпатті вже в той час були люди, які за своїм рівнем знань вміли виділити найголовніші події саме соціально-економічного та політичного життя, не тільки місцевого, а й загальноєвропейського рівня" (с. 47). Ось так! І далі: *"Автори покрайніх записів та літописних записок не могли збагнути важливості своєї копіткої праці. Насправді ж цими своєрідними цеглинами вони закладали величний храм історичної науки в Закарпатті, до якого тільки сьогодні починаємо входити*

з почуттям великої поваги до наших предків" (с. 47). (Вибачте за таке розлоге цитування. – О. М.).

Перекоаний у тому, що в будь-який храм, зокрема й у храм Історичної науки, належить входити з чистим сумлінням, без лукавства. Йти туди належить, щоб хоч трохи покаятися, очиститися від скоєних гріхів, стати трохи охайнішим у моральному плані, кращим... Але, на жаль, часто такий храм, де б мали висіти образи святих, перетворюють у провінційну картинну галерею, в якій розвішані власні портрети, в найнеймовірніших ракурсах. Такий "храм" у кінцевому результаті перетворюється на банальну "кімнату сміху", якщо не "кімнату реготу".

Ніби все правильно. От тільки ніяк не можу второпати, як це Ю. Жаткович, сумлінний та об'єктивний фіксатор життя русинів, забув описати ту частину курної хати, де на столі стояв якщо не комп'ютер, то хоча б друкарська машинка "Remington", за якими стомлений від важкої праці (не на своєму, а на чужому, на панському полі) за день русин при **"тьмянній скипці записував усе почуте й побачене"**, виготовляючи таким чином "цеглинка" для величного храму історичної науки на Закарпатті. Храму, який так злочинно був до сьогодні зачинений і до якого тільки сьогодні починаємо входити з почуттям великої поваги до наших предків!!! Нагадаю: жоден із названих вище істориків (Є. Перфецький, О. Петров, Ю. Яворський, М. Грушевський і навіть Ю. Жаткович) не розглядали "покрайні записи" як пам'ятки історичної думки. Ними цікавилися виключно філологи.

Які відомості подає гукливський літопис (11 сторінок)? Посилаючись на свідчення **В. Бірчака**, зазначаю: людей, які вели на селі господарство, насамперед обходив стан погоди. Наприклад: 1660. Дуже сильна ("тверда") зима. Снігу стільки, що люди не могли протоптати дорогу до лісу... Через брак соломи люди брали її з дахів хиж і стодол. В. Бірчак коментує цю фразу так: *"Отся фраза, що "в недостатку соломи" подерли хижі й стодоли, повторяється в літописі кілька разів".*¹ 1782. Літо було дуже сухе, посіви і трава геть вигоріли... 1786. Була рання весна, але не було що сіяти. Люди пухли з голоду і помирали. Їли навіть дохлятину у Марамороші. Автор записів звертає також пильну увагу на елементарні нещастя: голод, слабості, мор і т. п.

В. Бірчак зазначає, цитую: *"Автор не обмежується однак тільки на вістки, що односяться до його села та гаразду й біди його вірників – але й подає вістки, що односяться до Угорщини, а далі й важніші ізпоза Угорщини – розуміється – о скільки вістки про ті події дійшли до*

¹ Бірчак В. Вказана праця. – С. 42-43.

Гукливого. Там – про Ф. Ракоці, про смерть Катерини II. Під роком 1813 є вістка про те, як Москаль Француза голодом і морозом і нагнав до французької землі".

Про мову цих записів він пише: *"Мова літопису... чиста народна з дрібною домішкою церковнослов'яниці. Правочис фонетичний... Примітити належить ще й це характеристичне: на літописі відбився дух часу. Як відомо, в 16, 17 і 18 віках писано в нас народною мовою, опісля стали наші попи писати по-латині. І літопис гукливський писаний од 1821 по-латині – але всего три речення. Новий, вже вчений автор, перейшов на латину – і замовк..."*¹

Далі В. Бірчак каже, що подібні записи знаходимо й по інших книгах метрикальних, або церковних. Так, Г. Стрипський писав про ще два подібні літописні уривки (ЗНТШ, 1911). Вони були створені на Біблії Острозькій з 1581 р. в с. Бедевлі й на "Общині" в церкві с. Золотарева. Про них у нові часи писали І. Панькевич, Ю. Яворський, В. Саханєв. В. Бірчак підсумовує: *"Всі ті записки важні джерела для пізнання родоводів, назв сіл та міст, а теж для мовознавства"*.

Дозволю собі поіронізувати: якби не ці **"літописи"**, звідки б ми знали про Ф. Ракоці, про похід Наполеона на Москву, про смерть Катерини II, цього **"Тартюфа у спідниці й короні"** (О. Пушкін), **"великої блудниці, яка вступила на престол після вбивства свого чоловіка"** (Ф. Енгельс), **"курви всесвітньої, безбожниці, убійниці мужа свого..."** (М. Костомаров: "Книги биття українського народу", п. 91), і т. д., і т. п.! Це ж неоцінимо джерело! А чого варті відомості про сильні морози, нестачу кормів для худоби та інші "градобиття"? Якби не ці записи, як би ми вивчали соціально-економічні відносини на Закарпатті того часу? Звідки б ми дізналися про важке матеріальне становище "хлопа"? Це тим більше цінне, адже ці відомості носять прямо таки масовий характер, що дозволяє вивести якусь закономірність в історії, якусь тенденцію... Щоправда, **а де ж історична наука?**

Зізнаюся, я не читав цих "літописів", але багато читав про них. Особливо у Д. Данилюка – що не публікація, то й "літописи"... У мене лише одне маленьке питання до Автора. Як же це так: **"історична наука"** вже існувала у XVIII ст., а **літописи** собі преспокійно жили аж у 30-х рр. XIX ст.? Ніяк цього не второпаю! А ви?

Заслуговує уваги те місце в **"Науці"**, де йдеться про записи в церковній книзі в с. Золотареві. Цитую: *"На книзі в церкві с. Золотарево на Хустицині читаємо: "Тулко гроши было, як травы у одной бабы тулко*

¹ Бірчак В. Вказана праця. – С. 42-43.

было, что у други раз у газды авады у пана тулко не было"" (с. 35). Цікаві дані! В мене, грішним ділом, виникає з огляду на це кілька питань. Це ж унікальний сюжет для карколомного детективу: сільська баба із Золотарева мала більше грошей, аніж пан! Звідки в неї така купа грошей? Можливо, це Золотаревська Мата Харі – таємний агент якоїсь іноземної держави, яка хотіла шляхом інтервенції фальшивих грошей підірвати економіку якщо не Угорщини, то Закарпаття? В будь-якому разі, їй це вдалося зробити в межах Золотарева! Або можу запропонувати вам інший, гуманний варіант у ключі **idée fixe** Д. Данилюка: ота "една баба" віддала всі гроші на фінансування Інституту історії НАН у... Золотареві. Звідти й почалася **історична наука** на Закарпатті. Но, ци файно? Айно, айно!..

Звичайно, це жарт. Але якщо серйозно, чи може цей запис дати мені як досліднику відповіді хоча б на такі питання.

1. Всюди голод, холод, неврожай, мор, занепад господарств на селі й т. д., а в баби грошей – "як трави"?

2. Д. Данилюк пише про інфляцію? Гаразд, нехай буде так. А де причини цього явища, його масштаби, наслідки?

3. У цій же книзі записано, що тоді плуг коштував *"за трицят сорокуцу, а віко пшевиці 30 сорокуцу, и мелай 15 сорокуцу и віко уса 8 сорокуцу"* ("**Наука**", с. 35-36). То з цього приводу хотів би запитати: багато це чи мало? Це ж ціна **номінальна**! А якою вона була тоді **реальною**? Тобто оті "30 сорокуцу" я міг заробити за день, за два, за тиждень чи за місяць? Якби Д. Данилюк уважно читав працю О. Петрова *"Задачи карпаторусской историографии"*, він би там вичитав, що для того щоб досконало знати епоху, потрібно знати й масштаб цін, реальну вартість грошей. А так що: одні цифри. **А де ж історична наука?** *"Кроме знакомства с обширными сочинениями по истории социальной, экономической и хозяйственной, необходима осведомленность с историей податного населения Угрии вообще, с системой податей, а также обычаями в Угрии в разную пору и в разных местах, мерами, монетными единицами. О последних важно знать не только их отношение к нынешней валюте, но и их покупательную силу, их отношение к стоимости продуктов"*.¹

Все це веде до того, що ці уривчасті, локального характеру записи практично нічого не дають для вдумливого та відповідального дослідника. На їхній основі нічого ж не можна вивести. Це лише епізод з історії одного села, і не більше. Недарма І. Франко писав у статті

¹ Петров А. Л. Задачи карпаторусской историографии. – Прага, 1930. – С. XVII.

"Кінцеві записки в стародавніх рукописах" (1906) те, що я наведу нижче. При цьому підкреслю: І. Франко говорив не про книги взагалі, а про староруські рукописні книги! Він писав, що ці записи *"можуть мати вартість для дослідників нашої старовини, особливо тоді, коли їх буде зібрано багато і явиться можливість їх систематичного укладу та опрацювання"*.¹ І якщо я правильно зрозумів І. Франка, тут ідеться про записи не як історіографічні джерела, а як джерела літературні.

"Автори рукописів стягають для сеї цілі матеріал із усяких можливих джерел, із житій святих, із збірок середньовікових легенд і прикладів, із світських новел та казок або моралізаційних апологів, не гордуються навіть оповіданнями, зачутими з народних уст, народними віруваннями та традиціями. Все те подиктоване щирим і гарячим бажанням, бажанням просвітити народ, напутити темних".²

Можна собі тільки уявити, який "потужний" вплив на "історичну науку" Закарпаття зробив цей літопис, знайдений та опублікований частково О. Петровим у 1893 р., а повністю – лише в 1911 р. Г. Стрипським, і то у Львові! Куди до нього "Самовидцю", який мав близько десяти списків, або ж Західноруському літопису – 14 списків (три з них стосуються безпосередньо історії України), або ж Літопису Грабянки – понад 50 списків! Якщо вірити концепції Д. Данилюка, то Гукливський літопис – не "цеглинка", а цілий "блок" у фундаменті історичної "науки" Закарпаття.

А ось як описує обізнаність русина зі своєю історією Ю. Жаткович, якому я беззастережно вірю, оскільки він був порядною людиною (мовиться про кінець ХІХ ст.): *"За минувши часи отечества своего русин майже нич не знає, из великих мужей Угорицны лиш двоих упознає имя и то Франциска Раковця II, котрый и которого предки были истинными отцами пудданного им русского народа и Людвиг Кошута, котрый освободив их от паничины. Из чужих народов русин за тот знає дашто, из котрыма не так давно войовала держава наша, то есть за француза, но за сих лиш дуже стари люде знають еще, – за таліана, за прусы, за москаля, и за турка"*.³

Тепер познайомлю вас із тим, як виглядали scriptorius(y), **"центри літописання"** на Закарпатті – знову ж таки очима Ю. Жатковича.

"Русин не любить жити у гущаві и ото любить, обы его хыжа далеко була от других. Се е причина того, ож кромі тих малочисленных

¹ Франко І. Я. Кінцеві записки в староруських рукописах // Франко І. Я. Зібрання творів у 50 т. / Ред. кол.: Є. П. Кирилюк (голова) та інші. – Т. 37. – К.: Наукова думка, 1982. – С. 170.

² Франко І. Я. Вказане видання. – Т. 32. – К.: Наукова думка, 1981. – С. 220.

³ Жаткович Ю. Вказане видання. – С. 134.

сіл, котри на долинах лежать, у вси русски села розметали суть по грунках и по поточинах. А из исторіи и ото знаеме, ож и оти села, котри днесь густо стоять, давно такожде розметали были и лиш на кунци минувшего столітія дала их верхность силов на едно місто покласти. Ож русски села не лиш за ото суть розметани, бо на неспосубных містах суть закладени, но за ото, бо русин розметани села любить, из того можемо видіти, ож и днесь не еден газда лишить собі обиаря серек села и коло путе и править собі хыжу далеко ут села на гуцанику.

Уже и про се едно діло хыжа и обиаря русина має свуй особенный вид. Коли русин хыжу править, не позерать на яки там санитарни законы, но уперед ото позерать, обы місто хыжньое "чистое" было и обы му стайня сперед очима близь была. За ото стайня не лиш близь е коло хыжы, но на многих містах и пуд едним е побойом из хыжов так, ож из сіней треба йти так до хыжі, як до стайні.

Руска хыжа три части має: саму хыжу, сіни и комору. На пуд лазивом идуть из сіней. Комора е едно малое, темное, не мощеное місто, где русин не держить дороги речи, бо оти на поді или у хыжі сокотить. Хыжа уд возтоку или ид югу стоить так, ож из сіней на право треба до хыжі йти. На хыжі по ряду три возоры суть: два бульши на правуй стіні и на тув, котра є против дверей еден малый на лівув. Кедь зайдете до хыжі, первое діло, што ся нам у очи упаде, є піч из припічком и из цівков. Діти и старі май люблять на печи «у лопатах» и на припічку спати у зімі.

Дым через цівку йде до сіней, из сіней на пуд, а из пода по пуд стрігов на двур. У сіверной полосі еще доста є таких хыж, где ни печи не е, ни цівки и там дым через двери и возоры йде из хыжі. Убор руских хыж дуже простий. Кулько пар челяди живе у жыжі, тулько е у ньув постельув, и найстариои пари постіль стоить против печи, а других коло правом стіны. Пуд стінами около широки лавиці суть. Над постільов ут нух висить колиска так, ож колиска, котра на вид корито из дощок или из жердя є правлена, на двох желізних или деревляных гужовках висить, из котрых една покладена ид постели забитому колови у ключку, а друга на стіну забиту ключку. Постіль так правлять, ож у землю забіють чотири соги, на оти складуть дошки, пристелять соломов или сіном и прикрють веретов. Заголовкув мало е и оти рідко суть набиті піром, но соломов или сіном.

Головний убор русскои хыжі є стул, котрий против дверей стоить сперед лавиці. За ото кажу, ож стул є головний убор, бо стул переходить от рода на руд так, ож, наприклад, и до днесь хранится тот стул, на котрум славний воєвода и князь мадьярский, Франциск Раковцій II рока

1710-го у Пудполозю, во Бережавской вармеди одну нуч спав, – як и тот, на котрум у Ганьковиці, у Бережавской вармеди, видко сліды чаканув татарских. Русский стул по правді не е стул, но на 1,5 метри довгий, на 1 мегер широкий високий сусік, котрого верх утсுவаться. Верх стола є май довгий и май широкий и за ото служить и місто постели для знатных гостей. У стул прячуть страву, молоко, хліб. Стул, а особенно верх, из явора правлять, а боки му красно поурізууть на середині из крестом.

Головна стіна хыжі є ота, котра стоить напруги дверей и за ото и ся стіна є навішана образами и блюдами. За сьов стінов йде ота стіна, котра на правум боці є, и за ото у заможных людей и на сьу стіну вішають блюда и образи. Письма свои, книжки и подрубни речи русин на маиштерниці держить. Солянки у едном деревляным кошарі держать, котрый межи двома стінами у закуті висить. Стінное зеркало мало де видко, но місто того коло возора у стіну звикли замастити обломок из зеркала, у котрого позераться біла челядь, готя особенно каждая дівка має своє малое ручное зеркало. Ут дверей на ліво на стулци стоить водонуска, а на стіні ложечник и солянка. Горчки, корито и другу посуду у коморі или на печи держать.

Русин по обычаю из дерева править собі хыжу и соломов и крые. Найліпше любить хыжу из дуба, из тополі и из смереки или ялиці правити и то так, ож у сіверной полосі місто смереки или ялиці из явора и бука, у середной полосі місто тополі из бука, а у южной полосі місто дуба ясінь госнують...".¹ До слова: у с. Гукливному на Воловеччині в 1969 р. проживало аж... 936 осіб!

Цілком погоджуюся з Ю. Жатковичем стосовно того, що на Закарпатті було дуже багато істориків. І ось чому: в Угорській Русі – що не священик, то історик, що не історик, то священик, тобто особа, яка, крім свого прямого обов'язку, писала ще й історію свого краю або досліджувала якусь проблему. Це якраз і свідчить про відсутність у регіоні істориків-професіоналів. Сільський священик був майстром на всі руки. Такий собі "и швец, и жнец, и на дуде игрец". Ніякого професійного поділу праці! Справжнісіньке "натуральне господарство" в інтелектуальній сфері. Кожен вважав своїм патріотичним обов'язком дослідити минувшину свого краю. Але, на превеликий жаль, ця кількість не переросла в якість. Тому-то не дарма М. Грушевський, який знав праці закарпатських істориків, характеризуючи стан історичної думки в краї наприкінці ХІХ ст. і спираючись на дослідження Ю. Жатковича "Історія

¹ Жаткович Ю. Вказане видання. – С. 117-118.

історіографії угорських русинів", писав, що "...література історії Угорської Русі не бідна титулами, бідніша вартістю".¹

Святі слова. І вони ніде й жодного разу не спростовані Д. Данилюком! У Наддніпрянщині та в Росії парафіяльні священики не писали "історій", оскільки там була зовсім інша інтелектуальна атмосфера. Правда, маємо праці І. Гізеля та Ф. Сафоновича (1672, 1674 відповідно), але ж ніхто не каже, що вже тоді в Україні була історична наука, хоча "**Синопис**" І. Гізеля перевидавався понад 30 разів і слугував шкільним підручником. Ще раз кажу: кількість "істориків" в Угорській Русі не переросла в якість. Для прикладу візьмемо 9 жінок на першому місяці вагітності і зберемо їх разом. Проте від цього дитина не народиться, адже потрібен термін – 9 місяців, термін, відведений матері Природою, як би хтось цього хотів чи не хотів. Д. Данилюк ніяк не в змозі зрозуміти, що для того щоб історичні **знання** перетворилися в **науку**, потрібна певна "критична маса", тобто цілий ряд компонентів (факторів, чинників), які становлять структуру науки. Можна погодитися з тим, що тоді було бажання написати історію Угорської Русі (Закарпаття), але для цього не було **баз**.

Мені дуже симпатичні й автори покрайніх записів, зокрема того ж "Гукливського літопису". Переконалий у тому, що вони й не думали про те, ведучи записи, щоб якимось увіковічити себе в пам'яті нащадків. Вони просто самореалізовувалися, підсвідомо відчували потребу фіксувати ці елементарні факти з життя свого села. За все це ми повинні бути їм вдячні.

Як було зазначено вище, в Росії чи Наддніпрянщині священики не писали історій своїх губерній чи населених пунктів. Хоча середня чисельність населення губернії Російської імперії в XIX ст. приблизно дорівнювала чисельності населенню Закарпаття наприкінці XIX - на початку XX століть. А от у Східній Галичині таке явище було. Правда, там служителі культу вивчали в основному етнографію регіону. Ось тут є над чим задуматися.

Досить показовим є той факт, що на Закарпатті ще й на початку XX ст. майже кожен історик був священиком. Це якийсь генетично запрограмований потяг до творчості, зумовлений цілим рядом факторів, специфікою регіону. Недарма цей казковий край, який дав стільки талановитих художників, народних умільців, письменників, притягував до себе увагу дослідників у різні часи. Цей потяг – підсвідоме бажання реалізуватися, без будь-яких меркантильних або інших корисливих цілей.

¹ Грушевський М. С. Вказана праця. – Т. 2: XI-XIII віки. – К., 1992. – С. 581.

Цього хотіла сама природа русина. Усе це заслуговує на всіляку похвалу. Це – прагнення пізнати самих себе, свою історію, це – процес самопізнання. Звичайно, це було властиве кращим синам свого народу, а не його відступникам.

Для кращого розуміння ситуації звернуся до статті В. Керецмана *"Священики про священне"*, в якій автор писав про те, що у другій половині XIX ст. на Закарпатті склалося протистояння угорських офіційних і неофіційних структур, що вели активну національну та мовну експансію, і групи греко-католицьких священиків, які намагалися, переважно **літературно-просвітницькими** засобами, запобігти цьому процесу, зберегти ідентичність і самобутність місцевого слов'янського населення. Найактивніші з них ввійшли в історію під назвою "будителів". "Будительство" як феномен громадського життя Закарпаття – явище неоднозначне. Керуючись, без сумніву, благородною метою – підняти народ до рівня суб'єкта національних та державотворчих процесів, – більшість "будителів" контраргументи мадяризаторським впливам шукали в русофільстві, покладаючи свої надії не на своє етнічне середовище, а на культурну та матеріальну підтримку Росії. Метою їх краєзнавчих пошуків було, як правило, не здобування нових об'єктивних знань, а пропаганда тих історичних сюжетів, які піднімали національний рух, показували перевагу русинського елемента над угорським у минулому, морально компенсували другорядну роль русинів в Угорській державі. Їхня літературна та наукова діяльність мала помітну антиугорську спрямованість. Вони намагалися сформулювати систему ідей, кінцевою метою якої була етнічна, духовна і, частково, політична самоідентифікація русинського населення краю. Значне місце в системі аргументів відводилося історичному прецеденту. Звідси посилене зацікавлення історією загалом і, зокрема, тими епізодами, які підкреслювали право русинів на свою територію, наявність у минулому власної соціальної ієрархії, політичну вагу русинів в Угорській державі, права церкви, оригінальність фольклору, етнопсихології, побуту, звичаїв тощо. Вказаними проблемами різною мірою цікавилися всі "будителі", посередництвом преси вони доносили результати своїх студій до читаючих верств закарпатців. Цим "будителі" спонукали до краєзнавчих занять деяку кількість учителів, учнів, освічених селян та продовжили краєзнавчу традицію на Закарпатті, що почала формуватися в попередні періоди.¹

¹ Керецман В. Священики про священне // Карпатський край. – 1996. – № 1-4, січень-квітень. – С. 34-36.

Після сюжетів на тему **"не в ногу"** продемонструю вам сюжети на тему **"ліва – права"**. Зроблю це на прикладі тих же **руських літописів**. Так, говорячи про руських і російських авторів, які писали про Закарпаття, Д. Данилюк пише: *"Однак треба зазначити, що названі автори (Нестор і М. Карамзін. – О. М.) заслуговують більше похвали, аніж осуду за те, що вони не обминули у своїх працях Закарпаття, особливо Нестор ще у XII ст. Адже його **"Повість временних літ"** й на сьогодні залишається єдиним письмовим свідченням про заселення території Закарпаття слов'янами ще в IX ст. і його місце у міждержавних відносинах X ст."* ("Наука", с. 145). Ось так! Ви зрозуміли "наукову" позицію Д. Данилюка? Я – ні!

Нарешті, ще один штрих до нестримної фантазії Д. Данилюка про ті ж **давньоруські літописи**. Так, говорячи про джерела, якими користувався І. Базилович, він пише: *"Глава 4 і 5 (праці І. Базиловича. – О. М.) присвячені взаємовідносинам Київської Русі і Візантії. Опис походу Святослава на Болгарію свідчить про те, що **І. Базилович добре знав давньоруські літописи, зокрема **"Повість временних літ"***** (Виділено мною. – О. М.) ("Наука", с. 65). Це ж прямо-таки сенсаційне відкриття в історичній науці, подібно до того, якби хтось назвав ім'я автора "Слова о полку Ігоревім"! Тому моєму здивуванню не було меж!

Шановні читачі, давайте порозмірковуємо над таким: **І. Базилович жив у 1742-1821 рр., а його книга **"Короткий нарис фундації Федора Корятовича..."** у двох томах побачила світ у Кошицях у 1799 р. і 1804-1805 рр.** Тут я задам Д. Данилюку делікатно-дипломатичне запитання: **яким текстом **"Повісті временних літ"** користувався І. Базилович?** У даному випадку нас цікавить не те, **що** таке **"Повість временних літ"** як пам'ятка історичної думки періоду Київської Русі, а те, **чи міг використати цей літопис І. Базилович?** Щоб було зрозуміло і не дуже підготовленим читачам, про що йдеться, в загальних рисах опишу цей твір. **"Повість временних літ"** дійшла до нас у **двох редакціях і п'яти списках**.

Лаврентіївська редакція включає **три списки (копії)**.

1. Власне Лаврентіївський список. Він найдавніший. Написаний монахом Лаврентієм у 1377 р. для суздальського князя Дмитра Костянтиновича. Події доведено до 1305 р.

2. Кенігсберзький або Радзивиллівський список. Належав литовському князю Богуславу Радзивілу. Зберігався у XVIII ст. в Кенігсберзькій бібліотеці, звідки взятий у Петербург під час Семилітньої війни (1756-1763) – у 1758 р. – як трофей. Виклад подій завершується 1206 р.

3. Троїцький список (бібліотека Троїце-Сергієвської лаври). Виклад

подій закінчується 1408 р. З нього зробив виписки М. Карамзін. Під час пожежі в Москві у 1812 р. згорів у будинку О. Мусіна-Пушкіна.

Іпатіївська редакція включає два списки (копії).

1. Власне Іпатіївський (Іпатський) список. Зберігався в Іпатіївському монастирі в Костромі. Пергаменний список. Виклад події доведено до 1292 р.

2. Хлебніковський список, названий за прізвищем власника.

Лаврентіївський літопис – пергаменний рукопис. У 1792 р. його придбав О. Мусін-Пушкін і згодом подарував Олександрю I, який, у свою чергу, подарував його Імператорській Публічній бібліотеці (тепер Публічна бібліотека ім. М. Салтикова-Щедріна). До публікації цього літопису приступили в 1804-1811 рр. (тоді було опубліковано лише 10 аркушів). **Завершено** ж публікацію в 1846 р.

Іпатіївський літопис відкрито М. Карамзіним. Зберігається в бібліотеці Академії Наук Російської Федерації. Хлебніковський список зберігається в Публічній бібліотеці ім. М. Салтикова-Щедріна в Санкт-Петербурзі. Вперше текст опубліковано в 1843 р. в "Полном собрании русских летописей", том 2. Але виклад подій починається лише з 1111 р. **Повністю літопис уперше опубліковано в 1871 р.** У 1908 р. його перевидано О. Шахматовим.

Виходячи з вищесказаного, пропоную читачам кілька варіантів відповіді на питання, яким же **текстом "Повісті временних літ"** користувався І. Базилович, про що пише Д. Данилюк.

Варіант перший. Задумавши написати історію про Ф. Корятовича, І. Базилович як сумлінний дослідник (використав понад 120 документів!) вирішив будь-що-будь залучити як історичне джерело **давньоруські літописи**, зокрема **"Повість временних літ"**. Думав-думав і придумав. Запряг у куруцу волів, якими так "вдало" торгував єпископ де Камеліс (про що докладніше скажу в наступному розділі), навантажив у неї різних пожитків, користуючись порадою **"їдеш на день, бери харчі на тиждень"**. Взяв кілька корчаг середнянського вина – тільки для власного споживання, адже **"корчагінці"** з'явилися лише у другій половині ХХ ст. Це всюдисуще і нездоланне плем'я брало без єдиного пострілу окопи, траншеї, флеші, редути, високі замки і ще вищі чиновницькі кабінети. Це була потужна сила, яка об'єднувала представників різних націй, партій, конфесій. Як у "Братьях-разбойниках" О. Пушкіна: *"Какая смесь одежд и лиц, племён, наречий, состояний"*. Далі взяв наш герой кілька шовдирів, в'язку гусячого пір'я, налив чорнила в кілька пляшок з-під "Лужанської" і вирушив у довгу дорогу – до Москви. Нічого дивного: дещо пізніше – у 1835, 1838 і 1840 рр. – професор Московського університету

М. Погодін (1800-1870) кілька разів їздив до Львова і навіть до Праги на перекладних. По дорозі заїхав І. Базилович у Брюховичи поблизу Львова, де з 1593 р. діяла папірня, і купив собі кілька стоп доброго паперу. Раціональніше було зробити по-іншому: придбати цей товар на паперовій фабриці, що із XVI ст. стояла на р. Учі поблизу Москви. Але І. Базилович був щирим патріотом і підтримував вітчизняного виробника. В Москві зупинився він у заїжджому дворі поблизу архіву і щоденно старанно копіював текст "**Повісті**". Таким же робом повернувся потім до Мукачева. Цей список (копію) назовемо "**Списком І. Базиловича**".

Варіант другий. Зваживши перший сюжет та розмірковуючи над складністю дороги й т. д., пропоную читачам другий варіант. Сів собі І. Базилович у Мукачеві в **швидкий поїзд Будапешт-Москва** і за добу дістався до Білокам'яної. Зупинився в готелі "Россия". Зайшов в архів і замовив собі ксерокопію "**Повісті**". А поки її виготовляли, побував на Красній площі, хотів відвідати мавзолей Леніна, щоб на власні очі побачити особу, ідеї якої поширювалися й на Закарпатті (маються на увазі збірник документів "Шляхом Жовтня" і десятки дисертацій), але ця споруда була на ремонті. Московський метрополітен не спокусив нашого земляка. Він чомусь асоціювався в нього з гігантською пивницею, яка безперестанно ковтала і випльовувала натовпи очманілих людей, котрі кудись гарячково поспішали. Зате сподобався йому Храм Василя Блаженного своєю простотою та оригінальністю, і він згадав слова Л. Леонова: "*Чем жарче вера, тем проще требуется ей жилище* (храм)". У ГУМі він хотів придбати як сувенір **тульський самовар**, але скромний гаманець не дозволив йому таку розкіш, і він обмежився **тульським пряником**. Зрештою, І. Базилович вирушив у зворотний шлях. В одній із крамниць Матері міст руських, на Хрещатику придбав торт "Київський", смаком якого залишився задоволений. У Львові покуштував пива "1715", і воно йому значно більш посмакувало, аніж "Жигулівське" Мукачівського пивзаводу. Наступного дня під вечір, стомлений, але щасливий, І. Базилович повернувся додому, в місто над Латорицею, на Чернечу гору, де почав опрацьовувати здобутий текст. Його ми назовемо "**Московським списком**".

Варіант третій. Знову я поміркував і бачу таку картину. І. Базилович – у своєму затишному кабінеті. Надворі люта зима, в каміні палають грабові дрова. Він сидить у зручному фотелі і смакує середнянське вино (а можливо, і токайське). Потім підключається до Інтернету і "скачує" текст "**Повісті**". Це буде в нас "**Список Інтернет**".

Варіант четвертий. З огляду на ту впевненість, з якою Д. Данилюк стверджує, що **І. Базилович користувався давньоруськими літопи-**

сами, зокрема **"Повістю временних літ"**, пропоную вам і такий варіант. Князь Ф. Корятович, прийшовши в наш край на газдування, привіз із собою і список **"Повісті"**. Зустрівся з І. Базиловичем, і вони домовилися: Ф. Корятович І. Базиловичу – **"Повість"**, а І. Базилович Ф. Корятовичу – свою **"Фундацію"**. Такий собі бартер. Це **"Список Ф. Корятовича"**. І, звичайно, на додачу князь подарував грамоту Мукачівському монастирю (1360).

Варіант п'ятий і останній. Невідомий досі історичній науці список (копія) **"Повісті временних літ"** зберігається в особистому архіві Дмитра Дмитровича Данилюка. Він і дозволив І. Базиловичу користуватися ним. Цей список дістане назву **"Список ДДД"**. Під назвою **"А ти збреші..."**.

А тепер серйозно: звідки І. Базилович взяв відомості про Київську Русь, Ф. Корятовича й т. д.? Тут лише одне моє міркування з приводу відповідальності Автора "Науки": якби він, **"широко аналізуючи першу друковану працю І. Базиловича"**, а це передбачає досконале знання твору І. Базиловича, хоч би одним оком глянув на текст (хоч мовою оригіналу, хоч у перекладі Ю. Сака), **він би побачив, що І. Базилович багато разів (!!!) посилається на М. Стрийковського.**¹ То хто ж цей загадковий М. Стрийковський?

Мацей-Станіслав Стрийковський (близько 1547 - після 1582) народився у Стрийкові в Мазовії в зубожілій шляхетській родині. У 1564 р. вступив до Краківського університету, перший цикл навчання завершив зі званням бакалавра. В університеті добре опанував граматику, географію, античну літературу, а за деякими даними і інженерію, що дало змогу вступити на престижну в той час військову службу. Перебуваючи в Білорусі, у 1570 р. розпочав і в 1573 р. завершив свою першу працю **"Опис Сарматії Європейської"** (тобто Центрально-Східної Європи). Цю працю привласнив його командир, начальник гарнізону Вітебська італієць О. Гваньїні, який видав її латинською мовою в 1578 р. Незважаючи на цей прикрий інцидент, молодий дослідник продовжував історичні та літературні студії. У 1575 р. він розпочав головну працю свого життя – **"Хроніку польську, литовську, жмудську і всієї Русі"** (далі – **"Хроніка"**). Перший її варіант було закінчено в 1578 р., коли автор жив у Литві, в палаці князя Ю. Слуцького. Текст **"Хроніки"** М. Стрийковський завершував, будучи вже поважною духовною особою – каноніком Жмудським у Мазовії. На жаль, після 1582 р. наука не має жодних відомостей про подальшу долю автора **"Хроніки"**.

¹ Див.: Іоанникій Базилович. Про походження Федора Корятовича та його прихід на Закарпаття. До друку підготував Ю. Сак // Карпатський край. – Ужгород, 1996. – № 1-4 (113). – С. 28.

Вперше її було видано в 1582 р. польською мовою в Кенігсберзі.¹ Вона складалася з 25 книг, що поділялися на розділи. До числа ввідних статей М. Стрийковський включив три присвяти латинською мовою (королю Стефану Баторію, віленському єпископу Радзівілу та синам князя Ю. Слуцького), віршовану автобіографію, передмову зі зверненням до "ясновельможних князів, панів, сенаторів і всього вічно славного рицарства", в якій мова йде про користь вивчення історії. Загалом "Хроніка" представляє виклад історії польського, литовського і руського народів в її безперервному зв'язку, починаючи від стародавнього періоду й до 1581 р. Основну увагу в ній приділено відтворенню історії Литви. Події руської історії київського періоду виділені автором в окремий розділ. Для написання "Хроніки" автор залучив дані археології, використав значну кількість усних і письмових джерел польського, литовського, візантійського, західноєвропейського походження, до яких додав результати власних спостережень. Серед цих джерел були й **руські літописи**.

У вигляді фрагментів і повністю "Хроніку" М. Стрийковського було перекладено російською мовою в 1668-1688 рр. чотири рази. У 1668-1670 рр. було перекладено лише 1-3 розділи IV книги (вони дійшли у складі повного перекладу 1688 р.), в яких автор виклав історію походження слов'ян і Русі. Той переклад носив характер самостійного твору і мав назву **"Кроника, или Летописания царств, княжеств и славных мест земли московской, российской, киевской и прочих к ним прилежащих земель... от старых летописцев елинских, греческих, латинских, полских и российских и немецких историков избрано..."**. Було штучно створено видимість руського походження цього тексту, ім'я М. Стрийковського в перекладі не пригадувалося, текст розділів було поновлено. У 1673-1679 рр. "Хроніку" було перекладено цілком.

У "Хроніці" зустрічаються значні за обсягом віршовані фрагменти – присвяти, описи баталій і т. п., що належать перу М. Стрийковського, а також віршовані цитати з античних авторів – Овідія, Гомера, Вергілія. Їхні поетичні переклади є в усіх руських версіях, найбільш вдалі серед них належать А. Лизлову. В Росії у XVII-XVIII століттях "Хроніку" М. Стрийковського цінували понад усі інші витвори польської історіографії; з перекладів усіх іноземних хронік вона дійшла в найбільшій кількості списків, хоча текст руських перекладів не видано. Такий інтерес

¹ Kronika Polska, Litewska, Zmódzka i wszystkiej Rusi Kijowskiej Moskiewskiej, Siewierskiej, Wołyńskiej, Podolskiej, Podgórskiej, Podlaskiej, etc. – Królewiec, 1582.

пояснювався насамперед тим, що в "Хроніці" було представлено схему походження слов'янських народів (від Мосоха), до того ж руському народові відводилася найголовніша роль. Крім того, в ній викладалася історія України й Білорусі, містилися невідомі доти відомості з історії Литви, зачіпалося зловбодення для Росії XVII ст. питання взаємовідносин слов'янських народів і Туреччини. Про популярність польського історика в Росії свідчить не лише наявність такої кількості перекладів. Російські літописці XVII ст., а пізніше історики XVIII ст. зверталися до його "Хроніки" як до важливого історичного джерела, запозичуючи з неї окремі факти й цілі фрагменти.

Сліди впливів М. Стрийковського носять, наприклад, такі пам'ятки, присвячені стародавньому періоду руської історії, як *"Историческое древнее описание"* Т. Каменевича-Рівського, *"О истории, еже о начале Руския земли и создании Новгорода и откуда влечашеся род словенских князей"* тощо. Відомості з "Хроніки", іноді не без критики її окремих положень, були використані у *"Скифской истории"* А. Лизлова, яку було двічі видано у XVIII ст. Н. Новиковим, в *"Ядре Российской истории"* А. Манкієва, в *"Истории России"* В. Татіщева. "Хроніка" М. Стрийковського послугувала джерелом історичних відомостей для М. Ломоносова під час роботи над його *"Древней Российской историей"*, для М. Щербатова, автора *"Истории Российской"*. Її використовували також В. Тредіаковський, І. Болтін, М. Карамзін, якому був відомий руський переклад XVII ст.

Як історичне джерело "Хроніка" широко використовувалася в українській історіографії XVII ст. Про це свідчать, наприклад, *"Палинодий"* З. Копистенського, *"Патерикон"* С. Косова, *"Кройника славяно-русская"*, *"Хроника"* Ф. Сафоновича, *"Синопис"* І. Гізеля.

Однак слід зазначити, що в часі ставлення до "Хроніки" не завжди було однаковим. Так, у XVII-XVIII століттях її як історичне джерело цінували дуже високо. У XIX ст. в науковому середовищі вона нерідко викликала сумніви щодо достовірності відомостей, що в ній наведені. В наш час в історичній науці вона високо оцінюється як важлива пам'ятка історичної думки польського Відродження. Отже, говорячи словами І. Крилова, **"слона-то я и не приметил"**.¹

І. Базилович використав також працю А. Кояловича (1609-1667), литовського історика, теолога і педагога, автора хроніки *"Історія Литви"* у 6-ти томах. Він народився в місті Ковно (нині Каунас, Литва),

¹ Крылов И. А. "Любопытный" (1814).

походив з полонізованого литовського шляхетського роду.

Цей сюжет про **"використання"** І. Базиловичем "Повісті временних літ" яскраво демонструє **науковий рівень і рівень відповідальності** Автора **"Науки"** за написане. Ця "достовірність" аналогічна "достовірності" всього того, що написав Д. Данилюк не тільки в "Науці", але й в інших його "дослідженнях".

То що ж воно таке – давньоруські літописи?! – питаю я вас...

ІІ ВЕЛИЧНІСТЬ ЦИТАТА. Або: "Ultima ratio regum" ¹

У розділі "Idée fixe Дмитра Данилюка" мною вже було зазначено: Д. Данилюк так зачитувався, що йому забракло площі "Науки" і він помістив три цитати на четвертій сторінці обкладинки. Отож, почну своє оповідання першою з них – цитатою з І. Франка.

"Між тодішніми угорськими Русинами розпочався такий науковий рух, що вони не тільки у себе дома мали відповідні сили для виховання молодіжі, але достарчували їх і до Галичини, а навіть для Росії. Такі імена, як Балудянський, Венелін-Гуца, Орлай, даліше Іван Земанчик, Петро Лодій, ще і досі мають почесне місце в історії російського шкільництва і російської науки... Здавалось через якийсь час, що Угорська Русь станеться джерелом, з якого живуча вода розлілесь по цілій Україні-Русі.

Наш угорський русин Юрко Гуца, що, втікши з Австрії перед рекрутчиною, прозвався в Росії Юрієм Венеліним, як будитель народного духу болгарського, воскреситель їх славної минушини стоїть гідно обіч імен таких болгарських патріотів, як Любен Каравелов, Раковський, брати Миладинови, Заря Стоянов".

І. Франко. 1890 р.

З усією відповідальністю науковця, який трохи розуміється на темі "І. Франко і Закарпаття", а вірніше – "І. Франко та Угорська Русь", заявляю, що в І. Франка тексту в **такому вигляді**, та ще й датованого 1890 роком, немає. Повторюю: **немає!** Це Д. Данилюк на догоду своїй "науковій" концепції про історичну "науку" на Закарпатті наприкінці XVIII - на початку XX століть безцеремонно і безвідповідально препарував тексти **двох** статей І. Франка, написаних у **різні роки** та з **різного приводу**, і "з'єднав" їх в одну фразу.

Зараз продемонструю вам анатомію цієї безсоромної фальсифікації. Почну із простішого: з другого абзацу "цитати". Це уривок зі статті І. Франка *"Болгарські праці М. Драгоманова"*, вперше опублікованої в журналі "Народ" (1891 р., № 15-16). Вказуючи на заслуги М. Драгоманова у вивченні історії Болгарії, І. Франко писав (подаю повністю абзац,

¹ Французький кардинал А. Рішельє (1585-1642) розпорядився на всіх гарматах, які відливалися, чеканити латинською мовою: "Ultima ratio regum" ("Останній доказ королів"). За його прикладом прусський король Фрідріх II (1712-1786) наказав, щоб на пруських гарматах також відливали напис латинською мовою: "Ultima ratio regis" ("Останній доказ короля").

з якого Д. Данилюк висмикнув потрібну йому частину, **"його текст"** виділено мною жирним шрифтом): *"Доля зробила болгар нашими сусідами, від них колись плили до нас перші хвилі світла, йшли перші книги, йшли й люди, що в тяжких злигоднях служили нашому краю як могли і вміли, як ось Григорій Памблак і др. Та за се ми добре відплатились їм в біжучому столітті, коли їх притисли найтяжчі злигодні. Від нас, можна сміло сказати, вийшов перший міцний та ясний товчок їх національного відродження. Наш угорський русин Юрко Гуца, що, втікаючи з Австрії перед рекрутчиною, прозався в Росії Юрієм Венеліним, як будитель народного духу болгарського, воскреситель їх славної минувшини стоїть гідно обіч імен таких болгарських патріотів, як Любен Каравелов, Раковський, брати Миладинови, Заря Стоянов".*¹ Кінець цитати.

Та це, як кажуть, ще півбіди. А ось що зробив Д. Данилюк із **першим** абзацом "свої" цитати. Будучи вірним своєму "науковому методу", він вирвав не тільки з **тексту**, але й з **контексту** потрібне йому місце і приклеїв, як ми бачили, до названої статті І. Франка про М. Драгоманова. Але цього разу – з відомого документа, складеного й підписаного прогресивною частиною галичанської інтелігенції в обороні людських прав угорських русинів. Ідеться про "Протест" **"І ми в Європі"**, опублікований (прошу звернути на це увагу!) в липні 1896 р.

Зверніть увагу і на такий момент: **"цитата"** починається словами *"Між тодішніми угорськими Русинами..."*. Спитаю вас, а вірніше, Д. Данилюка: як слід розуміти фразу **"тодішніми угорськими русинами"**? Це ж коли? До приходу угорців, чи вже після цього? А щоб ви переконалися в таланті Д. Данилюка фальсифікувати документи, наведу повністю текст із **"Протесту"**, звідки він висмикнув (вкотре!) потрібне йому місце.

Щоб стало ясно, в чому тут справа, про що йдеться в документі, і щоб було зрозуміло, наскільки нахабно діяв Д. Данилюк, скажу: перед текстом, який подам нижче, йшлося про становище угорських русинів у складі Угорщини, а саме про те, що до XVI ст. вони були вільними людьми, а потім їхнє становище різко погіршилося, почалися утиски з боку властей. Такий стан тривав аж до часів панування Марії-Терези та Йосифа II, *"бо ті великі володарі, обіймаючи світлим розумом і широким поглядом усі народи монархії, щиро дбали про їх потреби"*. Далі мовиться про заснування Мукачівської єпархії, про відкриття в Угорській Русі

¹ Франко І. Я. Болгарські праці М. Драгоманова // Франко І. Я. Зібрання творів у 50 т. / Ред. кол.: Є. П. Кирилюк (голова) та інші. – Т. 46. – Кн. 2. – К.: Наукова думка, 1986. – С. 25.

освітніх і культурних закладів і т. д. А після цього йде наступний текст у "Протесті". Цитую, знову ж таки виділяючи жирним шрифтом "текст" Д. Данилюка.

"Таким способом угорські русини одержали можливість черпати для себе знання в самому центрі держави. А що около р. 1750 засновано також богословську школу в Мукачеві, де вчено по-слов'яно-руськи (її в р. 1778 перетворено на духовну семінарію і перенесено до Унгвара, та й далі вчено в ній по-слов'яно-руськи), то між тодішніми угорськими русинами розпочався такий науковий рух, що вони не тільки у себе дома мали відповідні сили для виховання молоді, але достарчували їх і для Галичини, а навіть для Росії. Такі імена, як Балудянський, Венелін Гуца, Орлай, дальше Іван Земанчик, Петро Лодій, ще і досі мають почесне місце в історії російського шкільництва і російської науки. Угорські русини, крім віденської, виховувались також у львівській семінарії, в одній і другій бували вони навіть ректорами, як Михайло Щавницький (ректор у Львові), Самійло Вулкан, Бачинський, Нодь і др. (ректори у Відні). Здавалось через якийсь час, що Угорська Русь станеться джерелом, з котрого живуча вода розіллється по цілій Україні-Русі. Та ось нараз усе порвалося. А чому?"

В 1825 р. заснували мадяри свою Академію наук в Пешті, під впливом інших народностей, між котрими почалося тоді відродження, почали й мадяри виробляти свою народну мову і вводити її у всі уряди, навіть військові. Відтоді почали мадяри змагати до відрубності політичної, відтоді й почалась на добре мадяризація. В 1844 р. ухвалив пештенський сойм закон, на підставі котрого введено остаточно урядову мадярську мову в уряди у всіх краях угорської корони, значить, і в Угорській Русі. Противитись не було кому, закон увійшов в життя. Русини, стративши тим часом щонайспосібніших своїх людей, чи то через еміграцію, чи через смерть, заніміли зовсім". ¹ Кінець цитати.

Якби Д. Данилюк з повагою ставився до написаного Каменярем, не фальсифікував би його так безсоромно, можливо, навчився б у нього по-справжньому любити рідну землю. Це ж як потрібно себе не поважати, щоб удатися до такої відвертої фальсифікації! Не кажу вже про елементарну повагу до читача.

У наступному сюжеті пошукаємо сліди історичної науки на Закарпатті. Йдеться про *"Щоденник Йосифа де Камеліса, мукачівського єпископа"*. Надаю слово Д. Данилюку. (Жирним шрифтом виділено текст

¹ Франко І. Я. Вказане видання. – Т. 46. – Кн. 2. – К.: Наукова думка, 1986. – С. 341-342.

Й. де Камеліса. – О. М.).

*"Єпископ ретельно записував всі види повинностей, їх розміри, строки виконання, борги тощо. Ось один із прикладів: **"Виплата селянами десятини відбувалася після свята... Якщо було 10 великих поросят, одержано одне, якщо менше десяти, одержано за кожне по 3 полтури... Бралась десятина і від овець, кіз і за кожну одержали по 4 полтури. Бралась десятина і за нові пасіки, або ж одержували за кожний восьмий вулик. Священик повинен дати лише дві високі свічки та 16 пенязів"**.*

*Звичайно, не кожен селянин міг сплатити податки у встановлений термін. У таких випадках під відповідний документ йому надавалася відстрочка, що також ретельно фіксувалося у щоденнику. Наприклад: **"Кріпаки села Лавки 18 жовтня 1692 р. дали письмове зобов'язання сплатити податок до свята святого Михайла 1693 р., і священик винен куницю за 1692 р. та 4 флорини і 11 полтур. Те саме пообіцяли зробити і жителі Бобовища. Іван Василь Годя із Лавок одну бочку вина... Андрій Легінь, новий кріпак у селі Лавки, боргує 2 флорини, позичені йому"**. У щоденнику перелічується цілий ряд священиків, які також заборгували єпископу.*

*На плечі народу важким тягарем лягали і військові витрати уряду. У період розгортання антифеодальних воєн у провінціях **"цїсар і король тримав постійну армію, але забезпечувати солдат квартирами мусили і дворяни, і проста людина, віруючий, і священик, а також постачати харчі, хоч продуктів не вистачало"**.*

*Цікавими є дані про господарську діяльність єпархії. Єпископ закупляв вози, коні, мотики, рогачки та інший сільськогосподарський реманент. Займався він і купівлею-продажем робочої худоби. Так, у травні 1694 р. він **"продав на Ужгородській торговиці 4 воли із монастиря за 102 угорські флорини. В той же час в Севлюші купив інші 4 воли за 121 угорський флорин"**.*

*Із описів розміру виплат видно, що в господарстві єпархії використовувалася як кріпацька, так і вільнонаймана праця, визначено також категорії працюючих: копальники, садівники, візники, слуги, писар та різні інші челядь. Оплата здійснювалася як грошима, так і натурою. Наприклад, **"візник Петро прийшов служити 5 липня 1692 р., 28 липня він одержав на взуття 1 флорин, 4 серпня – 1 флорин. Того ж місяця він одержав піджак і чоботи із матерії"**. При досить обмеженій джерельній базі з історії соціально-економічних відносин на Закарпатті у XVII ст. дані з щоденника Йосифа де Камеліса можуть бути важливим доповненням до неї" (**"Наука"**, с. 33-35).*

Не знаю, чи можна на основі матеріалів цього **"Щоденника"** судити про рівень історичної "науки" на Закарпатті в часи М. Лучкая, але переконаний: ці матеріали з "коментарями" Д. Данилюка дозволяють досить чітко визначити науковий рівень Автора в галузі історіографії! Читаючи цей сюжет про господарську діяльність єпископа, особливо про його **"вдалий"** торг із волами (продав 4 воли за 102 угорські флорини, а купив стільки ж волів за 121 угорський флорин), я пригадав анекдот про одеського єврея, який скуповував яйця на базарі, варив їх і продавав... за ту ж саму ціну. Коли ж його спитали, який же сенс цього дійства, він відповів: *«Е, шо ви розумієте! По-перше: вся сім'я зайнята. А, по-друге, і це головне – "навар"!»*.

Знову надаю слово Д. Данилюку і прошу вас бути уважними. *"Цінним документом, що відображає атмосферу духовного життя і соціальні відносини в закарпатському селі в кінці XIX ст., є щоденник О. Митрака "Для пам'яті". Автор зумів побачити, що головна причина соціальної напруженості криється в самій основі суспільно-політичного ладу, в органах державного управління, діяльність яких спрямована на пограбування народу: **"Всякая власть придумана только для того, чтобы народ угнетати, его обирать"** ("Наука", с. 201-202). (Виділено мною. – О. М.).*

Шановні читачі! Будьте ви атеїстами хоч у десятому поколінні, ви ніколи не повірите, що греко-католицький священник міг написати **таке!** А ось О. Митрак написав **"таке"**... вправною рукою фальсифікатора Д. Данилюка. А далі читаємо: ***"Діяльність О. Митрака припала саме на період поширення соціалістичних ідей в Закарпатті"*** ("Наука", с. 203). (Виділено мною. – О. М.).

Насправді **О. Митрак** писав у своєму **"Щоденнику"** так (записи зроблені в селі Ворочеві у 1893 р.): *"Непрестанно слышу тут, при работе и при другом случае, паны народ дерут; что все звания и должности попов, учителей, инженеров и прочих придуманы панамы только для того, чтобы народ дроти и что служение их ему не приносит никакой пользы, а лишь вред. **Всякая власть придумана только для того, чтобы народ угнетати, его обирать.** Что всякая власть от Бога и что каждый должен подчиняться власти, народ сей учение сие отвергает и желал бы возвратиться в первобытное дикое состояние и служить необузданно своим диким животным страстям".¹* Коментарі зайві!

¹ Линтур П. А. Неизданный дневник А. Митрака // Наукові записки УжДУ. – Ужгород, 1959. – Т. XXVIII. – С. 12.

Тепер слово Ю. Жатковичу, який писав у 1895 р. про "поширення соціалістичних ідей в Закарпатті".

"Русин е май мирный, май вірний и май послушливый сын отечества. Уже и по миролюбивой натурі своей хоронится от такого діла, що котрое на суд треба бы му йти и котрое так могло бы так поколотити его простый, мирный живот. Вірный, а то над то вірный подданный е царя своего, бо непрестанно чуе от священников своих проповідати слова писания "Всяка власть от Бога есть" ибо во каждом богослужении 2-3 разы чуе голосно молитися за царя. И за ото провинити противо царя еще и гадков за смертельный гріх держить.

А ож послушливый еще е отечеству, ото само само собов ся розуміе под зад приведенных причин. Из сего можно порозуміти, ож про што межи русинами и чути не мож за бунти, за сопротивление власти, за социализм и за други сяки діла, котрыма днесь повно у других народув".¹ Ось вам відповідь на фальсифікацію Д. Данилюка!

Далі побачимо, що Автор "**Науки**" писав про М. Лучкая.

*"М. Карамзін у своїй багатотомній "Истории государства Российского", яку присвятив "государю императору", вихваляв царів та царських вельмож і за блиском їх постатей не побачив справжнього творця історії. Він категорично заявляв: "История народа принадлежит царю". Сам академік Д. С. Ліхачов у передмові до "Истории..." визнав, що "держава... заслоняла (? – О. М.) навіть народ, простих людей, принаймні...". М. Лучкай же вважав за необхідне писати історію народу, навіть малого, бо вона "проливає світло на славніший народ" ("Наука", с. 129). Кінець цитати. **Прошу запам'ятати ці слова Д. Ліхачова!***

На сторінках **140-141** "Науки" йдеться про значення праць М. Лучкая. Повністю і дослівно передаю текст наступних абзаців, розміщених один за одним, тобто так, як у Д. Данилюка.

"Наукова спадщина закарпатського вченого має неперехідне значення. Його шеститомна "Історія карпатських русинів. 1843 р." – перша багатопланова синтетична праця з історії Закарпаття. Її географічні рамки порівняно невеликі, але теоретико-методологічна концепція автора відображала нові погляди на історичний процес, які формувалися в історіографії під впливом західноєвропейського просвітительства. Відомий його представник Вольтер (1694-1778) критично зауважував: "Я бачу майже повсюдно тільки історію королів; я хочу написати історію людей". Інший просвітитель

¹ Жаткович Ю. Вказане видання. – С. 86.

Огюстен Тьєррі (1795-1856) скаржився: "Нам не вистачає історії громадян, історії підданих, історії народу". Шеститомна "Історія карпатських русинів" М. Лучкая – модель такої історії. У ній представлені не діяння царів і полководців, а народ з характеристикою його соціально-економічного, політичного і духовного стану.

На відміну від усіх інших представників історичної науки першої половини XIX ст., М. Лучкай вважав за необхідне показати безправне становище селянства Угорщини, антифеодальні рухи, спільну з селянством Закарпаття національно-визвольну боротьбу за визволення з-під гніту Туреччини і Австрії. Це було цілком новим у методі історичних досліджень. Тому щодо питання про роль народу в історії М. Лучкая можна віднести до числа представників демократичного напрямку в європейській історіографії. Для нього, як і для іншого представника цього напрямку – Жюля Мішле, головною силою в історії є народ.

Теоретико-методологічна концепція історичного дослідження в М. Лучкая була набагато прогресивнішою, ніж в українській та російській дворянських історіографій. Він відійшов від романтичного стилю і став на шлях науково-критичного дослідження історичного процесу, в основу якого покладено проблеми соціально-економічного, політичного і культурно-освітнього життя народу. Зауважимо, що в Україні так питання вперше поставив М. Костомаров у 1846 р., чим і заклав новий напрям в українській історіографії, що, за словами М. Грушевського, "було великим кроком наперед в порівнянні з старою історіографією".

М. Лучкай стояв вище від освіченого, ліберально мислячого дворянства кінця XVIII - першої половини XIX ст. в особі М. Щербатова, М. Карамзіна, Д. Бантиш-Каменського. Якщо останній описував подвиги полководців Російської імперії, то закарпатський вчений представив світові керівників антифеодальних і національно-визвольних рухів Австрійської імперії, показав єдність представників різних народностей у боротьбі за побудову демократичного суспільства. Закарпатський учений вже у 40-х роках започаткував вирішення основоположного завдання історичного дослідження, сформульованого В. Антоновичем у 60-х роках XIX ст., а саме: "простежити моменти, що їх переживають народні маси в їх політичному, економічному і моральному житті, прослідкувати розвиток культури і цивілізації у народу".

Про М. Лучкая як новатора в історичному дослідженні свідчить і той факт, що він ввів у науковий обіг цілком новий понятійний

апарат, ще не притаманний історіографії (якій? – О. М.) першої половини XIX ст.: кріпаки, пани, магнати, панівна верхівка. Окремі розділи озаглавлені: "Соціальне становище", "Політичне становище", "Про селянське повстання", "Революція куруців, Ракоці" ("Наука", с. 140-141). Кінець цитати.

Ви подумаєте або скажете: "Науку" ж було опубліковано ще в 1999 р., а "Патріарх" – аж у 1995 р. Якби ж то так. У 2006 р. Д. Данилюк видав Програму курсу "Теорія і методика краєзнавчої роботи". Для магістрів!! За спеціальністю "Історія". Рецензенти: д. і. н., проф. В. І. Ілько, к. і. н., доц. В. Л. Фенич (32 сторінки, тираж – 100 примірників). Відповідальний за випуск: завідувач кафедри історії України Д. Д. Данилюк. Як на мене, то це шаблонно-трафаретна "Програма" з історії Закарпаття, в якій домінує ідея про те, що русійною силою історії є класова боротьба. Чим не стислий нарис історії закарпатської партійної організації? У цій "Програмі" стільки "теорії" і "методики" історичного краєзнавства, як у "Науці" – історії історичної думки на Закарпатті. Не вірите? Посудіть самі на основі тем, які розглядаються в цій "Програмі". Пропущу теми I і II, оскільки потрібно було би багато коментувати. Зате назви наступних тем говорять самі за себе.

Тема III. Встановлення влади Габсбургів на Закарпатті. Антигабсбурзька і антифеодальна боротьба народних мас (XVII-XVIII ст.). (С. 18).

Тема IV. Криза феодально-кріпосницької системи і зародження буржуазних відносин. Піднесення антифеодального і національно-визвольного руху (кінець XVIII - перша половина XIX ст.). (С. 18-19).

Тема VI. Соціально-економічне і політичне становище Закарпаття в епоху австрійського абсолютизму і дуалізму в другій половині XIX - на початку XX ст.. (С. 23).

Шановні панове магістри! Пропоную разом ретельно пошукати в цій "Програмі" сліди теорії і методики історичного краєзнавства! Дозволено взяти в підмогу не тільки спеціалістів, але й бакалаврів, потужні ліхтарі і запастися терпінням. В добру путь!

Після цього знову надаю слово Д. Данилюку.

"М. Карамзін писав історичні праці на замовлення монарха, аби йому догодити, за що був щедро винагороджений і допущений в коло придворної знаті. М. Лучкай же писав історію народу всупереч інтересам правителів Австрійської імперії, жертвуючи власним благополуччям. Скромний закарпатський історик піднісся вище і від автора першої у вітчизняній історичній науці праці з історії України Д. М. Бантиш-Каменського ("История Малой России". – Москва,

1822), який хоч і порушив багато гострих проблем історії України, але народу відвів другорядне місце...

Д. М. Бантиш-Каменський свою *"Историю Малой России"* писав на замовлення царського двору. За надіслані у дарунок примірники книги її автор одержав від членів імператорської родини та високопоставлених державних діячів і вельмож численні листи й подяки. М. Лучкай в умовах іноземного поневолення писав історію за велінням душі і серця. Тому вона і не побачила світ, а її автор, замість винагороди, потрапив в опалу, яка передчасно звела його в могилу. Якщо після смерті Д. М. Бантиш-Каменського у 1850 р. цар Микола I видав 10 тис. крб. для покриття боргів, то М. Лучкай для розрахунків із боргами заповів продати своє скромне майне. Його бібліотека безслідно зникла, а наукова спадщина, зазнавши складних перипетій, прийшла до нас через товщу століть". (*"Михайло Лучкай – патріарх закарпатської історіографії"*, с. 39-40). Кінець цитати.

"У питанні про роль народних мас в історії М. Лучкай зробив якісно новий крок уперед не тільки в **тогочасній** (? – О. М.) історіографії, а й в **усій** (? – О. М.) суспільно-політичній думці першої третини XIX ст. Адже навіть **російський письменник-демократ М. Тургенєв** іронічно зауважував: *"История народа принадлежит народу – и никому более. Смешно дарить ею царей. Добрые цари никогда не отделяют себя от народа"* (*"Наука"*, с. 38). Прошу запам'ятати ці слова М. Тургенєва! (Виділено мною. – О. М.).

Судячи з того, з яким пафосом і безапеляційністю написано цю тираду, Д. Данилюк мав, очевидно, на увазі **"тогочасну" "історіографію"** та **"суспільно-політичну думку"** всієї планети. Шкода тільки, що ця невдячна планета на ім'я Земля не знала нічого і ніколи про М. Лучкаю – **"патріарха закарпатської історіографії"**! При читанні цих палких пасажів на адресу М. Лучкаю, про його ненависть до соціальної нерівності, в мене промайнула думка: а чи не під впливом праць М. Лучкаю, його ідей боротьби за соціальну рівність було написано **"Маніфест Комуністичної партії"** (1848) К. Маркса і Ф. Енгельса з його гаслом **"Привид бродить по Європі, привид комунізму"**, зважаючи також на те, що "центр Європи" припадає саме на Закарпаття. А згодом, уже після їхньої смерті, **"Людина в кашкетіку"**, яка досліджувала джерела і складові марксизму, звернулася до Д. Данилюка: *"Что же это Вы, батенька мой, так опростались, типа опростоволосились?! Я имею в виду вот что: нужно было прямо сказать, что К. Маркс и Ф. Энгельс именно у М. Лучкаю взяли идею классовой борьбы. Поэтому, я готов переделать свою статью "Три источника и три составные части"*

марксизма" и назвать ее "Четыре источника и четыре составные части марксизма (и ленинизма) (!): английская политическая экономия, французский утопический социализм, немецкая классическая философия и теория классово́й борьбы этого Вашего Иннокентия Лучкая, или, вернее, Михаила Базиловича...". Что-то я, батенька Вы мой, совсем запутался с этими именами. Почему? Да потому, что они у Вас то "основоположники історичної науки", то "патріархи історичної науки", то "батьки історичної науки на Закарпатті".¹ Это же, извините, батенька Вы мой, мягко выражаясь, грубо говоря, какой-то научный "промыскунет" получается: трудно понять, кто кого родил. Вот в Святом Письме по поводу этого все ясно. Вы, батенька мой, разберитесь с этим немедленно, потому что (попомните мои слова), будете иметь неприятности, если оба они начнут претендовать на первое место".

Цікаво, як прокоментує після цього Д. Данилюк такі факти з біографій **П. Лодія** і **М. Балудянського**?

Петро Лодій (1764-1829), уродженець с. Збой Земплинського комітату (тепер територія Словаччини). У 1803 р. завдяки клопотанням і рекомендації І. Орлая переїхав у Петербург, де очолив кафедру логіки, метафізики та моральної філософії у місцевій учительській гімназії, яку в 1804 р. було перетворено в педагогічний інститут, а в 1819 р. – в університет. Заслуги П. Лодія в галузі науки та освіти були належно оцінені російськими властями: у 1805 р. його було затверджено на посаді ординарного професора й він дістав чин надвірного радника (VII клас у таблиці про ранги). У 1812 р. П. Лодій дістав чин колезького радника (VI клас), а в 1816 р. – статського радника (V клас). Після 15-річної плідної праці в інституті та університеті йому було присвоєне звання заслуженого професора, а у квітні 1820 р. П. Лодій отримав у винагороду 2 тис. десятин землі. У 1825 р. йому було присвоєно чин дійсного статського радника (IV клас) та вручено ордени: Володимира 4-го ступеня, Анни 2-го ступеня і Володимира 3-го ступеня. Після смерті П. Лодія не було забуто й про його сім'ю: вдова одержала 1 тис. руб. щорічної пенсії, а діти (їх було п'ятеро – чотири сини і дочка) – 16 тис. руб. для оплати навчання.

Тепер мова про **Михайла Балудянського** (1769-1847). У 1813 р. він та В. Кукольник були запрошені читати лекції з правознавства братам

¹ Див.: Данилюк Д. Д. Батько нашої історіографії. Рец. на: "Історія карпатських русинів". – Т. III // Закарпатська правда. – 1991, 9 жовтня; Його ж: Михайло Лучкай – патріарх Закарпатської історіографії. – Ужгород: Патент, 1995. – 62 с.; Його ж: Історична наука на Закарпатті (кінець XVIII - перша половина XX ст.). – Ужгород: Патент, 1999. – 352 с. – С. 58.

російського імператора Олександра I – Миколі та Михайлу. Коли на престол Російської імперії став у 1825 р. Микола I, то зробив М. Балудянського своїм радником. Згодом цей монарх згадував про те, як його і брата Михайла вчили названі особи: *"Я пам'ятаю, як нас мучили над цією абстрактною юриспруденцією дві особи, добрі люди, може були й дуже вчені, але непоправні педанти – Балудянський та Кукольник. Один з них говорив про римські, німецькі та Господь знає ще які закони, а другий щось про уявне природне право"*.¹ Пенсія М. Балудянського становила 2 тис. руб. на рік, а в його гербі була римська цифра XV, як знак того, що він разом із М. Сперанським брав участь у публікації "Собрания законов Российской империи" у 15 томах.

А ось як Д. Данилюк фальсифікує думки "свого" М. Лучкая: *"Церковні бесіди"* (М. Лучкая – О. М.) були написані в Італії і присвячені князю Карлу Бурбонському з огляду на його прихильне ставлення до східного обряду в богослужінні церковнослов'янською мовою з таким автографом: *"С глубочайшим почитанием честь и славу имею быти"*. Насправді ж ця присвята у М. Лучкая виглядає так:

*"Со глубочайшим почитанием,
Чисть, и славу имею быти.
В Луце 1-го Мар. 1830.
Вашего пресвятлейшаго
Царскаго Высочества.
Смеринно покорнейший слуга
Михаил Лучкай
Придворный первый Священник Руский"*

Факсиміле тексту цієї присвяти Д. Данилюк опублікував на сторінці 53 свого видання *"Михайло Лучкай – патріарх закарпатської історіографії"* без будь-якого пояснення. Зате на попередній сторінці 52 опубліковане фото титульної сторінки *"Церковних бесід"* М. Лучкая, виданих у Будапешті в 1831 р. зі штампом бібліотеки УЖДУ. Ілюстрацію супроводжено таким текстом Д. Данилюка: *"Церковні бесіди" М. Лучкая. Публікуються вперше"*. Оце відкриття!!

Ще одна фальсифікація пов'язана зі словами Д. Ліхачова (про що йшлося вище), який у "Передмові" до видання "Истории государства Российского" М. Карамзіна насправді писав так.

"Чем "История Карамзина" привлекает к себе читателей многих поколений? Прежде всего тем, что это прекрасно изложенная история

¹ Шандор Вікентій. Закарпаття. Історико-правовий нарис від IX ст. до 1920. – Нью-Йорк: Карпатський Союз, 1992. – С. 70.

людей, их деяний, замыслов, чувств. Она рисует судьбы правителей и подчинена единой идее, пусть ложной, но тем не менее создавшей на всем пространстве многотомного изложения род единого грандиозного сюжета. Драматические события чередуются в ней с патристическими радостными.

Личное отношение Карамзина пронизывает все изложение: личные взгляды на людей, на события, на судьбы государства. Само **государство** становится для Карамзина чем-то, что волновало его своей жизнью и, в известной степени, **заслоняло даже народ – простых людей во всяком случае**; а это вскоре и было замечено читателями... (Виділено мною. – О. М.).

Талант Карамзина в "Истории государства Российского" сказан не только в изложении, построении, языке, мастерстве характеристик, но и в том, что можно назвать **монументальностью** мышления, в умении отобразить наиболее значительное, не погрязнуть в мелочах, писать с широким размахом, большими и крепкими мазками".¹

Але все це ніщо у порівнянні з наступним сюжетом. Повторю цитату, наведену вище: "У питанні про роль народних мас в історії М. Лучкай зробив якісно новий крок уперед не тільки в тогочасній (? – О. М.) історіографії, а й в усій (? – О. М.) суспільно-політичній думці першої третини ХІХ ст. Адже навіть російський письменник-демократ **М. Тургенєв** іронічно зауважував: "История народа принадлежит народу – и никому более. Смешно дарить его царей. Добрые цари никогда не отделяют себя от народа" ("Наука", с. 38).

А тепер прошу вас міцно взятися правою рукою за стілець, а лівою – за серце. Або ж інший варіант: так само обхопіть свою голову обома руками і прошепотіть як старий одеський єврей: "**О вайз мір, готеню**"; або ж як його ровесник, угорець із Берегова: "**Te jó Istenem!**"; чи німець із Павшина: "**О, mein Gott!**". А сивочолий русин із гірського Марамороша, знявши калап, який бачив ще часи Масарика, і тричі перехрестившись вузлуватими натрудженими пальцями правої руки, перелякано прошепотів: "Най Бог заварує (!)". Справа ж у тому, що Д. Данилюк, загипнотизований цитатами, "**трохи**" переплутав **російського письменника-реаліста Івана Сергійовича Тургенєва** (1818-1883), автора знаменитих "Записок охотника", повісті "Муму", романів "Отцы и дети", "Дворянское гнездо", "Рудин" і багатьох інших творів світової класики, з **російським економістом і декабристом Миколою**

¹ Карамзин Н. М. История государства Российского. – В 3-х кн. – Кн. I. – М.: Книга, 1988. – С. 5.

Івановичем Тургенєвим (1789-1871), автором наукових праць *"Опыт теории налогов"* (1818) та *"О новом устройстве крестьян"* (1861). У 1824 р. останній виїхав за кордон і участі в повстанні не брав, але його було засуджено заочно до довічної каторги. Чи то не конфуз? Поспівчуємо студентам! Зазначу, що старший брат **Миколи Івановича Тургенєва – Олександр** (1784-1845), – історик, археограф. Закінчив Гетінгенський університет, дружив з О. Пушкіним та М. Карамзіним. До речі, О. Пушкін жартівливо називав М. Тургенєва **"два Мірабо"**, оскільки М. Тургенєв та О.-Г. Мірабо обидва різко виступали проти існуючого ладу й обидва кульгали. А ще тому, що старший Мірабо (батько, Victor Riqueti) також був економістом і написав працю *"Теорія податків"*.

І це ще не все. Наводячи думку "російського письменника-демократа" про царів і народ, Д. Данилюк посилається на видання *"Дневники и письма Н. И. Тургенева за 1816-1824 годы"* (Петроград, 1921. – Т. III. – Кн. XI. – С. 114). Отож, якщо хоч трохи подумати, то виходить, що І. Тургенєв, 1818 р. народження, ще за два роки до своєї появи на світ писав щоденники і листи! Факт, гідний книги рекордів Гіннеса! Пошкодуємо читачів!

Ось вам приклад магічної сили цитати за відсутності елементарних знань і власної думки! І цей опус тисячним тиражем активно розповсюджується світом. Більше того, настійно рекомендується студентам при вивченні історії Закарпаття! Зазначу, що фактично в такому ж ключі написано всю **"Науку"**. Але там ляпсуси носять ще більш принциповий характер. Тому, якщо ви прочитаєте, що **Андрій Шевченко** написав поеми "Кавказ", "Гайдамаки", відомий "Заповіт" і т. д., не дивуйтеся! А чому б ні? Прізвища ж однакові. Головне – врізати цитату! Шановні читачі, якщо врахувати довжину кругозору і висоту ерудиції Д. Данилюка, словом, "кубатуру" його наукового рівня, то це є диво-дивне й чудо-чудне, що він не переплутав прізвище академіка **Д. Ліхачова**, цитату з якого так безсоромно сфальсифікував, з **Є. Лігачовим**, відомим "антиалкоголіком" і геростратом виноградарства "от Москвы до самых до окраин", в тому числі й на Закарпатті. До речі, відомий селекціонер І. Мічурін (1855-1935), який вивів понад 300 сортів нових рослин, мріяв вирощувати виноград чи аж не в Сибіру. А цей "тверезник" знищив усе те, що плекалося століттями. І справді: **"умом Россию не понять..."**. Щоправда, як на мене, то переплутати Юрія Данильця з Дмитром Данилюком і навпаки – не складно! Після цього вже не виникає жодних сумнівів стосовно того, що М. Лучкай **"зробив якісно новий крок уперед не тільки в тогочасній історіографії, а й в усій суспільно-політичній думці першої третини XIX ст."**

А щодо І. Тургенєва, на авторитет якого так "вдало" оперся Д. Данилюк, будь-хто, хоч трохи знайомий з історією російської літератури другої половини XIX ст. **за програмою середньої школи**, знає, що письменник ніколи не належав до радикально налаштованої російської інтелігенції. Особливо після того, як йому довелося давати пояснення в Сенаті у січні 1864 р. за свої зв'язки з О. Герценом, М. Огарьовим, М. Бакуніним та іншими російськими політичними емігрантами, які жили в Парижі. Він навіть написав покайного листа Олександрю II з Парижа. О. Герцен різко засудив цей вчинок свого товариша й опублікував у січні 1864 р. в газеті "Колокол" дуже гостру статтю, назвавши І. Тургенєва "седовласой Магдалиной". Усі здогадалися, про кого йде мова. Настав розрив між ними, болісний для обох. Згодом, 10 березня 1864 р. О. Герцен надіслав І. Тургенєву листа, в якому писав: *"Придет время – не "отцы", так "дети" оценят тех трезвых, тех честных русских, которые одни протестовали – и будут протестовать – против гнусного умиротворения. Наше дело, может, кончено. Но память того, что не вся Россия стояла в разношерстном стаде Каткова, – останется. И твоя совесть тебе это скажет... Мы спасли честь имени русского – и за это пострадали от рабского большинства"*.¹ Чи варто було так загострювати стосунки з І. Тургенєвим? Хто знає... Я особисто гадаю, що місія І. Тургенєва на нашій грішній і святій землі була іншою. І як талановитий письменник він її виконав.

Як на мене, тут краще пасувала би думка не російського "письменника-демократа" **М. Тургенєва**, а російського демократа і публіциста **О. Герцена** (справжнє прізвище – **Яковлєв**), який так охарактеризував імперію Габсбургів: *"На білому австрійському мундирі далеко видно чорне тавро, випалене віковим прокляттям людського роду; на старій габсбурзькій мантії безліч плям: ріки крові лились по ній і ріки сліз. Місяця такого немає в просторі імперії, де в повітрі не лунав би стогін задушеної без жалю народності, де б не валялися кайдани, що перержавіли на живих кістках"*.²

Ось вам *"Ultima ratio regis"* (!) – **Голого короля!!!**

¹ Герцен А. И. Сочинения. – В 9 т. – Т. 9. – М.: Гос. изд-во худож. литературы, 1958. – С. 500.

² Герцен А. И. Полное собрание сочинений и писем. – Т. 16. – Петроград, 1920. – С. 114.

FINITA LA COMMEDIA.

Або: Veni, Vidi, Vici

Всім читачам наукової літератури відома така картина. Заходите у книгарню, щоб придбати нову публікацію, яка вас цікавить. Хронологія ваших дій така: спочатку ознайомлюєтеся з **назвою** книги, потім читаєте "**Анотацію**" до неї і, нарешті, читаєте "**Зміст**" книги. Від цих трьох основних факторів і залежить ваш вибір – купуєте книгу чи ні. Отож, я познайомив вас із **назвою** книги Д. Данилюка, зі "**Змістом**" у **прямому розумінні цього слова** і, нарешті, із **текстом** "Науки". Про всі ці складові книги я вже висловив свої міркування. Залишилася "**Анотація**". Зробив, як то кажуть, по-молдавськи. Тепер настав час ознайомити читачів із "**Анотацією**". Традиційно подаю вам спочатку "чистий" текст "Анотації" до книги Д. Данилюка.

"У даній монографії вперше досліджуються процес зародження і етапи розвитку історичної науки в Закарпатті з кінця XVIII до середини XX ст. Автор виявив, проаналізував і увів у науковий обіг спадщину всіх закарпатських вчених, розкрив суть концепції історичного розвитку краю, показав науковий рівень їх праць, які друкувалися у Львові, Москві, С.-Петербурзі, Будапешті, Відні та інших містах.

Прослідковується також якісне розширення джерельної основи праць, кола досліджуваних проблем, визначено чільний вклад істориків Закарпаття в загальноукраїнський і загальноєвропейський культурний процес. Досягнення закарпатської історіографії разом з надбанням у мово- і літературознавстві, розвитком економічної, педагогічної і філософської науки створюють комплексну картину наукового Закарпаття в минулому.

Автор намагався виконати відповідальне і благородне завдання – піднести регіональні події до загальноукраїнського значення шляхом показу їх місця і ролі в єдиному історичному процесі. Наскільки це йому вдалося – судити читачеві". Кінець цитати.

Дозволю собі висловити мою думку. Власне, "**Анотація**" – це момент істини, візитна картка Автора, яка свідчить про: **1)** рівень його фахової підготовки; **2)** ступінь його відповідальності за написане. Переконалий, що фахівець, який її прочитає, може вже не читати самої "**Науки**". Вона – зразок непрофесіоналізму, некомпетентності, безвідповідальності. Показовий момент: практично всі публікації, які йдуть під грифом "**наукове видання**", мають свого адресата – науковців, студентів, вчителів, краєзнавців і т. д. Ця публікація – безадресна, як

у А. Чехова: **"На село дідусеві"**.

Кажу щиро: прочитавши уважно всю **"Науку"**, попри всі інші моменти, які мене вразили, я так і не зрозумів, кому її адресовано! На яку категорію читачів розраховано. А зараз скористаюся останнім реченням **"Анотації"**, в якому Автор каже: наскільки йому вдалося реалізувати задумане – **"судити читачеві"**. Точнісінько такою ж фразою закінчуються так звані **"Висновки"** в кінці **"Науки"** (с. 292).

Уважно прочитайте ще раз **мої міркування** про **"Анотацію"**, вдумайтеся в написане мною і повірте мені: після мого аналізу **"Науки"** вам усе стане зрозуміло. Ви спитаєте себе (подумаєте): може, це випадкова взаємозалежність?.. Ні. Навпаки! Це ж органічна й закономірна взаємообумовленість **"Анотації"** і матеріалу, що міститься в **"Науці"**. Адже Автор писав **"Анотацію"** вже **після** того, як **текст "Науки"** був готовий! Отож, знав, що чинить, тобто робив усе свідомо, а тому несе повну відповідальність за все написане.

В **"Анотації"** автори вказують, для кого призначене це видання. Д. Данилюк не вказав. Гадаю, що, судячи з того що написано в **"Науці"**, її розраховано на абсолютно **непідготовленого, некомпетентного** читача. Сюди не включаю студентів історичного факультету старших курсів, які краще орієнтуються в ситуації, ніж Автор **"Науки"**. Не маю наміру образити цю категорію читачів. Навпаки, всі мої симпатії на її боці! Я хочу захистити їх від відвертого шарлатанства. Наприклад, коли ми купуємо якийсь товар на ринку або у крамниці, то сподіваємося, що він якісний. За це несуть відповідальність виробник і продавець. На жаль, часто під блискучою упаковкою – товар неякісний. Ми з вами не раз потрапляли в таку ситуацію. Як потім прикро й недобре на душі! Отож, не дурний сказав: не все те, що блищить – золото.

Тепер – моє прочитання й розуміння тексту **"Анотації"**.

*"У даній монографії **вперше досліджуються процес зародження і етапи розвитку історичної науки в Закарпатті з кінця XVIII до середини XX ст. Автор ВІЯВІВ, ПРОАНАЛІЗУВАВ і УВІВ У НАУКОВИЙ ОБІГ спадщину ВСІХ закарпатських вчених, розкрив суть концепції історичного розвитку краю, показав науковий рівень їх праць, які ДРУКУВАЛИСЯ у Львові, Москві, С.-Петербурзі, Будапешті, Відні та інших містах.***

Прослідковується також якісне розширення джерельної основи праць, кола досліджуваних проблем, визначено чільний вклад істориків Закарпаття в загальноукраїнський і загальноєвропейський культурний процес. Досягнення закарпатської історіографії разом з надбанням у мово- і літературознавстві, розвитком економічної, педагогічної

і філософської науки створюють комплексну картину наукового Закарпаття в минулому.

Автор намагався виконати відповідальне і благородне завдання – піднести регіональні події до загальноукраїнського значення шляхом показу їх місця і ролі в єдиному історичному процесі. Наскільки це йому вдалося – судити читачеві". (Усе виділено мною. – О. М.).

Продемонструю ерудицію Д. Данилюка та його обізнаність в елементарних правилах археографії на прикладі творів І. Базиловича та М. Лучкая. Так, переказуючи зміст праці І. Базиловича (пардон, "аналізуючи" її), Автор писав, що цей твір було опубліковано в Кошицях у 1799-1805 рр. ("**Наука**", с. 58). То дозволю собі спитати свого візаві: як же він "**виявив**" і "**ввів у науковий обіг**" те, про що знали ще сучасники І. Базиловича? **Що** тут і **як** було "**виявляти**" і "**вводити**"?! Про "науковий аналіз" цього твору я вже казав не раз. Таким робом були "**виявлені**", "**проаналізовані**" та "**введені в науковий обіг**" твори О. Духновича, Ю. Венеліна, І. Орлая, І. Дулішковича та інших. Пам'ятаєте: "*Ignoratis terminis artis, ignoratur et ars*" ("**Якщо невідомі терміни науки, невідома й сама наука**")?

Щодо праці М. Лучкая, то до 1983 р. вона лежала в рукопису. Дякуючи старанням науковців УжНУ А. Ігната, Ю. Сака, М. Ороса, Й. Баглая, О. Барбіл її було перекладено з латині українською мовою, а завдяки турботам колег зі Словаччини – опубліковано. Про цей рукопис знали ще сучасники М. Лучкая, а НТШ у Львові ще на початку ХХ ст. (Археографічна комісія Товариства) ухвалило видати працю М. Лучкая окремим виданням, про що я писав у 1992 р. і 2008 р.¹

З повною підставою роблю закид Автору в довільному використанні ним окремих термінів і понять, у вживанні слів, за якими нічого не стоїть, положень, які не підкріплені бодай елементарними аргументами. Підстав для таких закидів більш ніж достатньо. Обмежуся наразі однією "**Анотацією**". В ній, зокрема, сказано, що Автор "**увів у науковий обіг спадщину всіх закарпатських вчених...**". Люди добрі! Я вже не говорю про це "**введення**", яке Автор сам собі заперечує, оскільки в тому ж самому реченні вказує, що ці твори друкувалися у Львові, Москві, Санкт-Петербурзі, Буді, Відні... То ж хіба їхня публікація – це не введення в науковий обіг? У нас з цього приводу казали: "**Знайшов сокиру під лавкою**".

Але повернемося до "**всіх закарпатських вчених**". То ж варто

¹ Мазурок О. С. "...Історію угро-русів, якщо брати до уваги вимоги сучасної історіографії, досі не написано...". – Ужгород: Мистецька Лінія, 2009. – С. 20-27.

взяти в руки "Енциклопедію" І. Попа,¹ щоб побачити, хто це **"всі"**. Та й то слід врахувати, що у виданні вміщено відомості, як правило, про **"русинів"**. А де ж угорці, німці, чехи, словаки, поляки та інші, які творили науку і культуру Закарпаття?!

У Д. Данилюка в **"Анотації"** як у Юлія Цезаря після перемоги над понтійським царем Фарнаком при Зелі у 47 р. до н. е.: **"veni, vidi, vici"** (**"прийшов, побачив, переміг"**)! Аж заздрісно... Зазначу, що "Анотацію" опубліковано не лише українською мовою, але й мовою Шекспіра і Байрона, себто аглицькою! Не інакше! Знай наших! Читають (припустимо) цю "Анотацію" діти туманного Альбіону і щиро дивуються (а може, й заздрять): як багато зробила одна людина. І не підозрюють, що це **чистісінької води Хлестаковщина**, порожняк. Вони не знають знаменитого афоризму Кузьми Пруткова: **"Не вір очам своїм!"**. Дітям Альбіону можна лише поспівчувати, вони не читали К. Пруткова. Це їхня біда, а не вина. Вся вина лежить на **Авторові**, який так легковажно й безвідповідально розкидається термінами, значення яких не знає. Додам ще, що "Анотацію" до праці *"Михайло Лучкай – патріарх закарпатської історіографії"*, крім української та англійської, подано ще й угорською мовою! Отож, як кажуть: **"Якщо пішла така гульня – ріж останній огірок!"**.

Тепер кілька слів про **"Висновки"**. В них Автор виділив жирним шрифтом **двадцять** тез, в яких підсумовується головне, що міститься у "Науці". Pozнайомлю вас з останньою, **двадцятою** тезою. На мій погляд, цей "висновок-підсумок", якщо навіть не сентенція, який написано повністю у ключі всієї "Науки", – поза межами здорового глузду. Сюди навіть не підходять **"ліва-права"** або **"не в ногу"**, чи навіть метод написання творів 95-річним козаком у В. Лихоносова. А можливо, це і є та **"історична наука"**, яку ми так довго шукали на сторінках "Науки". Пропоную вашій увазі текст **двадцятої** тези: *"Треба пам'ятати (? – О. М.), що історична наука на Закарпатті зародилася і розвивалася в умовах іноземного поневолення, і не в державницьких (?? – О. М.), а в ініціативних (??? – О. М.) формах, завдяки особистому старанню прогресивної частини інтелігенції (котрої – ???? – О. М.)"* (с. 291-292).

Та це ще не все. Подейкують, що Д. Данилюк активно працює над новим "детективом": **"Історична наука на Закарпатті в домонгольський період"** (т. 2) та **"Історична наука в Угорській Русі до приходу**

¹ Див.: Энциклопедия Подкарпатской Руси / Сост. и ред.: И. Поп. – 1-е изд. – Ужгород: Изд-во В.Падяка, 2001. – 430 с.

угорців" (т. 1). Від Д. Данилюка можна всього чекати при його запопадливості, нестримній фантазії і повній безвідповідальності за написане. А чому б ні: чим даліше в хащу, тим темніше. Кажуть, що Автор "шарив" у тих бібліотеках і архівах, про які він пише у своїй "Науці", діяльність яких ним так переконливо описано і які безслідно зникли. Хто шукає – той знайде! А ще кажуть, що він готує до друку жваве листування **"основоположника історичної науки на Закарпатті"** І. Базиловича (1742-1821) з **"патріархом закарпатської історіографії"**, **"батьком закарпатської історіографії"** М. Лучкаєм (1789-1843). У своїх епістоляріях вони з'ясовують: хто ж із них хто (тко є тко, ху із ху), адже якщо І. Базилович **"основоположник"**, то який же з М. Лучкая **"патріарх"** і **"батько"**? Або хто перший у часі – той перший у законі? Завершується ця публікація спільним листом обох до героя нашого оповідання з проханням бути третейським суддею в цій полеміці. Відповідь була дуже лаконічною: **"Фатьови, не вадьтеся, адже вся Європа (ну, хай хоч пів-Європи) знає, що основоположником історичної науки на Закарпатті є ім'ярек"**.

А ще нібито Д. Данилюк готує до публікації листи **О. Петрова** та **Є. Перфецького** до нього, в яких обидва фахівці вимагають вибачення (сатисфакції) за некоректну, дилетантську оцінку їхньої наукової спадщини, за **"сокрытые и явные охуления, учиненные господином Д. Данилюком, автором "Науки", в которой писаны лжи явственные, – по отношению к их научным трудам"**. Але не вірю: ці метри історичної науки ніколи б не опустилися до такого рівня. Вони знають байку І. Крилова **"Слон и Моська"**.

Найновішою "науковою перлиною" Д. Данилюка є його стаття **"Історичний образ Закарпаття (?? – О. М.) в крайовій історіографії кінця XVIII - початку XX ст."**.¹ Будь-яка тямуща людина, і в першу чергу літературознавець, прочитавши цю тарабарщину, вельми здивується: як це могло потрапити на сторінки такого поважного та авторитетного видання як науковий щорічник кафедри історії України УжНУ (головний редактор – Офіцинський Р. А., професор, завкафедри історії України, проректор з науково-педагогічної роботи і міжнародних зв'язків УжНУ). Він скаже, що загальноприйнято формулювати тему так: **"Образ позитивного (негативного) героя у творах письменника N"**, а не **"Позитивний (негативний) герой у творах письменника N"**. Навіть симпатичний їжачок розуміє, що тут потрібна "невеличка"

¹ Тисячоліття – Millennia: Науковий щорічник. – Вип. 1. – Ужгород: Гражда, 2014. – С. 160-166.

інверсія, і тема статті Д. Данилюка повинна звучати так: **"Образ історичного Закарпаття у крайовій історіографії кінця XVIII - початку XX століть"**.

До слова, ще майже 120 років тому "автодидакт" (вислів В. Гнатюка) Ю. Жаткович, який не мав ні атестатів, ні дипломів, розумів це і в передмові до свого "Етнографического очерка угро-русских" (1895) писав так (повністю передаю текст двох перших абзаців "Предисловія").

"Видячи, ож цивілізація, котра уже желізницьов и телеграфом годить, неубавки совсім изотре оти черти, котри так різко розділяли един народ од другого, учени люде уже от давна указали ото желаніе, оби описати и увіковічити образ тих чертѹв, котри розділяут еден народ ут другого.

Се желаніе повело и мене на ото, оби я описав образ жизни и нравов угорских русняков. Образ, котрий я написав, ачей не е совершенний во всіх его частях, – но ож вірний е, ото могу сміло казати, так як я из сього народа родився, як священник межи сим народом живу и так все ото, што у моім труді написано, я из самого народа, то есть, як кажутъ, из первых рук дістав".

Якби моя воля, то, виходячи з усього сказаного вище, на його **"Науці"** замість грифу **"Наукове видання"** я написав би: **"Міністерство освіти і науки попереджує: "Праця Д. Данилюка дуже небезпечна для здоров'я читачів, особливо студентів"**", адже останні змушені майже напам'ять вивчати ці "перлини". Я глибоко переконаний: у старі добрі часи за такий тяжкий злочин перед **наукою**, якому немає терміну давності, зібрався б **Суд Честі, Суд наукової Честі**, який би своєю ухвалою позбавив Д. Данилюка усіх трьох дипломів і двох атестатів, залишивши лише атестат про середню освіту, оскільки всі його "дослідження" написані власне на рівні першого атестату, і заборонив би йому займатися "науковою діяльністю" на триста років наперед. І це було б дуже справедливо: **"Culpaе poena par esto"**! (*"Хай кара рівняється злочину"*!).

Такі мої власні міркування з приводу книги Д. Данилюка, які базуються на фактах, що містяться в його **"Науці"**. **"Еже писах, писах"**.

К моей чернильнице

*С глупцов сорвав одежду,
Я весело клеймил
Зоила и невежду
Пятном твоих чернил...
Но их не разводил*

*Ни тайной злости пеной,
Ни ядом клеветы.
И сердца простоты
Ни лестью, ни изменой
Не замарала ты.*

О. Пушкін, 1821 р.

Ужгород, 2001-2014 рр.

АТЛАНТИ І КАРІАТИДИ, Або: "історіографічна" "школа байкарів" ¹

Дуже тішить мене той факт, що в останні десятиріччя на історичному факультеті УжНУ виходять наукові збірники, в яких публікуються праці найкращих студентів, а також вісники, де вміщено дослідження науковців нашого факультету. Останніх за цей час вийшло 33 випуски. Віддаю належне організаторам цих видань, і особливо тим, хто фактично готує їх до друку. Тематика їх різноманітна, і це тішить. Серед публікацій у віснику багато цікавих і потрібних досліджень. Але, на жаль, трапляються "дослідження", які, скажу відверто, просто вражають своїм "науковим" рівнем, і я не можу зрозуміти, як вони потрапили на сторінки такого поважного видання. Маю на увазі в даному випадку "працю" аспірантки кафедри історії України другого року навчання під заголовком *"Історія Закарпаття в німецькомовній історіографії"* (Науковий вісник Ужгородського університету. – Серія: Історія. – Випуск 19. – Ужгород, 2007. – С. 140-145).

Свідомо, з чисто етичних міркувань, не називаю прізвища Авторки статті, оскільки, на моє глибоке переконання, її вина в цьому мінімальна: як її скерували, так вона й рухається... в нікуди. В усякому разі, не в бік історичної **науки**. Біда Авторки в тому, що вона, очевидно, щиро повірила в непогрішність настанов людини, яка сама не знає, що таке науковий аналіз історіографічних джерел і якими знаннями з теорії і методології історичної науки повинен володіти дослідник, який взявся вивчати історію історичної думки певного регіону.

Коли я уважно прочитав це справді оригінальне "дослідження" аспірантки, про яке скажу докладніше, в якому переказується зміст публікацій "німецькомовних" авторів за **розділами й параграфами**, то зловив себе на думці, що я вже десь таке читав, десь уже натрапив на такий "науковий" метод аналізу історіографічних джерел. І згадав: та це ж у "Науці", де "аналізується" праця І. Базиловича про Федора Корятовича. Нижче подаю цей текст без найменших скорочень. Уважно прочитайте його і потім порівняйте з текстом (і "методом") аспірантки.

*"Праця (тобто праця І. Базиловича – О. М.) складається з **шести частин**,² які оправлені у **двох книжках**. Кожна з частин має свою наскрізну нумерацію сторінок. **Перша книжка з трьох частин** була*

¹ Передруковується майже без змін із праці: Мазурок О. С. "...Історію угро-русів, якщо брати до уваги вимоги сучасної історіографії, досі не написано...". – Ужгород: Мистецька Лінія, 2009. – С. 132-179.

² Тут і далі скрізь виділено мною – О. М.

видана 1799 р., а **друга**, також з трьох частин, 1804 і 1805 рр. ...

Актуальні проблеми розглядаються і у другій книзі згаданої праці.

Весь 2-й параграф четвертої частини присвячено розгляду історії походження русинів, їх релігії, обрядів. І. Базилович наводить уривки з творів багатьох візантійських і римських авторів, в яких вони називають слов'ян "роси, руси, роксолани". Найбільш вживаним був етнонім "Росс", "Рус", що означало воду або річку. Ім'я "слов'яни" походить від слова "слава" ("Gloria"). Займали слов'яни територію між річками Дніпро, Дон, Волга, звідки і розселилися в різні краї.

У 3-му параграфі І. Базилович намагається показати історію походження етноніма "русин". На його думку, він походить від грецького слова "рітенес", що означає "вільний". Однак відомо, що ця теорія, як і десятки інших, ще й на сьогодні не має достовірних доказів на підтвердження справжнього походження етноніма "русин".

У 5-му параграфі І. Базилович ще раз повертається до питання про заселення території історичного Закарпаття і всієї Паннонії. Це свідчить про те, яку велику увагу автор йому приділяв і яким воно було актуальним в кінці XVIII ст. Він пише: "Цей руський народ прийшов також в Угорщину і там правом зброї розмістив свої оселі на розлогих просторах і не вперше ввійшов до неї 886 року з мадярами, у яких було сім вождів Альм, Елевд, Кунд, Оунд, Тошу, Губ і Тугут, об'єднавшись з мадярами начебто в одне плем'я, вступив в союз із знатними і між першими із нього обиралися старшини королівства, насправді, він заселив ці краї значно раніше, приходячи до них ще з королем Аттілою".

У 5-му параграфі другої глави знаходимо більш широку, ніж в першій книзі, характеристику зростання могутності Київської Русі. Автор на основі давньоруських літописів характеризує найголовніші події у державній і політичній діяльності Олега, Ігоря, Ольги, яка "була першою християнкою між русинами" і "освітила Русь вірою Христа", Святослава, який відзначився своїми військовими походами, розширенням і зміцненням державних кордонів.

У третій главі подаються цікаві відомості з історії таких слов'янських народів, як болгари, серби, хорвати, моравани, чехи.

Глави четверта і п'ята присвячені взаємовідносинам Київської Русі і Візантії. Опис походу Святослава на Болгарію свідчить про те, що І. Базилович добре знав давньоруські літописи, зокрема "Повість временних літ".

Завершується виклад історії Київської Русі **шостою главою**, в якій розповідається про прийняття християнства.

Після такої досить детальної характеристики основних етапів

історичного розвитку давньоруської держави дослідник переходить до висвітлення історії Мукачівської єпархії".¹ Кінець цитати.

Звинувачуйте мене хоч у чому, думайте про мене що завгодно, але я ніколи не зрозумію, як це можна оцінювати внесок І. Базиловича в розвиток крайової історіографії, якщо я можу сказати про себе таке.

1. Абсолютно не знаю епохи, яку досліджує І. Базилович, тобто XIV-XV століття, не знаю історії князювання на Закарпатті Ф. Корятовича і всього, що пов'язане з ним, тобто не знаю об'єкта дослідження І. Базиловича. І не на основі, даруйте, побрехеньок, якими наповнена наша середньовічна історія (та не тільки вона), а на основі **документів**, як це зробив І. Базилович. І я маю знати цю історію хоча б на рівні І. Базиловича, адже як буду його хвалити або гудити, якщо знаю менше свого візаві.

2. Абсолютно не знаю епохи, в якій жив і творив І. Базилович – друга половина XVIII - початок XIX століть. Оскільки не маю жодної публікації з історії цього періоду. Не знаю рівня історичної думки того часу, тобто **історіографічної ситуації часів І. Базиловича**.

3. Не читав не тільки документів, якими користувався І. Базилович, **але й самої праці І. Базиловича**, оскільки не володію латинською мовою.

4. Зовсім не володію науковим методом аналізу історіографічних джерел. А тому такий "аналіз" перетворюється в мене на **примітивний переказ книги**, якої я, повторюсь, не читав.

5. **Не маю найменшого уявлення про основні принципи теорії і методології історичної науки.**

6. Абсолютно ігнорую думку відомих дослідників історії Закарпаття О. Петрова і Є. Перфецького про внесок І. Базиловича в розробку історії регіону, тобто **історіографічну ситуацію навколо праці І. Базиловича**. Це тоді, коли мої знання порівняно з їхніми знаннями з цього предмету – ніщо.

Я перерахував основні вимоги, необхідні для того, щоб взятися за таку важливу і відповідальну справу як оцінка наукової спадщини І. Базиловича. Та й не тільки його... Взяти на себе таку місію – це все одно що вирішити підкорити Еверест у шортах, кирзових чоботях на босу ногу, у білосніжній сорочці з дуже строкатим галстуком-метеликом, у капелюсі, з кейсом у руках, але без рукавиць... Ви уявляєте собі реакцію спортсменів-професіоналів, які зібралися на Еверест, при вигляді цього

¹ Данилюк Д. Д. Історична наука на Закарпатті (кінець XVIII - перша половина XX ст.). – Ужгород: Патент, 1999. – С. 60, 64-65.

"альпініста"? Усі б подумали, що знімається фільм-пародія про Джомолунгму. А безстрашні шерпи-провідники порозбігалися би з переляку. І результати вояжу нашого героя в гори неважко передбачити...

Тепер, сподіваюся, ви мене хоч трохи зрозуміли. Це вже добре.

На такому ж "науковому" рівні там же стверджується, що на Закарпатті вже наприкінці XVIII - на початку XIX століть існували не історичні **знання**, а історична **наука**, а І. Базилович був її фундатором.¹ Повірівши в таке твердження, ми повинні повірити в те, що на Закарпатті (чотири комітати) тоді існували всі необхідні умови для розвитку історичної науки, без яких наука – не наука, а саме: вищі навчальні заклади, в яких працювали відомі далеко за межами краю спеціалісти, готуючи висококваліфіковані кадри істориків; науково-дослідницькі інститути й установи, які розробляли важливі та актуальні проблеми історії Закарпаття; наукові товариства та комісії, членами яких були провідні вчені не тільки регіону, але й зарубіжних країн; різноманітною була історична періодика; функціонували десятки наукових бібліотек; існувала потужна поліграфічна база – видавництва, завдяки яким місцеві археографи та джерелознавці регулярно публікували багатотомні зібрання історичних джерел, а в бібліотеках зберігалося десятки тисяч унікальних видань, які побачили світ за кордоном і надійшли у місцеві книгозбірні шляхом активного книгообміну; регулярно відбувалися симпозіуми істориків за участю провідних учених багатьох країн світу; були повністю впорядковані архіви, кожен з яких мав докладний "Путівник"; регулярно виходили галузеві бібліографічні покажчики; існувала поточна і ретроспективна бібліографія; вищі навчальні заклади краю пишалися своїми міжнародними науковими зв'язками, здійснювався активний обмін досвідом; давно були розроблені й широко застосовувалися методи наукової критики джерел; регулярно організовувалися археологічні, археографічні та етнографічні експедиції, результати яких завжди публікувалися у "Наукових вісниках". Місцеві історики-професіонали не обмежувалися лише вивченням історії Закарпаття. З-під їхнього пера виходили фундаментальні дослідження з історії Угорської Русі, Угорщини, Австрії, Австро-Угорщини, країн Європи. Усі вони базувалися на солідному фундаменті історичних джерел: залучалися документи, які зберігалися в архівах Відня, Праги, Будапешта (з 1872 р.), Рима, Парижа, архівів Російської імперії. Ці дослідження стали надбанням історичної науки Європи й Америки і не втратили свого наукового значення до наших днів.

¹ Данилюк Д. Д. Вказана праця. – С. 58.

Усі ці складові частини історичної науки, якщо, таким чином, повірити авторові, функціонували і розвивалися в Закарпатті, яке наприкінці XVIII - на початку XIX століть нараховувало 288 тис. жителів. На території краю функціонували гігантські "мегаполіси", де діяли перераховані вище установи та організації, без яких **наука – не наука**: Ужгород – 4198 осіб населення, Мукачево – 3141 особа, Берегово – 2151 особа, Свалява – 3140 осіб, Хуст – 3190 осіб. Усього в 27 містах Закарпаття тоді проживало 51,3 тис. осіб.¹ Це, як вже зазначалося, менш ніж половина від населення сьогоденного Ужгорода.

Тепер повертаюся до "опусу" аспірантки, опублікованого у "Віснику", в якому йдеться про "праці" трьох "німецькомовних" авторів: Ганса Бальрайха, Ніколаса Коцауера та Акселя Шмідта. Звертаю вашу увагу на те, що не буду **переказувати зміст** статті. Подаю нижче практично весь текст статті, **повністю зберігаючи стиль Авторки**. Опускаю лише ті місця, які аж ніяк не впливають на зміст статті і є другорядними. Такі купюри я позначив трьома крапками. І ще одне: зіставте, будь ласка, "метод аналізу" історіографічних джерел Авторкою статті з "аналізом" праці І. Базилевича, приклад якого я навів вище. Вони подібні як дві краплі води. Отож, спочатку текст Авторки, а потім мої роздуми і міркування з цього приводу.

"Поряд з вітчизняними дослідниками, історією Закарпаття ще в минулому столітті цікавились і зарубіжні вчені. Питання про те, як розвивались ці дослідження і який вплив вони мали на розвиток історичної науки стане темою нашого дослідження."² Зокрема, в даній статті зосередимо увагу на німецькомовній історіографії. Представники останньої зробили вагомий внесок у дослідження минулого Закарпаття. Та, на жаль, багато їх праць є недоступними для сучасного читача...

...Більша частина дослідження буде присвячена наступним трьом працям, оригінали яких повністю або частково ми дослідили...

Чи не найбільш ґрунтовно історію Закарпаття досліджує наш земляк, уродженець Мукачівщини Ніколас Коцауер. Він автор обширної монографії "Карпатська Україна між двома світовими війнами" ("Die Karpaten-Ukraine Zwischen der beiden Weltkriegen")...

Монографія Н. Коцауера складається із вступу, 8-ми розділів, висновків, додатків і карт, списку літератури. Також на початку монографії подається коротка біографія автора. ...Н. Коцауер звертає

¹ Шульга І. Г. Соціально-економічні відносини і класова боротьба на Закарпатті в кінці XVIII - першій половині XIX ст. – Львів, 1965. – С. 17, 163, 166.

² Тут і далі всюди виділено мною – О. М.

також увагу на слабку джерельну базу даної проблеми і на труднощі, пов'язані з пошуком необхідних матеріалів, – **"Документи мусли братися з газет 20-30-х років або з різноманітних публікацій з інших проблем, де у деяких пунктах також зачіпалась Карпатська Україна"**...

Перший розділ монографії називається **"Угорщина і націоналізм"** ("Die Ungarn und Nazionalismus"). Він займає **14 сторінок** і складається з **двох параграфів**. **Перший параграф** – **"Прагнення мадярського режиму і русинський націоналізм"** – висвітлює питання про розвиток національних рухів на Закарпатті...

Другий параграф першого розділу має назву **"Карпатська Україна і Паризька мирна конференція"**. Він присвячений аналізу процесу виходження Закарпаття до ЧСР...

Другий розділ монографії має назву **"Карпатська Україна і Чехословацька Республіка"**. Він займає **20 сторінок** і ділиться на **2 параграфи**. Розділ присвячений аналізу політично-правового становища Карпатської України у складі ЧСР. Вже перший параграф – **"Розчарування русинських очікувань відносно адміністративного визначення"**, – красномовно свідчить про напрямок думок автора. Незважаючи на думку автора, що об'єднання з ЧСР було єдиним правильним кроком для Карпатської України у той час, Н. Коцауер нещадно критикує недотримання автономних прав русинів з боку уряду ЧСР...

У другому параграфі цього розділу – **"Політичні партії в Карпатській Україні"**, Н. Коцауер детально аналізує політичне життя краю...

Третій розділ – **"Мюнхен і наслідки"**, займає **40 сторінок** і складається з **3 параграфів**. **Перший параграф** – **"Третя федерація чехів, словаків і русинів"** – присвячений подіям, які передували Мюнхенській змові, а також самому Мюнхенському процесу і його наслідкам...

Другий параграф – **"Приєднання Карпатської України до Угорщини"** – присвячений основним подіям окупації Угорщиною Карпатської України та деяким епізодам Другої світової війни...

Із загального змісту монографії окремо виділяється **третій параграф** даного розділу – **"Становище німців у Карпатській Україні"**. У цьому параграфі Н. Коцауер характеризує економічний, соціальний і політичний розвиток німецьких меншин на Закарпатті до і під час Другої світової війни. Дається аналіз основних політичних та культурних організацій німців краю та їх ролі в соціально-політичному житті Карпатської України.

Наступний розділ монографії – **"Соціальна історія"** займає **43**

сторінки і присвячений аналізу всіх найбільших етнічних груп на Закарпатті...

Окремим підрозділом Н. Коцауер виділяє проблему – "Населення у статистиці" (Die Bevölkerung im Spiegel der Statistik). Тут автор аналізує дані основних переписів населення, **порівнює статистики угорського і чехословацького уряду...**

П'ятий розділ монографії – "Економічні відносини". Він присвячений аналізу економічного розвитку Карпатської України між двома світовими війнами. Автор наводить статистичні відомості про посіви, кількість худоби тощо. До того ж він висвітлює цікаві дані про постійне зростання панських маєтків і одночасне збідніння іншої половини народу...

Шостий розділ – "Освіта". Н. Коцауер у цьому розділі аналізує стан розвитку освіти на Закарпатті. Спочатку автор дає комплексний аналіз політиці угорського уряду щодо освіти русинів...

Розділ сьомий – "Релігійні відносини". У цьому розділі Н. Коцауер дає аналіз релігійному життю краю, конфесійним протиріччям та ролі церкви в політичному і соціальному житті русинів. Автор звертає увагу на те, що релігія завжди відігравала велику роль в житті русинів...

Розділ восьмий – "Звичаї і забобонні рекомендації". Тут автор описує традиції русинів, їх вірування та обряди. В кінці монографії автор подає кілька додатків, документів, карт та ілюстрацій.

Отже, як бачимо, Н. Коцауер **грунтовно і всебічно аналізує історію Закарпаття в міжвоєнний період.** Він торкається не лише економічних і політичних проблем, а й характеризує релігійне і культурне життя русинів. Ця монографія **несе в собі велику джерельну цінність.** В подальшому працю Н. Коцауера доцільно було б **перекласти більш детально і видати переклад для широкого загалу**". Кінець цитати.

Після "аналізу" публікації Н. Коцауера Авторка "аналізує" "дослідження" А. Шмідта, який народився в 1870 р. в Тарту і в 1818-1924 рр. був, як пише Авторка, генеральним секретарем "Німецько-українського товариства". Що це було за товариство і де воно діяло – про це ні слова. Це товариство мало свій друкований орган "Україна", на сторінках якого публікував свої статті А. Шмідт. Далі цитую Авторку.

"Книжка А. Шмідта (88 сторінок – О. М.) "Україна. Країна майбутнього" є публіцистичним узагальненням **опрацьованих автором статей**, які друкувалися на сторінках часопису "Україна"... Монографія А. Шмідта складається з **3 окремих книг** – "Минуле України", "Сучасне України" та "Карпатська Україна", які поділено на **окремі 12 розділів.** **Перша книга** – "Минуле України" охоплює період від Київської Русі і до

кінця XIX ст. **Друга книга** – "Сучасне України" – це аналіз подій на Україні з 1900 по 1939 рік.

Головним предметом нашого (тобто Авторки статті – О. М.) дослідження є **третья книга** – "Карпатська Україна". Це виклад історії Закарпаття з часів Київської Русі до 1939 року. Ця книга складається з **3 розділів** – "Земля і люди", "Історія Карпатської України", "Найновіший етап розвитку".

Перший розділ написаний як узагальнюючий огляд території Карпатської України, її природи, економіки, соціального устрою...

У **другому розділі** автор дає ґрунтовний хронологічний аналіз історії краю...

Третій розділ – "Найновіший етап розвитку". Тут автор детально описує події як на міжнародній арені, так і в Чехословаччині, зокрема, на Закарпатті, які призвели до того, що празький уряд у жовтні 1938 року погодився на створення автономного уряду у Підкарпатській Русі...

Праця А. Шмідта була однією із перших в зарубіжній історіографії, присвячена Карпатській Україні. **Історичне значення книги А. Шмідта є, безперечно, значним, оскільки у той час вона змальовувала українські землі в їх об'єктивному буденному вираженні, зі своїми проблемами і перспективами**".

І, нарешті, неперевершеним взірцем уміння Авторки досліджувати історіографічні джерела є "аналіз" праці Г. Бальрайха. У названій статті, вміщеній у "Віснику", Авторка розповідає про цю публікацію першою. За нею йде Н. Коцауер. Але я свідомо подаю цей сюжет останнім, щоб читачі мали повне уявлення про можливості Авторки досліджувати історіографічні проблеми. Загальновідома істина: "У хорошого вчителя учні переростають його". Я повністю поділяю цю тезу, порівнюючи "аналіз" праці І. Базиловича з "аналізом" праці Г. Бальрайха. Це місце статті передаю **повністю, без найменших скорочень!** І без коментарів!

"Зокрема, варта уваги праця Ганса Бальрайха **"Карпатська країна" (Karpatenrussland)**. У праці в основному мова йде про правовий статус входження Закарпаття на правах автономії до Чехословаччини. Монографія складається з **5 розділів і 21 параграфа** – це, зокрема, наступні розділи:

1. **"Шлях входження Закарпаття до Чехословаччини" (Der Weg Karpatenrussland zur Tschechoslowakei)**. Розділ присвячений основним правовим питанням процесу входження Закарпаття до Чехословаччини.

2. **"Правове положення Закарпаття" (Die rechtliche Lage Karpatenrussland)**. Цей розділ присвячений правовому становищу Закарпаття на міжнародній арені в умовах наростання нацистської

агресії.

3. "Державно-управлінська діяльність" (*Die Staats – und verwaltungsrechtliche Wirklichkeit*).

4. "Тлумачення **питання Закарпаття** міжнародною комісією" (*Die Behandlung der Karpatenrussischen Frage durch der Volkerbung*).

5. "Перспектива" (*Ausblick*).

Монографія має багату документально-джерельну базу, тому її актуальність не втрачається і сьогодні. Саме ця книжка варта більш детального дослідження і повного перекладу на українську мову". (С. 140). Кінець цитати.

Стаття аспірантки закінчується такою глибокодумною сентенцією, чи то пак – "Висновками", які займають цілий абзац.

"Якщо узагальнити, то всі вищезгадані праці є значним внеском у вітчизняну і зарубіжну історіографію. Завдяки згаданим авторам світ дізнався про історію нашого краю. Можна лише шкодувати, що багато з цих праць до цього часу не є перекладеними на українську мову і надалі лишаються недоступними широкому загалу читачів. Тому завдання майбутніх дослідників має стати докладний переклад всіх іншомовних праць про Закарпаття, аби з їх допомогою виробити об'єктивну, незаангажовану картину нашого минулого". Кінець цитати.

Якби бути до кінця послідовним, то належало б, на мою думку, **виділити весь текст статті**, оскільки там – що не фраза, то стилістична "перлина", що не "висновок" – то нове слово в "науці", що не переклад з німецької мови українською – то справжнє диво польоту фантазії ерудованого поліглота. Але я не все виділив, а з виділеного мною не все коментуватиму. Нехай вдумливий читач сам попрацює із цим "ребусом".

Однак перш ніж висловити свої міркування з приводу цієї статті, щоб краще зрозуміти їхню сутність, скажу наступне. При вивченні історії історичної думки в якійсь країні чи регіоні, при аналізі праць групи істориків з якоїсь проблеми, а в даному випадку маємо справу саме з цим, ми завжди говоримо про вчених, істориків, оскільки, власне, їхні дослідження засвідчують рівень історичної науки на даному етапі, свідчать про інтерес громадськості до тієї або іншої проблеми. Словом, ми маємо справу з конкретною особою – автором праці. Повторюсь: історичну **науку** завжди творили окремі особи, а тим більше – **особистості!** Вони створювали історичні школи, розробляли актуальні для свого часу проблеми, визначали напрями, течії в історичній науці, очолювали наукові товариства, археографічні комісії, редагували серійні збірники документів, історичні журнали, організовували археологічні та археографічні експедиції й т. д. І великий гріх – не

помічати їх, генераторів ідей, гіпотез тощо.

З огляду на це на лекціях з "Історіографії" завжди "змальовую" студентам портрет історика і кажу, на що перш за все належить звернути увагу, оцінюючи його внесок в розробку тієї або іншої проблеми, в історичну науку взагалі. Ця характеристика, безумовно, не може вважатися бездоганною або вичерпною. Проте студенти мають елементарне уявлення про особу історика, погляди якого вивчають.

Ось ці, на мій погляд, основні риси: обов'язково враховувати історіографічну ситуацію на той час; освіту історика; враховувати, під чий впливом формувалися його погляди; до якої історичної школи, напряму, течії він належить; якою філософською (історіософською) схемою керується; його методологію, історичний метод; мотиви розробки проблеми; яку він уперше порушив проблему, хоч би й не розв'язав її до кінця; яку він розв'язав проблему з уже раніше кимсь порушених; яку висунув нову концепцію на основі вже відомих фактів – концепцію науково вірну, або ж, навпаки, хибну, таку, що гальмує вивчення даної проблеми; які він вводить у науковий обіг нові джерела (ступінь їхньої наукової ваги, їхнього науково-критичного аналізу); в чому полягає вплив творчості цього історика на молоду генерацію дослідників; яким є суспільний резонанс навколо праць ученого і т. д. Звертаю увагу студентів і на архітектуру дослідження, на специфіку реалізації того, що було означено у "Вступі", на стиль викладу тощо. Нагадую вислів М. Ломоносова: *"Туманно пишут о том, что туманно себе представляют"*, а також вислів О. Ключевського, який, очевидно, знав цю фразу М. Ломоносова, але трохи її модернізував, сказавши: *"Мудрено пишут только о том, чего сами не понимают"*. Особисто я вчу своїх аспірантів: *"Пишіть так, щоб вас зрозумів дурніший від вас, але не висміяв розумніший від вас"*.

А тепер прочитайте статтю Авторки і знайдіть хоч одну рисочку, один штрих із "намальованого" мною портрета **історика** в особах, праці яких переповідає аспірантка. Їх там немає. Як немає їх і в цитованій мною вище *"Історичній науці на Закарпатті"* ("наукове видання"). В усьому цьому проступає, висвічується кричущий непрофесіоналізм обох авторів. Якщо не сказати більше.

Отож – деякі мої міркування з приводу статті. Прочитавши в її заголовку слово "німецькомовних", я був переконаний у тому, що мова йтиме перш за все про відомих дослідників: **Г. Бідермана** (1831-1892), австрійського історика, автора цікавої праці *"Die ungarischen Ruthenen, ihr Wohngebiet und Geschichte"* (1862-1867), та **Р. Кайдля** (1866-1930), німецького історика та етнографа, автора досліджень: *"Die Huzulen"*

(1894); *"Die Ethnographie der Huzulen"* (1897) і *"Geschichte der Deutschen in Karpathenländern"* (3 томи. – 1906-1911). До речі, і Ю. Жаткович, і М. Грушевський, і Є. Перфецький дуже високо оцінили працю Г. Бідермана, вважаючи, що вона практично перша започаткувала спробу наукового дослідження історії Угорської Русі.

І можете уявити собі моє розчарування, коли я прочитав прізвища досі невідомих мені "науковців". Та й не тільки мені... Отож, як на мене, першим великим і визначальним "тріхом" Авторки, який засвідчив рівень її підготовки до розробки теми з історіографії, був той, що вона взялася "аналізувати" праці непрофесійних істориків, людей, які написали свої "дослідження" в силу певних політичних обставин. А загальновідомо, що під українською історіографією належить розуміти не все історіописання, а лише фахове.¹

Авторка обіцяла показати, *"який вплив вони (праці німецькомовних авторів – О. М.) мали на розвиток історичної науки"*, ...як ці *"представники зробили вагомий внесок у дослідження минулого Закарпаття"*.

Ви знайшли в її "писанні" хоч одне словечко про цей "вплив" або ж "вагомий внесок"? Я – ні! Для прикладу обмежуся лише історією Закарпаття ХХ ст. Я не знайшов там відповіді на питання: то що ж нового міститься в "аналізованих" нею "дослідженнях"? Хіба до них ніхто про це не писав?! Я не займаюся спеціально історією Закарпаття 20-40-х рр. ХХ ст., але уважно слідкую за публікаціями на цю тему моїх колег, а їх десятки, і мені, зізнаюся, якось дуже прикро, що Авторка робить вигляд, ніби нічого до цього часу не опубліковано... Або ж вона й не чула про ці дослідження і в черговий раз "відкриває Америку"... Так не можна. А можливо, про цей "вплив" і "внесок" мова йтиме в наступних випусках "Вісника". Це ж – інтрига. Як у детективному романі!

А чого варта таємничо-загадкова фраза аспірантки про те, що вона *"опрацювала" публікації німецькомовних авторів, "оригінали яких повністю або частково ми дослідили..."*! (С. 140).

Тепер про працю Н. Коцауера. Аж позаздриш послідовності Авторки і розуміння нею того, що вона досліджує. Там мовиться, що Н. Коцауер *"звертає... увагу на слабку джерельну базу даної проблеми"*. Тому документи він брав із газет 1920-30-х рр. або ж із інших публікацій. Немає заперечень, адже самé "дослідження" Н. Коцауера – це суцільна публіцистика. Однак Авторка доходить такого висновку: *"Ця монографія*

¹ Див.: Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть: здобутки і проблеми: Колективна монографія / За ред. Л. Зашкільняка. – Львів, 2004. – С. 4.

несе в собі велику джерельну цінність"! Я вже не кажу про стиль! То де ж істина? Чому належить вірити?

Але це ще не весь "науковий арсенал" Авторки, що використаний нею при "аналізі" писання Н. Коцауера. На сторінці 143 вона повністю наводить **три таблиці**, що містяться у праці Н. Коцауера, а саме: дані про кількість маєтків станом на 1930 р. на Закарпатті (площею від 0,1 до 500 га), таблицю про кількість конфесій та кількість вірників у них у тому ж таки 1930 р. і, нарешті, "таблицю релігійного життя греко-католиків за 1935 і 1953 рр."

Скажу відверто, я ще такого не бачив, щоб у **статті з історіографії подавалися таблиці з праць авторів, які аналізуються**. Це справді ноу-хау! До того ж, таблиці – без порядкових номерів і назв! Це в археографії вважається великим гріхом, адже кожна таблиця повинна обов'язково мати порядковий номер у публікації та назву! І якби Авторка була "послідовною" у своєму ноу-хау, їй належало б, розповідаючи про величезну наукову вагу праці Н. Коцауера, помістити його фотографію, фотографію обійстя, в якому він народився й т. д. В усякому разі – зображення Мукачівського замку, адже він із Мукачівщини. Так читач повніше зрозумів би цінність дослідження Н. Коцауера. Але й це ще не все. Обов'язково належало би помістити у статті **великі кольорові портрети Авторки та її наукового керівника**, щоб православний люд знав своїх Атлантів і Каріатид, на міцних і надійних плечах яких тримається модерна вітчизняна історіографія. І якщо не на всеукраїнському рівні, то хоч би на рівні периферії!

Тепер кілька своїх міркувань з приводу "аналізу" Авторкою "монографії" А. Шмідта. Зізнаюся: люблю статистику, люблю цифри, які можуть розповісти набагато більше, ніж звичайний, а тим більше, сфальсифікований текст. Це – результат роботи над докторською дисертацією про соціально-економічний розвиток міст на західно-українських землях. Так от, я виявив, як то кажуть, чисто спортивний інтерес, взяв у руки калькулятор і порахував параметри "монографії" А. Шмідта, яка, як пише Авторка, має **88 сторінок** і складається із **трьох книг**, які поділені на **12 розділів**. Підрахунки показали, що на одну таку "книгу" припадає **29 сторінок**, а на **один розділ – 7 (сім) сторінок!** Чим не фундаментальне дослідження, варте пильної уваги сучасної української історіографії? А якщо врахувати, що цей опус А. Шмідта охоплює період від Київської Русі до 1939 р., можна собі уявити "глибину" і "всебічність" наукової розробки автором історії Закарпаття та новизну порушених і розв'язаних ним проблем! І це при тому, що Авторка, перш ніж аналізувати це дослідження А. Шмідта, зізнається, що

воно "є публіцистичним узагальненням опрацьованих автором статей, які друкувалися на сторінках часопису "Україна"...". Свідомо оминаю питання про те, чого це раптом ці "дослідження" перекладаються українською мовою саме тепер... Кому це потрібно? Якщо вже на те пішло, чому б не перекласти справді цікаву й варту уваги працю Г. Бідермана?

Передача назв німецькомовних публікацій мовою оригіналу, тобто німецькою, а також їхнє цитування та переклад українською мовою (на превеликий жаль, як побачимо, далеко не бездоганний), – усе це, очевидно, на думку Авторки, повинно було посилити "науковий" рівень її статті. Чи й справді так сталося?

Дозволю собі кілька найяскравіших прикладів "досконалого" володіння Авторкою німецькою мовою. "Аналізуючи" працю Н. Коцауера, зокрема розділ *"Соціальна історія"*, Авторка пише: *"Окремим підрозділом Н. Коцауер виділяє проблему – "Населення у статистиці" ("Die Bevölkerung im Spiegel den Statistik")"*. (С. 142). Не потрібно бути германістом, щоб цю просту назву перекласти так: **"Населення у дзеркалі статистики"**. А пані аспірантка дала нам фразу *"Населення у статистиці"*. Це щось на зразок: "Кілька в томаті", "Карась у сметані", або ж – "Вишня в шоколаді". Якщо вже на те пішло, то, очевидно, краще звучало би "Статистика населення", хоча існує загальноприйнята фраза – "Демографічні процеси у дзеркалі статистики", яку й використав у даному випадку Н. Коцауер стосовно свого об'єкта дослідження.

Із праці Г. Бальрайха. Цитую: *"Зокрема, варта уваги праця Ганса Бальрайха "Карпатська країна" ("Karpatenrussland")"*. (С. 140). Знову ж таки, навіть елементарні знання німецької мови дозволяють перекласти назву цієї "праці" Г. Бальрайха як **"Карпатська Русь"**, хоча дослівно вона звучить як "Карпатська Росія". Проте Авторка, нічтоже сумняшеся, переклала, як ми бачимо – **"Карпатська країна"**. Цікаво: ви чули про таку територію як "Карпатська країна"? Це ж як належить розуміти: територія, яка лежить у Карпатах? Але що це? Цей "неологізм" належить негайно зафіксувати у словнику історичної географії й кинути всі сили науковців на пошуки цієї території – **"Карпатської країни"**!

Гадаєте, Авторка на цьому зупинилася? Та ні... Наступний абзац у неї звучить уже так: *"Шлях входження Закарпаття до Чехословаччини" ("Der Weg Karpatenrussland zur Tschechoslowakei")"*. (С. 140). Так називається у Г. Бальрайха перший розділ його публікації. Як бачимо, та ж назва "Karpatenrussland" тепер перекладається як **"Закарпаття"**. Справді, фантазії "дослідниці" немає меж! Тим більше, що така назва тоді не була прийнятою, такої назви тоді не існувало.

І ще одна "перлина" перекладу з цієї ж праці. Авторка, передаючи "Зміст", називає четвертий розділ так: *"Глумачення питання Закарпаття міжнародною комісією"*. А в оригіналі так: *"Die Behandlung der Karpatenrussischen Frage durch der Volkerbung"*. (С. 140). Без коментарів!

Нарешті, ще один зразок ерудиції Авторки з історії Закарпаття. В попередньому матеріалі я опустил цей текст свідомо. Тепер цитую дослівно те місце, де Авторка переказує зміст праці Н. Коцауера: *"Середньовіччя Н. Коцауер описує мало, згадує лише про політику Арпадів щодо Угорської Русі (тодішня назва Закарпаття). Він пише, що значення Угорської Русі у середньовічній Угорщині було дуже малим"*. (С. 141). І далі, говорячи про ХХ ст., Авторка пише: *"Окремо автор (тобто Н. Коцауер – О. М.) виділяє настрої американських русинів, які все більше схилились до об'єднання Угорської Русі з Чехословаччиною"*. (Там само).

Маленька довідка: угорська династія Арпадовичів правила з 1000 до 1301 рр., а Чехословаччина як держава виникла в 20-х рр. ХХ ст. Термін же **"Угорська Русь"** з'явився у 30-х рр. ХІХ ст., і належить він російським ученим, котрі подорожували територіями, заселеними слов'янами, зокрема слов'янами, які жили на території Угорщини, яких вони називали "угорскими русскими". Відома, наприклад, стаття І. Срезневського "Русь Угорская", опублікована в 1852 р. після його подорожі цими територіями й, зокрема, після його відвідин власне Закарпаття в липні 1842 р. Отож, терміна "Угорська Русь" за часів Арпадовичів **ще не існувало**, а за часів Чехословаччини – **вже не існувало!**

Але це ще не все. Під Угорською Руссю, повторюся, російські вчені розуміли **всі комітати Угорщини**, в яких жили русини. А таких комітатів було вісім! Власне Закарпаття – складова частина Угорської Русі в тодішньому розумінні цього слова – займало лише чотири комітати Східної Угорщини! Таким чином, ототожнювати ці два поняття неприпустимо. І знаєте, в чому тут біда й вина Авторки? В тому, що я ще в 2006 р. їй, тоді ще студентці істфаку, вказував на цю її помилку. Результат бачите самі. І ось після всього цього думаю собі: яким же потрібно бути відважним "дослідником", щоб із такими "знаннями" власне історії Закарпаття братися за оцінку праць тих, хто писав про наш край до Авторки статті, вміщеної у "Науковому віснику"! У статті кожна фраза, кожне слово "атестує" Авторку на предмет елементарної грамотності. Не кажу вже про ерудицію!

Навіть із цього примітивного переказу змісту "праць" німецькомовних авторів я нічого не взяв для себе як читач, оскільки Авторка не бачить проблеми, не бачить, що нового міститься в даній

публікації, що в ній головне, а що другорядне, яких висновків дійшов автор, які джерела (справжні джерела!) він залучив для розкриття теми, що нового вніс в її розробку й т. д. Не згадую навіть про ставлення Авторки до тих проблем, що порушені в публікаціях, що там правильно висвітлено, а що ні, й чому. Ми маємо лише, повторюся, примітивний переказ змісту праць. Що ж стосується праці Г. Бальрайха, то, як ми бачили, аспірантка ввела в наукову практику новий метод дослідження – **передрукувала дослівно "Зміст" його праці й на тому вважала свою місію "дослідниці" завершеною!**

Впевнений у тому, що для написання "статті" такого рівня зовсім необов'язкова вища освіта, а тим більше – диплом магістра. Для цього цілком досить "середньої" освіти середньої школи, вміти читати й писати, також так-сяк переказувати прочитане, не вникаючи в суть справи і не висловлюючи про це власної думки. Остання – цілком зайва, непотрібна, оскільки вона – зайва складова частина "наукового мислення" дослідника.

Уявіть собі людину, яка ніколи в житті не була на стадіоні й має дуже туманну уяву про те, що таке футбол (волейбол, баскетбол), не вбачає між ними жодної різниці: скрізь – м'яч, скрізь дві команди, і люди чомусь бігають як навіжені... Вона не знає найелементарніших правил гри, але взяла на себе роль судді! З огляду на це спитаю: що Авторка опублікувала з історії Закарпаття з тих проблем, про які йдеться в "аналізованих" нею працях, щоб із чистою совістю судити про достоїнства та недоліки своїх попередників?

Я також можу, застосовуючи цей "модерний" метод, "аналізувати" праці з найрізноманітніших галузей науки і техніки: від досліджень із космічної медицини до праць із сейсмології або ж "Книги про смачну і здорову їжу". Усі свої "дослідження" ілюструватиму формулами, діаграмами, графіками, таблицями тощо, які вміщені в цих працях. Особливо, гадаю, вдячною в цьому плані буде моя "рецензія" на "Книгу про смачну і здорову їжу", оскільки подам сотні рецептів приготування їжі з кухонь усіх народів світу! А чому б ні? Зате ж текст мого "дослідження" буде солідним за розмірами. Або ж переказуватиму зміст "Большой советской энциклопедии"! Ото буде "дослідження"!

А тепер серйозно! Проілюструю свою думку про відповідальність того, хто аналізує праці своїх попередників. Знаю добре епоху ХІХ - середини ХХ століть в історії Закарпаття переважно на основі **документів**, про що писав уже вище, володію методом аналізу історіографічних джерел (читаю курс "Історіографії"), маю достатній досвід наукової роботи, але не беруся, наприклад, оцінювати доробок тих істориків, які вивчають аграрні відносини на Закарпатті у другій половині

XIX - на початку XX століть. Хоча, працюючи над проблемою соціально-економічного розвитку міст на західноукраїнських землях цього періоду, вивчав питання про демографічні процеси в містах і селах Закарпаття, про міграційні процеси, зіставляв структуру зайнятості міського і сільського населення, темпи приросту населення міст і сільських поселень, національний склад населення й т. д., й т. п. Проте, повторюся, не вважаю себе достатньо підготовленим, щоб належно оцінити праці "аграрників", оскільки це було б щонайменше некоректно, по-дилетантськи... Який із мене аграрник? Я – урбаніст!

Авторка ж указаної статті сміливо береться оцінити внесок своїх попередників у розробку історії Закарпаття, якої сама не знає, що вона і продемонструвала у своєму "дослідженні". Це ж, на мою думку, відверте глузування над історичною наукою. На жаль, на моє глибоке переконання, вона цього не розуміє. В цьому її біда. А вина в цьому – того, хто керує аспіранткою і так примітивно розуміє метод дослідження оголошеної теми, хто так безвідповідально просто "підставляє" недосвідчену дослідницю.

В уважного й допитливого читача може виникнути цілком законне питання: а чому це автор книжки так багато уваги приділив цій мізерній за змістом і розміром статті у "Віснику"? Відповідаю відверто, без лукавства: Авторка дуже образила мене! До того ж, образила одразу у **трьох іпостасях**: як викладача "Історіографії", як **науковця**, який має публікації з цієї проблеми, і, нарешті, як **читача**, який сподівався знайти на сторінках "Вісника" новий і цікавий матеріал з історії історичної науки. А що я там знайшов, ви бачили самі й дізналися про моє ставлення до цих "досліджень". Та це ще півбіди. Біда в тому, що цією відвертою халтурою вона образила мій факультет, образила українську історіографію! А це вже тяжкий гріх! І після цього – щоб я спокійно спостерігав, як глумляться некомпетентні особи над вітчизняною наукою! Гріш ціна була б мені як викладачеві й науковцю, якби я належно не відреагував на таке безчинство.

А тепер – передісторія цієї "історії" зі статтею у "Віснику", і ви, сподіваюся, зрозумієте, в чому тут заковика. Словом, подаю "анатомію" цього випадку. Але перш ніж описати реальні події, дозволю собі спочатку просту аналогію, яка дасть читачам можливість краще зрозуміти суть справи.

Так от, відбувається дегустація коньяків. Уявімо собі, що ви – дегустатор. Вам підносять спеціальний келих із рідиною, і ви, як професіонал, обережно берете на язик кілька крапель, щоб визначити достоїнства напою. Якою буде ваша реакція, коли ви зрозумієте, що це не

коньяк, а заварка чаю під колір коньяку? А що ви ще скажете після того, коли на ваше закономірне запитання пояснити, що б це означало, вам запропонують не тільки визнати цей напій коньяком, але й оцінити його найвищим балом?! Тут, очевидно, все залежатиме від особи дегустатора...

А тепер – реальні події. На початку червня 2006 р. мені було доручено, згідно з наказом декана істфаку, прорецензувати магістерську дипломну роботу на тему *"Історія Закарпаття в українській історіографії кінця XIX - початку XX століть"*. Там ішлося про М. Грушевського, В. Гнатюка, С. Томашівського та інших, тобто тих істориків, які працювали у Львові. Я з радістю згодився, оскільки сам працюю над цією проблемою, і мені було дуже цікаво, як же її реалізувала дипломниця. Проте, глянувши на "Зміст" роботи, спочатку просто не зрозумів ситуації. Мені здалося, що тут якась друкарська помилка. Потім, скажу відверто, майнула думка, що мене просто перевіряють на професіоналізм... Але коли перше враження минуло і я спокійно став оцінювати написане у "Змісті", то зрозумів, що переді мною не тільки не "коньяк", і навіть не "чай", а якась бурда, настояна на бадиллі. І все це я повинен був прийняти за "коньяк". Оголошені **тема і зміст** роботи виключали одне одного. Я зрозумів, що Авторка не має найменшого уявлення про специфіку виконання оголошеної теми, – теми з історіографії! Не буду вдаватися в деталі, оскільки це – благодатний і повчальний сюжет для окремої та докладної розмови. Зазначу лише, що структура роботи – неперевершений взірць примітивізму, індикатор "ерудиції" Авторки. І наукового керівника!

І що цікаве в цьому сюжеті, так це те, що на цьому опусі стояло аж три підписи наукового керівника, які засвідчували, що робота відповідає усім вимогам, які ставляться до робіт з історіографії: в кінці тексту роботи поряд із підписом дипломниці, під текстом "Відгуку" як наукового керівника, який всіляко вихваляє цей "кулінарний виріб", і, нарешті, підпис під резолюцією про допуск роботи до захисту на Державній екзаменаційній комісії як зав. кафедри історії України!

Як ви вже догадалися, Авторка магістерської роботи і Авторка статті у "Віснику" – одна й та ж особа. Тільки тоді вона була випускницею істфаку, а на час написання статті – аспіранткою кафедри історії України другого року навчання. Науковий керівник – той же!

Сподіваюся, ви погодитеся зі мною в такому: спеціалістові немає потреби вислухати всю арію Радамеса з "Аїди" Д. Верді в моєму виконанні, щоб оцінити мої вокальні здібності. Отож, і я, зіставивши **назву** роботи та її "Зміст", зрозумів, що це за шедевр переді мною. Проте

цікавість взяла верх, і я уважно прочитав "Вступ" дипломної роботи. Краще б я його не читав! Адже зрозумів, що дипломниця, взявшись, наприклад, оцінити внесок М. Грушевського в розробку історії Закарпаття, сама не знає найелементарнішого з історії краю. Я вже писав про цю ситуацію вище. Мені стало прикро, що вже тоді (у 2006 р.) зробив зауваження Авторці дипломної роботи з приводу того, що територія **Угорської Русі** і територія **Закарпаття** – різні речі! І ось у статті у "Віснику" – та ж сама вражаюча помилка! Пам'ятаю, там замість "Березький комітат" (XIX ст.) було написано "Берегівський комітат" і т. д. Цей "Вступ" абсолютно не відповідав вимогам, які ставляться до цієї частини роботи з історіографії. А на факультеті ж є спеціальні "Методичні поради" щодо написання дипломних робіт з історіографії!

Ознайомившись із дипломною роботою, яку належало оцінити оцінкою "відмінно", оскільки Авторка йшла на червоний диплом, я опинився в ролі дегустатора, котрому замість коньяку подали чай. Це було нижче моєї гідності, і я відмовився рецензувати зазначений "шедевр". Не цікавився, чим усе закінчилося, хто рецензував, але з того, що Авторка таки одержала диплом з відзнакою, можна дійти висновку про те, що цей опус було оцінено на "відмінно". Більше того, вона стала аспіранткою кафедри історії України.

І ось тут мені пригадався житейськи мудрий вислів із Талмуда: *"Проступок, вчинений двічі, уже не здається проступком"*. Свідченням справедливості цього вислову є той факт, що та ж сама особа вже сміливо продемонструвала свої "наукові" здібності на сторінках наукового "Вісника"! І от думаю собі: якщо її дипломну роботу читало кілька людей, то цю "оригінальну" статтю читатиме вся Україна! Можна тільки позаздрити Авторці та її науковому керівникові! А може, поспівчувати?

Скажу відверто і з повною відповідальністю: абсурдність і драматизм (трагізм) цієї ситуації полягає в тому, що ні Авторка, ні тим більше її науковий керівник не усвідомлюють того, що в історичній науці такого "жанру", в якому написані дипломна робота і стаття у "Віснику", не існує. Адже це не історіографія! Це й не історія України (Закарпаття), не історична бібліографія! Це якийсь небачений мною досі **мутант** – дитя **завзятої впертості й войовничого невігластва!** Як тут не пригадати мудрі слова Г. Сковороди: *"Дурний не той, хто не знає, а той, хто не хоче знати"*.

Не можу уявити собі, як цей "жанр" Авторка статті буде захищати в якості дисертації на звання **кандидата історичних наук!**

Як би не видалося парадоксальним, але, оцінивши науковий рівень цієї публікації у "Віснику" і пам'ятаючи, що надворі ХХІ століття,

вважаю, що І. Базилович краще вписався б у наш час зі своєю працею, ніж ця "стаття" – у XVIII століття (час І. Базиловича), оскільки, як на мене, її написано на печерному рівні. І. Базилович, якби його "переселити" в наше, XXI століття, стоїть набагато вище від Авторки цього "дослідження", оскільки він сам опрацював сотні (!) документів, дав їм **свою** оцінку, опублікував їх, увівши, таким чином, у науковий обіг, за що ми повинні бути йому вдячні попри ті помилки, яких він припустився. Але, як я вже писав вище, це були помилки не людини, а помилки часу! Його історичні погляди відповідали рівню історичної думки того часу. А на рівні якого часу стоїть Авторка?

Мислю собі: рано чи пізно Авторці, якщо вона вчасно не зрозуміє абсурдність "методу" опрацювання історіографічних джерел, на засіданні Спеціалізованої ради із захисту дисертацій доведеться захищати це ноу-хау в історичній науці. А поки що констатую: склалася справді гармонійна **тріада**, в якій є "об'єкт дослідження" – непрофесійні історики, "дослідниця", яка не володіє елементарними навиками і знаннями з теорії і методології історії, і, нарешті, "метод" дослідження. Воістину – по Савці свитка!

Знаю причини й можу пояснити, чому статтю написано на такому рівні, оскільки вчив Авторку і, як уже писав вище, мав "щастя" ознайомитися з її дипломною роботою. Але не можу зрозуміти психології цього вчинку: як із такими "знаннями", з такою теоретичною підготовкою можна відважитися опублікувати таке у "Віснику"! Довго розмірковував над цим... Цікаво ж знати! І ось моя версія "анатомії" цього вчинку. Судіть самі: її дипломну роботу, яку, кажу це з усією відповідальністю, **не можна було допускати до захисту**, оскільки вона абсолютно не відповідала вимогам, які ставляться до дипломних робіт з історіографії (а це – ще й магістерська робота!), оцінено оцінкою "відмінно". Як відомо, успіх завжди окрилює, навіть якщо він досягнутий несправедливим шляхом (для деякої категорії людей). То сама собою формується думка: чому б не повторити цей "експеримент"? Таким чином, виникає і міцніє почуття вседозволеності, безкарності й безвідповідальності. Згадайте тут фразу із Талмуда!

Якщо хтось захоче мені заперечити стосовно наукового рівня дипломної роботи з історіографії, яку я відмовився рецензувати, пропоную надіслати її на зовнішнє рецензування відомим спеціалістам з української історіографії професорам Л. Зашкільняку у Львів, І. Колеснику та С. Стельмаху в Київ, В. Кравченку в Харків. Але цього не слід робити хоч би з тих міркувань, що всі вони висміють нас, професорів, за наш рівень знань із вітчизняної історичної науки!

Спираючись на власний досвід, переконливо рекомендую тим, хто відважився вивчати історію історичної думки хоча б у масштабах регіону, спочатку уважно прочитати й усвідомити те, що міститься в таких публікаціях (подаю найголовніші), і реально оцінити свої можливості.

1. Зашкільняк Л. О. Методологія історії від давнини до сучасності. – Львів, 1999.

2. Колесник І. І. Українська історіографія. XVIII - початок XX ст. – К., 2000.

3. Кравченко В. Нариси з української історіографії епохи національного відродження (друга половина XVIII - середина XIX ст.). – Харків, 1996.

4. Стельмах С. Історична думка в Україні XIX - початку XX ст. – К., 1997.

5. Україна на порозі XXI століття: Актуальні питання історії. Збірник наукових праць. – К., 1999.

6. Українська історіографія на зламі XX і XXI століть: здобутки і проблеми. – Львів, 2004.

Сюди ж належать "Харківські історіографічні збірники", які виходять з початку 1990-х рр. А чого вартий "Український гуманітарний огляд" (УГО), який виходить у Києві. Цей список можна продовжити!

Переконаний: якби це зробили ті, які "досліджують" історію історичної думки Закарпаття, мені тепер не довелося би про це писати і ми не смішили би науковий світ своїми "відкриттями". В мене складається таке враження, що ні Авторка статті у "Віснику", ні її науковий керівник і не чули про ці видання, адже з їхніх "праць" цього не видно.

Свідченням того, яка велика увага приділяється в наш час умінню дослідника оцінити внесок у розробку якоїсь проблеми його попередником, є той факт, що в кандидатських і докторських дисертаціях з історії весь **перший розділ** присвячується висвітленню **історіографії** проблеми та аналізу джерельної бази дослідження. Дисертант повинен продемонструвати вміння самостійно, творчо і по-науковому оцінити праці тих, хто займався цією проблемою раніше, показати, що нового вносить **він** у розробку даної проблеми. Навіть у дипломних роботах випускників історичного факультету УжНУ цьому приділяється велика увага.

Як продовження моїх розмірковувань про стан розвитку історичної науки на сучасному етапі, хотів би сказати таке. На історичному факультеті УжНУ вже відносно давно існує "історична школа". **Віртуальна**. Її створено на заздрість потятам (горобцям) і на сміх куркам.

Безсумнівною заслугою глави цієї "школи" є те, що він, бідолаха, й не підозрює, що воно таке – "історична школа". Тому-то й чекати від неї чогось особливого не доводиться. Але радість – неабияка! Вона вгамовує наші непомірні амбіції. Адже відомо, що хобі буває різним: хтось колекціонує бляшанки з-під пива, хтось – марки, а хтось – сам собі славу роколтаху! Воістину: *"Sum cuique"*!

Але з тривогою помічаю, що тут формується **реальна** псевдо-наукова "історіографічна" "школа байкарів ім'ярек", подібної до якої немає в Україні! Вона має не тільки главу, але й школярів. Судячи з публікацій представників цієї "школи", вона виробила певні принципи, якими неухильно керуються її учасники.

Чому "байкарів"? А тому, що її представники не тільки механічно переказують за розділами й параграфами чужий текст, щиро вірячи в те, що це науковий аналіз історіографічних джерел, але й, м'яко кажучи, "трохи" фантазують. Чого, наприклад, варта грандіозна ура-патріотична легенда про історичну науку на Закарпатті наприкінці XVIII - на початку XIX століть, про що докладно йшлося вище? Генеза цієї "школи" стосується середини 1990-х рр., коли на цю тему було захищено докторську дисертацію. Потім ця легенда вийшла тисячним тиражем під грифом "Наукове видання" і розповсюджувалася "по городам и весям" близького й далекого зарубіжжя. Після цього – пішло-поїхало... І тут мені знову пригадався житейськи мудрий вислів: *"Проступок, вчинений двічі, уже не здається проступком"*.

На підставі того, що опубліковано главою "школи" та його учнями, а читаю все це з великим інтересом і користю для себе, я сформулював основні принципи, якими керуються учасники "школи". Але перш ніж перерахувати їх, зроблю суттєве застереження: повірте, формулюю ці "основні риси" без будь-якого єхидства або ж бажання когось скривдити, але з певною долею необразливої іронії. Іронія ж, на думку В. Гюго, – перший крок до свободи. То скажіть мені, будь ласка, хто ж виступає проти свободи? І, крім того, *"Cum granum salis"*, як сказав Пліній Старший. Це ж стосується й деяких інших сюжетів моєї розповіді. Ще раз підкреслю: це власна думка, навіяна знайомством із дослідженнями представників цієї "школи".

Цілком усвідомлюю, що мої "Основні риси" не претендують на вичерпність.

ОСНОВНІ

риси учасників "історіографічної" "школи байкарів"

1. Повна відсутність уявлення про те, що таке історія історичної науки.

2. Повна відсутність найелементарніших **знань** з теорії і методології історичної науки.

3. Повна відсутність знань з джерелознавства, архівознавства, археографії та інших спеціальних історичних дисциплін.

4. Сповідування "Принципу Сократа", але навпаки: "Чим менше знаю, тим більше знаю". Досягнення такого рівня, щоб упевнено можна було сказати: "Оскільки я нічого не знаю – значить я знаю все!".

5. Повне ігнорування основних наукових принципів і методів аналізу історіографічних джерел.

6. Під аналізом історіографічних джерел розуміти лише **переказування** тексту праці свого попередника, присвяченої питанню, яке для тебе – терра інкогніта. Наш метод – **парафраза!**

7. Особливо високо цінується такий "аналіз" тих історіографічних джерел, яких "школяр" не те що не читав, але й навіть не бачив. Це – справжній талант: аналізувати, оцінювати і виносити "вирок" тому, чого ти не читав!

8. Усі зауваження тьмущих читачів з приводу таких "досліджень" розглядати виключно як намагання зашкодити заслуженому іміджу "школи", а тому – повне ігнорування цих зауважень і побажань! Особливо якщо вони йдуть від осіб, які розуміються на предметі, а тим більше, якщо вони "варяги".

9. Забороняється читати, а тим більше – осмислювати публікації в наукових збірниках, що виходять у Львові, Києві, Харкові, Дніпропетровську, присвячені проблемам теорії і методології історичної науки. Ці видання входять в index librorum prohibitorum.

10. Чим абсурдніші наші висновки, наш "метод", тим ціннішими вони є для нас. Оригінальнішими, а значить, неповторними.

11. Наш порятунок – периферійність, маргінальність. Ну і, звичайно, амбітність!

12. Начисто забути, що надворі ХХІ століття.

13. Основний девіз "школи": "Я зробив як міг погано. Ти зроби ще гірше!" Пам'ятай: такому вдосконаленню немає меж!

14. Пам'ятайте: ми щасливі люди! Нас ніколи не мучать сумніви і не гризе совість за написане. Наш девіз: Тільки вперед! Тобто – назад! Et caetera, et caetera...

ОСНОВНІ

поради тим, хто читатиме публікації представників " історіографічної" "школи байкарів"

1. Перед тим як взятися за читання наших "досліджень", – запасіться валідолом, бромом, валеріанкою! Але найкраще – хильніть добрячу дозу

домашньої сливовиці: тоді вам не загрожують ніякі стреси. Саме такий стан дозволить вам спокійно сприйняти написане нами.

2. Не шукайте в текстах, які читатимете, здорового глузду. Його там немає. Не вірте словам про те, що хто шукає – той знайде.

3. Налаштуйтеся на те, що від публікації до публікації "науковий" рівень наших опусів все знижуватиметься і знижуватиметься. Але не в арифметичній, а в геометричній прогресії.

4. Не сподівайтесь, що ви, або хтось інший, зіб'є нас з нашого "путя".

5. Не пробуйте повторити нас в наших "наукових" методах – не вийде! Це дано далеко не кожному писати так, як пишемо ми. Et caetera, et caetera...

Завершуючи сюжет про "статтю" у "Віснику", скажу: борони вас Боже вважати це **дискусією** або **науковою полемікою**, оскільки цим дуже образите мене! Дискутують рівні або приблизно рівні сторони. Я не дискутую з тими, хто в такому ключі "досліджує" історію історичної думки Закарпаття або ж історіографію історії Закарпаття. Спитайте себе: ви будете дискутувати з тією стороною, яка твердо переконана, що заварка чаю (у кращому випадку!) – це коньяк вищого ґатунку, і вимагає, щоб і ви мали таку ж думку?! Це ж як потрібно не поважати себе, щоб "дискутувати" на такому рівні! *"Cum principia negante non est disputandum"* ("З тим, хто не признає основного, немає чого сперечатися").

Усе сказане вище – мої роздуми і міркування, мої "думки вголос". А проте закінчую свою оповідь про "дослідження" Авторки такими словами: враховуючи, що це **перша** публікація аспірантки, кажу: "Господи, прости її, бо не відала, що творить!" Цього разу!.. Але це не стосується ненаукового, вибачте, "наукового" керівника!

Далі мова піде про інший випуск "Наукового вісника", в якому вміщено статтю тієї ж аспірантки кафедри історії України УжНУ. Стаття має назву *"Роль І. Я. Франка у формуванні та розвитку наукових взаємин Закарпаття і Галичини"* (Див.: Науковий вісник Ужгородського університету. – Серія: Історія. – Вип. 20. – Ужгород, 2008. – С. 13-16). Правда, цю статтю вміщено вже не в розділі "Історіографія та джерелознавство", а в розділі "Історія України".

Я відносно спокійно прочитав цю "статтю" з двох причин. По-перше, вже знав, на що здатна Авторка. По-друге, прочитав статтю після третьої пари та ще й прийому академзаборгованості у студентів заочного відділення, а тому місця емоціям уже, практично, не було. Проте зізнаюся, що, навіть знаючи "творчі" можливості Авторки, не міг

припустити, що доведеться читати таку **мізерію!** Згодом Ви самі в цьому переконаєтеся.

Перш за все, про "новизну" теми та її формулювання. Тема така "свіжа", як позаторішній сніг. Вона "живе", починаючи з 1956 р., про що скажу докладніше згодом. Забігаючи наперед, заявляю, що в цій "статті" немає **жодних нових фактів**, а тим більше – **нових висновків!** Авторка механічно **понасмикувала** із чужих публікацій неперевірені дані. З публікацій сторічної давності та сумнівної якості. Із **цитат (праць І. Франка та інших)** вона **повисмикувала** лише те, що їй підходило. До того ж, багато фактів просто сфальсифікувала. А тому, перефразувавши трохи класика, скажу: фальсифікація сидить на фальсифікації і фальсифікацією поганяє. Це продемонструю ще не один раз. Зрештою, точніше буде так: це демонструє сама Авторка, а я лише озвучу ці "перлини".

У цій статті – ні найменшої спроби зрозуміти, вдуматися в те, **що** Авторка переписує, в **кого** і для **чого**, що **нового** містить **ця** інформація в дослідженні оголошеної теми. З усією відповідальністю науковця заявляю, що в усій цій "праці" аспірантки нічогосінько нового немає! Більше того, вона з чистим сумлінням все переплутала і відважно сфальсифікувала, образивши цим не тільки читача, але й світлу пам'ять І. Франка.

Нижче поділюся своїми міркуваннями лише з приводу незначної частини цього "дослідження", адже якщо розмірковувати над кожним його пасажом, вийшла б ціла монографія. І ще одне застереження: щоб зекономити час і обсяг книги, не посилатимусь на джерела або свої публікації з цього питання, але гарантую достовірність моїх зауважень. У цитатах, взятих з указаної статті аспірантки, – скрізь жирним шрифтом виділено мною.

"Франко І. Я. відіграв важливу роль у формуванні та розширенні наукових взаємин Закарпаття і Галичини в кінці XIX століття..."

Через В. Гнатюка І. Франко налагоджує численні контакти з закарпатськими діячами, через яких поширює в краї українськомовну літературу і отримує для своїх досліджень писемні джерела. Зокрема, І. Франко був особисто знайомий і листувався з Ю. Жатковичем. В архівах знайдено багато листів І. Франка до Ю. Жатковича...

Окрім зв'язків з Ю. Жатковичем, І. Франко контактував з А. Кралицьким, хоча особисто з ним не листувався. Всередині 90-х років Каменяр зустрічався з відомим закарпатським письменником і журналістом Євгеном Фенциком...

Разом з В. Гнатюком і М. Павликом І. Франко дуже часто організовував поїздки галицьких дослідників на Закарпаття і навпаки.

Деякі дослідники висловлюють думку, що І. Франко особисто побував на Закарпатті. Зокрема, так вважають Ю. Качій, Г. Божук, П. Лісовий, В. Товтин. У своїх працях вони наводять численні приклади про перебування І. Франка на території краю. Однак такі доводи не були чітко обґрунтовані. Проти тверджень вищеназваних дослідників виступили вчені, що заперечили факт перебування І. Франка на Закарпатті. Зокрема, таке заперечення висловив О. С. Мазурок у своїй статті "Як народжуються легенди"...

Та хоча І. Франко і не побував особисто на території краю, його роль у налагодженні культурних і наукових контактів Закарпаття і Галичини була дуже вагомою" (С. 13-14).

Ви з цього тексту щось зрозуміли? Я – ні! То чи був І. Франко на Закарпатті, чи ні? Після цієї абракадабри так і хочеться сказати словами героїні відомого й веселого водевілю: "У міня в голові такой вернісаж, шо аж мерсі!" Так от, спочатку про "перебування" І. Франка на Закарпатті, а потім – про інші "відкриття" аспірантки.

Десятки років, починаючи з 1956 р. (100-річчя від дня народження І. Франка), в нашому краї активно культивувалася легенда про "неодноразове перебування" І. Франка на Закарпатті. Я, починаючи з 1980 р., в багатьох своїх публікаціях, спираючись виключно на **документи**, довів безпідставність таких тверджень, додавши, що буду безмежно вдячний тому, хто спростує мою точку зору, але – спираючись також тільки на **документи**. Останній раз писав про це в "Новинах Закарпаття" у серпні 2006 р.

Вас, очевидно, здивує, що мукачівський "краєзнавець" В. Пагіря навіть після моїх публікацій спокійненько продовжував розповідати казочки про перебування І. Франка в 1897 р. у Скотарському, хоча перед тим я опублікував у "Новинах Закарпаття" спеціальну статтю під назвою "Чи був Іван Франко у Скотарському?" ("Новини Закарпаття", 29 серпня 2006 р.). До речі, згодом мною надіслано В. Пагірі цей номер газети. Проте, здається, ця людина, окрім своїх власних "досліджень", нічого не читає. Як бачите, аспірантка, подібно до В. Пагірі, який закінчив філологічний факультет УжДУ в 1968 р. (народжений у 1923 р.), спокійненько повторює легенду про перебування І. Франка на Закарпатті.

З приводу "зустрічі Каменяра з відомим закарпатським письменником і журналістом Євгеном Фенциком" скажу, що це – чергова легенда, автором якої була дочка Є. Фенцика Ольга і в яку повірило багато прихильників таких легенд. Її повторила й аспірантка. Насправді все було по-іншому. Ольга Фенцик у своїй статті-спогаді "Чи був Євгеній Фенцик русофілом?", опублікованій 28 червня 1937 р. в газеті "Земля

і воля", яка виходила в Ужгороді, писала: *"Пізніше в місяці жовтні 1895 року була я така щаслива, що могла привітати у себе в Скотарськім, як гостя, письменника і поета Івана Франка. Там стрівся з ним мій батько, який також був моїм гостем"*. Зазначу, що ці рядки Ольга Фенцик писала через 41 рік після описуваних подій. Це по-перше. По-друге, вона, всупереч правді, намагалася зобразити батька українофілом, оскільки в ті роки на Закарпатті це питання було дуже актуальним. Але всім відомо, що Є. Фенцик ніколи не був українофілом; варто почитати його публікації в редактованому ним "Листку". Насправді справа виглядає так: ідеться не про осінь 1895 р., а про літо 1896 р., і не про Скотарське, а про Порошкову, де жив і працював тоді Є. Фенцик. І особливо важливо, що там були не І. Франко, а В. Гнатюк та І. Верхратський. Ця подія сталася під час третьої подорожі В. Гнатюка Закарпаттям.

Що ж до особистого знайомства І. Франка з Ю. Жатковичем і жвавого листування між ними, а також слів про те, що "в архівах знайдено багато листів І. Франка до Ю. Жатковича", все це нехай буде на сумлінні аспірантки. Названі особи **ніколи** не зустрічалися. Це по-перше. По-друге: знайдено лише **один лист Ю. Жатковича до І. Франка** від 17 червня 1896 р., в якому він просить у І. Франка дозволу перекладати угорською мовою збірку "В поті чола", а також **один лист І. Франка до Ю. Жатковича** від 20 листопада 1904 р., в якому Каменярь вітає нашого земляка з 30-річним ювілеєм літературної діяльності. Власне, не оригінал, а чернетку цього листа. Обидва документи зберігаються у Відділі рукописів Інституту літератури в Києві. Свого часу мною було опубліковано їхні тексти.

Про організацію І. Франком, М. Павликом та В. Гнатюком **"поїздок галицьких дослідників на Закарпаття і навпаки"** можу сказати лише одне: це засвідчує в аспірантки повну відсутність відповідальності за написане! Все це – плід фантазії людини, яка абсолютно не володіє матеріалом з теми, яку "досліджує"!

Щодо **"контактів" І. Франка з А. Кралицьким:** у зібранні творів І. Франка у 50 томах прізвище А. Кралицького згадується аж... три рази! А саме: в "Додатку" до статті *"Карпаторуське письменство XVII-XVIII вв."* (Т. 32, с. 354); у статті *"Нарис історії української літератури до 1890 р."* (Т. 41, с. 313); у листі І. Франка до М. Драгоманова від 19 березня 1894 р., в якому йдеться про друк у журналі "Житє і слово" запису народної легенди "Відки взялася жаба?", а також казки "Фраїр на гусячих ногах" та народної легенди "Добра баба і чорт", що їх надіслав А. Кралицький на прохання М. Драгоманова (Т. 49, с. 474, 750). **Оце й усі**

"контакти"! І в цьому немає нічого дивного, оскільки А. Кралицький часто друкувався в галичанських виданнях.

Ще одна "знахідка" аспірантки. Щоб якось виправдати незугарну назву статті про зв'язки І. Франка із Закарпаттям, вона пише: *"Варто звернути також увагу на публікацію І. Франком рукопису роману про Олександра Македонського "Александрія". Цей рукопис було знайдено в с. Стройне, що на Свалявині, і надіслав його Франкові Ю. Жаткович" (с. 14-15).*

А ось як справа виглядає реально. "Александрія" – легендарна повість про життя О. Македонського, яка виникла в Єгипті, перекладена грецькою мовою у II-III століттях і в численних варіантах поширювалася і в Україні. Вона збереглася в перекладах XVII-XVIII століть. Цю книжку, яка належала селянинові з Келечина Андрію Буцкові, Ю. Жаткович надіслав до Львова ще в жовтні 1898 р. Надсилаючи В. Гнатюкові цей твір, Ю. Жаткович у листі до свого львівського колеги 12 жовтня 1898 р. писав так: *"Туй посилаю Вам "Александрку". Є се собственность Андрея Буцко, господаря во Келечині. Он, як его священник мині пише, не хоче продати сю книгу, и, за ото, як не будете еи уже потребовати, будьте ласкави, навернути оту мині, обы я отослав назад властителеви. Книга ся, як пише Келечинский священник, из Галичини перейшла колись на Угорщину".*

І. Франко у "Додатку" до праці *"Карпаторуське письменство XVII-XVIII вв."*, під назвою *"Дві карпаторуські переробки "Александрії" з XVIII в.)"*, зазначав, що цей твір надіслав *"нам о. Жаткович із Північної Угорщини в рукописі (180 карток малої 8-ки без початку і кінця), зладженім на початку XVIII в."* Цим твором користувався і В. Гнатюк.

А ось вам ще один приклад "творчого" мислення аспірантки, яка претендує в майбутньому на те, щоб захищати кандидатську дисертацію з історіографії західноукраїнських земель. Це стосується її "інтерпретації" програмової статті І. Франка *"Формальний і реальний націоналізм"*, яка була відповіддю на розпочату в 1889 р. на сторінках журналів "Правда" і "Зоря" полеміку про ставлення української інтелігенції до російської літератури. Обидва часописи виражали позицію "народовців". Вони звинувачували І. Франка у москвофільстві. Відомо ж, що Каменяр завжди відстоював ідею орієнтації на прогресивну російську науку й культуру і вважав себе "русофілом". До речі, позицію І. Франка в цій полеміці підтримували М. Драгоманов і М. Павлик. І ось наша аспірантка, застосовуючи вже апробований спосіб фальсифікації фактів, посилаючись на цю статтю І. Франка, пише таке.

"Про зв'язки закарпатської інтелігенції з Україною та Росією, та

про розвиток народного життя й літератури краю в середині XIX століття І. Франко пише в статті "Формальний і реальний націоналізм". Тут вчений характеризує культурне життя краю, а також дає оцінку угорській інтелігенції, яка відзначилася за межами Угорської Русі. Зокрема, **Ю. Венеліна, П. Балудянського, А. Бачинського, І. Земанчика та інших**" (с. 15). Кінець цитати.

З усією відповідальністю заявляю: в указаній статті І. Франка жодного разу не згадуються **прізвища, перераховані у "статті" аспірантки! Жодного разу!** До речі, Балудянського звали Михайлом. Увесь цей текст, наведений мною, – вже не фальсифікація, а рафінована, даруйте, брехня, з якою, як гласить народна мудрість, світ пройде, а назад не вернешся! А тому, перш ніж навести повністю той текст статті І. Франка, в якому він відстоює думку про необхідність орієнтації громадськості не тільки Галичини, але й Угорської Русі, на прогресивні сили Росії, наведу уривок із безсмертної "Енеїди" І. Котляревського, який мені пригадався після прочитання чергового "відкриття" аспірантки. Цей сюжет я запам'ятав ще з програми української літератури середньої школи. Епізод: "Еней у пеклі".

*Гай! Гай! та нігде правди діти,
Брехня ж наробить лиха більш;
Сиділи там скучні піїти,
Писарчуки поганих віри,
Великій терпіли муки,
Їм зв'язані були і руки,
Мов у татар терпіли плін.
От так і наш брат попадеться,
Що пише, не остережеться,
Який же втерпить його хрін!*

А тепер – що сказано у І. Франка.

"Дивно нам, що се говорить редакція органу **політичного**, котрій мусять бути відомі факти і обставини, а в числі їх і такі, що більша половина русинів-українців живе в Росії, безпосередньо приклеєна до народу московського, що той народ московський утворив велику державу, до котрої так чи інак звертаються очі усієї Слов'янищини, що та держава обнімає з двох боків і Галицьку Русь, що той народ московський витворив життя духовне, літературне і наукове, котре також тисячними потоками ненастанно впливає і на Україну і на нас. Нащо далеко шукати! Візьмім примір Угорщини і нехай ред. "Правди" скаже по совісті: нема найменшої різниці, чи русини угорські пильніше звертають увагу на мадяр, чи на Росію! А все ж таки, доки ті русини

звертали очі свої на Росію, у них проявлялось хоч яке-таке життя народне, були хоч які-такі писателі, газети, починався і рух народний, прокидалось і "народовство" серед молодіжі. А тепер, коли зв'язки з Росією порвалися, коли очі угорської інтелігенції звернулись до Пешта – що там осталося?".

Оце й усе! Потрібні ще якісь коментарі?!

Аспірантка вперто і послідовно продовжує дотримуватися думки про те, що терміни **"Закарпаття"** і **"Угорська Русь"** – це синоніми, про що вона неодноразово пише у своєму "дослідженні". Більше того, вона, нічого сумняшеся, навіть "виправляє" І. Франка, який, як і інші дослідники того часу, ніколи не вживав термін **"Закарпаття"**, а лише – **"Угорська Русь"**. Так, наприклад, у статті *"Стара Русь"* (1906), в якій йшлося про мовні суперечки між народовцями і москвофілами, І. Франко писав, що ці суперечки *"...переростають у дику ворожнечу, котра не лише завдає величезної шкоди розвиткові національної культури, мови й літератури у Галичині й Угорській Русі, але й насамперед роз'єднує народно-демократичні сили у цих землях в їх боротьбі за соціальні і національні права"*. Аспірантка, вірна своїм "методам", спокійненько написала: *"...у Галичині й на Закарпатті"* (с. 13). Ну що ви на це скажете?

У тій же статті, говорячи про поширення в Угорській Русі москвофілства, І. Франко зазначав, що не останню роль у цьому відіграла діяльність А. Добрянського. Далі прошу вашої уваги! Цитую І. Франка, виділивши принципово важливий момент у характеристиці цього діяча Каменярем. **Посилаючись на самих угорців, які назвали А. Добрянського "Другим Батиєм" (!),** він пише таке.

"Не забуваймо, що рівночасно в Угорщині працював Адольф Добрянський, від 1849 р., повновластний цісарський комісар, названий Мадярами другим Батиєм за його руїну адміністрацію краєм, для Угорської Руси гірший від Батия, бо здужав на довго вбити народну душу, відвернути загал інтелігенції від народної мови та народних інтересів і сим причинити ся до страшенного спізнення всякої цивілізації в тій нещасній країні, а посередньо до зросту так ненависної йому Мадящини".

Аспірантка ж, посилаючись на ту ж саму статтю, так цитує І. Франка.

"Добрянський для Угорської Руси гірший від Батия, бо здужав надовго вбити народну душу, відвернути загал інтелігенції від народної мови та народних інтересів і сим спричинитися до страшенного спізнення всякої цивілізації в тій нещасній країні, а посередньо до зросту

так ненависної йому *Мадярищини*" (с. 16). А на це що ви скажете?

І на завершення свого оповідання-детективу подарую вам ще одну "перлину" з творчих пошуків аспірантки. Але перед тим як прочитати цей текст, рекомендую випити столову ложку валеріанки. А ще краще – п'ять столових ложок оковитої. Виготовленої для домашнього вжитку, а не на продаж. І не закусуйте! Так вас швидше "розбере", і ви уникнете стресу. Виконали мою пораду? А тепер уважно читайте. Як я вже писав вище, в тексті аспірантки про "перебування" чи "неперебування" І. Франка на Закарпатті Авторка заблукала у трьох соснах (с. 13-14). Далі вона "резюмує" таким чином. *"До слова, й сам І. Франко заперечував своє перебування на Закарпатті. У великому листі до М. Драгоманова від 12 лютого 1907 року вчений порушує питання про свою поїздку на Закарпаття і виключає її можливість"* (с. 14). Вам не стало погано? Це ж потрібно: бідний Михайло Петрович уже 12 (дванадцять) років (!) лежав у могилі (помер 20 червня 1895 р. в Софії, де й похований), але завдяки оригінальному таланту аспірантки продовжував листуватися з І. Франком!! Це ж сюжет для Едгара По! Гадаю, що й Микола Гоголь взяв би цей сюжет для своїх "Вечеров на хуторе близ Диканьки".

Аспірантка у своєму "дослідженні" посилається на публікації Ю. Качія, В. Товтина, Г. Божук та їм подібних. Але в неї немає і згадки про В. Микитася та О. Мишанича, які кваліфіковано, по-науковому вивчали питання про зацікавленість І. Франка письмовими пам'ятками Угорської Русі. Тому вкотре питаю: ну скільки ж можна порпатися в темі, яку вже давно розроблено? До того ж, не володіючи ні методом наукового дослідження, ні новими джерелами, ні почуттям відповідальності за написане?

Вважаю, саме тут доречним буде нагадати думку М. Чернишевського про ставлення освіченої людини до історії, про місце історії в житті людини. *"Можно не знать, – писав він, – не чувствовать влечения к изучению математики, греческого или латинского языков, химии, можно не знать тысячи наук, и все-таки быть образованным человеком; но не любит истории может только человек, совершенно неразвитый умственно"*.

Погоджуючись із цим твердженням класика, разом з тим вважаю, що історію потрібно не тільки **любити**, але і **знати, розуміти й поважати!** Історію як минуле, як процес у часі та просторі, як вивчення цього процесу. Історик несе моральну відповідальність перед епохою, яку досліджує, яку реконструює; перед епохою, в якій живе і яку репрезентує; і, нарешті, перед епохою, яка настане. Відповідальність перед людьми, які жили, які живуть нині, а також перед прийдешніми поколіннями. Адже як

прикро читати **неправду, народжену фальшивомонетниками в історії!**

Мені соромно зізнатися в тому, що ця особа колись слухала мої лекції з **трьох нормативних курсів, присвячених власне історії історичної науки!** Але з усією відповідальністю заявляю: **я її такого не вчив!**

А тепер відкрию для вас "страшну таємницю": "стаття", про яку йде мова, – це фрагмент із магістерської роботи тодішньої студентки історичного факультету, яку я відмовився рецензувати, про що писав вище. Це той "коньяк", який я повинен був "продегустувати" й оцінити **найвищим балом!**

Гадаєте, цей випадок якось вплинув на поведінку студентки? Навпаки! Вона оприлюднила цей "шедевр" у "Збірнику студентських наукових праць. Серія: ІСТОРІЯ. Актуальні питання історії: минуле і сучасність. – Вип. 1. – Ужгород, 2007" під назвою: *"Іван Франко – дослідник історії і культури Закарпаття"* (с. 48-54). Це – уривки з першого розділу магістерської роботи. Зазначу, що ця стаття така ж безглузда, як і сама магістерська робота, але якщо остання ще відзначалася скромним польотом "фантазії" студентки, то "праця" у "Віснику" – значний крок уперед на шляху фальсифікації історичних подій. У цьому є певна "логіка": **аспірантка** може собі дозволити вже те, чого не сміла дозволити собі **студентка!** Якщо йти цим шляхом, чого можна чекати від кандидатської дисертації! Ростимо ж ми, гей!

До слова. У збірнику студентських робіт зроблено слушне застереження: "Відповідальність за фактичний матеріал та цитування текстів несуть **автори та їхні наукові керівники**". А у "Віснику" такого застереження немає. Отож: "Гуляй, Васю!".

І знаєте, що **найтрагічніше** в цій комедії, а може, **найкомічніше** в цій трагедії? А те, що "науковий керівник" аспірантки є керівником комплексної теми **"Історія та історіографія західноукраїнських земель"**, що розробляється на кафедрі, яку він очолює. Він також читає нормативний курс "Історичне краєзнавство" для студентів другого курсу історичного факультету УжНУ, а також курс "Теорія та методика історичного краєзнавства". Для **магістрів!** А насамкінець, він – заступник голови редакційної колегії "Вісника", на сторінках якого публікуються "дослідження" його підопічної. Ну як?! Ех, і важкий же ти, калапе історичної "Науки"! То я запитую себе (і вас): невже такі "фахівці" в такому ключі писатимуть історію та історіографію Закарпаття, які відповідали б вимогам **сучасної історичної науки?!**

Після цих двох публікацій у "Віснику" науковому керівникові аспірантки при спілкуванні зі своїми колегами належало би позичити очі

в сірка (і не в одного!), оскільки такі "дослідження" його підопічної кидають чорну-пречорну тінь на весь колектив кафедри історії України, якщо не на весь історичний факультет УжНУ. І кажу це тому, що серед членів цієї кафедри є досвідчені викладачі й тямущі науковці. Після цього обом належало б усамітнитися в безлюдній пустелі (але поодиноці) на трирічний термін – термін навчання в аспірантурі – й ревно замолювати свої тяжкі гріхи: за жорстоке багаторічне мордування історичної науки, за цинічне ставлення до читача і зневагу до кращих традицій нашої альма-матер! То після всього цього спитаймо себе, чи маємо моральне право сказати: "Прости їх, Господи, бо не відали, що творять"?

Із величезним нетерпінням чекаю на наступні випуски "Вісника", щоб укотре побачити, яким "шедевром" наукової думки потішить нас аспірантка! З благословення компетентного, авторитетного та архівідповідального наукового керівника!

Вчинки цих "дослідників" дають мені моральне право, право науковця не тільки назвати їхні прізвища, але й назвати деякі речі своїми іменами. Мова йде про аспірантку Нелю Михайлівну Світлик (дівооче прізвище – Капітан, під орудою якого вона виконала дипломну роботу, про котру я вже писав). Науковий керівник, як ви вже давно здогадалися, – Д. Данилюк.

Якщо бажаєте докладніше дізнатися про Д. Данилюка, відсилаю вас до нарису про кафедру історії України, де на 8-ми сторінках прізвище Д. Данилюка згадується лише 17 (сімнадцять!) разів. Автор нарису – Д. Данилюк.¹ А якщо цього замало, то читайте біографію Д. Д. Данилюка, автором якої є, природно, Д. Д. Данилюк. Там написано таке.

"Наукові здобутки Д. Д. Данилюка узагальнено у його докторській дисертації "Розвиток історичної науки в Закарпатті" (з кінця XVIII - до середини XX ст.)", яку він успішно захистив у грудні 1994 року на засіданні спеціалізованої вченої ради Ужгородського державного університету. З його іменем пов'язано виведення із забуття цілої плеяди відомих вчених, діячів нашого національного відродження і їх наукової спадщини на загальноукраїнський рівень. Він упорядник наукової спадщини Ю. І. Венеліна, І. С. Орлая, О. В. Духновича та ін. Він – автор понад 200 наукових праць, в т. ч. 12 окремих видань".² (Виділено мною. – О. М.).

Пригадалася східна мудрість: **"тільки до того все приходить вчасно, хто вміє чекати"**. Маю на увазі О. Духновича (помер у 1865 р.).

¹ Під покровительством музи Клію. Вказане видання. – С. 117-124.

² Там само. – С. 126.

Дочекався ж таки свого: аж на початку ХХІ ст. Д. Данилюк *"вивів його із забуття"*. З огляду на це небезпідставно шлю свої докори закарпатським москвофілам ХІХ - середини ХХ століть, представникам російської політичної еміграції на Закарпатті (20-40-і роки ХХ ст.), особливо Ф. Арістову, науковцям зі Словаччини, батьківщини О. Духновича, особливо М. Ричалці та О. Рудловчак, які, виявляється, пальцем не поворухнули, щоб хоч трохи прилучитися до "виведення" О. Духновича із забуття. Не вірите? Тоді подивіться, будь ласка, таке видання: *Олександр Духнович (1803-1865): Бібліографічний покажчик. – Ужгород, 1996.* Отож, О. Духнович таки дочекався...

Як можуть бути при таких **посадах і званнях** такі **"тендітні"** (то ще м'яко кажучи) **знання основ** джерелознавства та археографії. Підкреслю: **основ!** А що вже казати про речі більш серйозні! Хіба це не той випадок, коли: *"Populus me sibilat, at mihi glaudo"* (*"Народ мене освистує, а сам собі плещу"*). Насправді ж: *"Fantum habeas, tautigue habearis"* (*"Скільки маєш, стільки коштуєш"*).

Читаючи ці рядки, подумав собі: а таки правда, в кожного своя доля, своя Вершина, в кого – Еверест, у кого – Олімп, у кого – Голгофа, а в ко-го – Вавилонська вежа, яку він мурував власноруч з неабиякою запопадливистю все життя. Будував з архіміцного будівельного матеріалу – **саману, змішаного на піску й полові, та розчину мильної піни**. Це також дуже зручний і, найголовніше, – багатофункціональний матеріал. Хочеш – змазуй ним стики між вальками. Це навічно. Бажаєш – пускай різнокольорові бульбашки, пестячи їхнім красивим виглядом хворобливу амбітність, вважаючи їх справжніми перлинами наймодернішої історичної науки. Тим більше, що вони неймовірно довговічні... А на вершині вежі – постамент із власних "опусів", на якому гігантськими літерами – магічне слово "Его". Також із мильних бульбашок...

Дуже турбує те, що Автор цих, наскільки скромно-коректних, настільки ж правдивих слів, виділених мною у цитаті, не тільки **"виводить із забуття"** О. Духновича со товарищи, але й надзвичайно активно виводить на широкий, тернистий і відповідальний шлях **історичної науки** цілу плеяду дослідників – своїх аспірантів, яким належить продовжувати традиції, закладені їхнім науковим керівником, до того ж – виводити їх на загальноукраїнський рівень. Ось вам яскравий приклад такого "виведення". Але спочатку ознайомлю вас із двома короткими сюжетами, які, на мою думку, цілком вписуються в ситуацію про "виведення", про яку розповідатиму.

Перший сюжет – думка відомого українського історика **Івана Лисяка-Рудницького** (1919-1984) з приводу суспільного і наукового

значення досліджень з історіографії, а другий – український анекдот. Але не про тещу, а про... свекруху. І. Лисяк-Рудницький надавав великого значення дослідженням з історії історичної науки, зазначаючи, що *"історіографічні дослідження можуть принести науці подвійну користь. По-перше, вони забезпечують проникливіше розуміння предмету, подаючи різні погляди попередніх дослідників. По-друге, вони роблять внесок в інтелектуальну теорію, оскільки ілюструють еволюцію історичної думки й суспільних ідеологій"*.¹ До цього сюжету ще повернуся. А тепер – про свекруху. Звична картина: щó б не робила молода невістка, свекруха була незадоволена і завжди казала: **"Не так!"** Невістці, яка справді прагнула робити все як належить, це набридло, й одного разу вона спитала свекруху: **"Мамо, то як же?"** Та, не задумуючись, відповіла: **"Е, доню, я й сама не знаю, як, але не так!"**.

Веду це ось до чого. Вище йшлося про дипломну роботу Н. Капітан, яку я відмовився рецензувати (прізвище тоді я не назвав), і моє ставлення до неї. Там я обіцяв при нагоді докладніше зупинитися на цьому сюжеті, оскільки тоді казав, фактично, лише **"не так"**, сподіваючись, що читачі мені повірять на слово. Тепер же, щоб не бути подібним до вередливої свекрухи, скажу не тільки **"не так"**, але й **"як потрібно"**. Демонструватиму це лише на двох складових дипломної роботи: **назві теми та структурі роботи**. Не більше!

Тема: **"Історія Закарпаття в українській історіографії кінця XIX - початку XX століть"**. Науковий керівник: проф. Данилюк Д. Д.

А ось **структура** цієї роботи ("Зміст").

1. Вступ (с. 3-12).
2. Розділ I. Іван Франко як дослідник історії і культури Закарпаття (с. 13-37).
3. Розділ II. Володимир Гнатюк як етнограф Закарпаття (с. 38-66).
4. Розділ III. Проблеми історії Закарпаття у спадщині М. С. Грушевського, С. Томашівського, В. Лукича, І. Верхратського та І. Петрушевича (с. 67-105).
 - 5.1. Історія Закарпаття в монографічних дослідженнях М. С. Грушевського (с. 67-91).
 - 5.2. Місце історії Закарпаття в спадщині І. Петрушевича та В. Лукича (с. 91-96).
 - 5.3. Етнографічні та статистичні дослідження І. Верхратського та С. Томашівського (с. 96-101).
6. Висновки (с. 102-109).

¹ Лисяк-Рудницький І. Історичний есе. – У 2-х т. – Т. I. – К.: Основи, 1994. – С. 71.

7. Список використаних джерел та літератури (с. 110-119).

8. Додатки (с. 120-128).

Спочатку – **"не так!"**

1. З приводу хронологічних рамок теми. Там вказано: **кінець XIX - початок XX століть**. Якщо ж брати конкретно роки, то під "кінцем XIX століття" Авторка розуміє 1887 рік, коли були написані перші праці І. Франка і В. Лукича про Угорську Русь, а під "початком XX століття" – 1923 рік, коли з'явилася остання праця В. Гнатюка про цей регіон. То думаю собі: до кінця XIX ст. залишилося "всього" тринадцять років, а "початок XX ст." – це **перша чверть** указаного століття. Хіба це дрібниця? Якраз ця маленька деталь – штрих до "наукового" рівня всієї дипломної роботи. Але це ще не все. Хронологічні рамки **праць про Угорську Русь** визначені. Нехай і незугарно. А **де ж хронологічні рамки власне історії Угорської Русі, яку досліджували перераховані у "Змісті" науковці?** Це – стародавній період, чи пізнє середньовіччя, чи новий час?!

2. Уважно придивімося до структури роботи. Це ж завдання для цілого колективу доцентів-професорів, і не на один рік! Вважаю, що ця примітивно-антинаукова структура з самого початку запрограмувала хибний шлях реалізації оголошеної теми, оскільки там закладено "науковий" принцип "історіографії" – **переказ змісту праць** указаних авторів, а не їхній **історіографічний аналіз!** Як на мене, людину, яка трохи знає цю проблему, цілком достатньо було би сформулювати тему, до прикладу, так: *"Володимир Гнатюк як історик та етнограф Угорської Русі"*. І все. Це була б тема не тільки для дипломної роботи, але й для кандидатської дисертації! Але така цікава й актуальна тема вимагає **творчого мислення, тривалої праці та відповідальності!**

3. Вкотре (!) кажу: жоден зі згаданих у "Змісті" дослідників ніколи не вживав термін "Закарпаття", а лише – "Угорська Русь". Чому саме так, я вже пояснював. Правда, М. Драгоманов у своєму *"Передньому слові (до "Громади" 1878 р.)"* вжив термін "Закарпатська Україна".¹ Але він мав на увазі **всю** територію Північно-Східної Угорщини, на якій проживали русини, тобто ту ж Угорську Русь. Потім він уживав тільки термін "Угорська Русь". Щоб не було жодних непорозумінь, зазначу, що у своїх публікаціях уживаю, як правило, термін "Закарпаття". Але завжди зазначаю, що мова йде про чотири комітати, тобто територію власне історичного Закарпаття.

4. Щодо розділу третього. *"Проблеми історії Закарпаття у спад-*

¹ Див.: Драгоманов М. П. Вказане видання. – С. 278.

щині (виділено мною – О. М.) *М. С. Грушевського, С. Томахівського, В. Лукича...*" і т. д. Добре пам'ятаю, що, ознайомившись зі "Змістом" цієї дипломної роботи, яку я мав рецензувати у 2006 р., "зірочкою" помітив слово "спадщина" і внизу сторінки написав: **"М. Грушевський був заможною людиною"**. Іронічно, звичайно. Здавалося би, дрібниця, однак і вона свідчить про науковий рівень не тільки Авторки роботи, але й її керівника; достатньо переглянути знову його "Зміст" до "Науки", розділ II. Ми ж не пишемо "спадщина І. Франка" (або "спадщина Т. Шевченка"), а пишемо **"наукова спадщина Каменяра"** (або **"поетична спадщина Кобзаря"**). Не кажу вже про те, як "вдало" деталізовано цей розділ – суцільні повторення. А гляньте на п. 5.3. *"Етнографічні та статистичні дослідження І. Верхратського та С. Томахівського"*. Де: в Канаді, Німеччині чи Бразилії?

Підсумок **"не так"**. Даруйте, але вже вкотре змушений повторити, що **така структура роботи нічого спільного з дослідженням історіографічного характеру не має**, оскільки передбачає механічний переказ змісту праць названих істориків: І. Франка, В. Гнатюка, М. Грушевського й т. д. Авторка, застосовуючи цей "оригінальний" метод "дослідження", в кожному параграфі все починає спочатку, тобто, як кажуть, танцює від печі. Зрозуміла річ, тут ви не побачите ні постаті дослідника, ні динаміки вивчення ним проблеми, ні, що найголовніше, **власної думки Авторки дипломної роботи** (зрештою, це стосується усіх публікацій аспірантки). При читанні цієї одноманітної сірятини паморочиться в голові. Навіть якщо у вас залізні нерви.

Ось бачите, скільки роздумів викликали в мене лише тема та структура дипломної роботи, про які я кажу **"не так!"** А скільки роздумів викликав у мене "Вступ" до цієї роботи, який я, як уже згадувалося, прочитав на свою біду. Всю дипломну роботу написано в одному ключі – **простий переказ змісту праць істориків без найелементарнішої спроби їх проаналізувати**. То чим це не "історіографічна" "школа байкарів"? Є глава "школи", є учні, є оригінальні, я б навіть сказав – ексклюзивні, "методи" і "принципи". Правда – антинаукові...

Досі було **"не так!"** А тепер скажу, **що** потрібно було зробити Авторці не тільки дипломної роботи, але й "публікацій" у "Віснику", про які висловився вище. Але в даному випадку мова йтиме виключно про дипломну роботу. Одразу роблю важливе застереження: подаю **свою** схему дипломної роботи, і **це у надзвичайно спрощеному вигляді**, щоб будь-хто міг зрозуміти, про що йдеться. Існують трохи інші схеми, про які скажу згодом.

Для прикладу візьму праці лише двох дослідників – І. Франка

і М. Грушевського. Отож – **моя** тема: "*Історія Угорської Русі у працях І. Франка і М. Грушевського*". Для її висвітлення пропоную застосувати **проблемно-хронологічний принцип**. Ось проблеми, які, на мій погляд, повинні були би висвітлити названі дослідники:

1. Проблема автохтонності угорських русинів.
2. Князь Ф. Корятович і все, пов'язане з його діяльністю.
3. Запровадження унії 1649 р. та її наслідки.
4. Реформи Марії-Терези та Йосифа II, їхні наслідки.
5. Революція 1848-1849 рр. та Угорська Русь.

І так далі.

На мою думку, це справді важливі, вузлові проблеми з історії Угорської Русі взагалі і Закарпаття зокрема. Ці проблеми, принаймні частина з них, і досі не розв'язані, враховуючи специфіку регіону минувшини: українська історіографія трактує їх так, угорська – по-іншому, словацька чи румунська – ще по-іншому і т. д. Але це вже клопоти сучасної історіографії...

Та повернімося до нашого "**так!**" Виходячи з вищевказаної схеми, Авторці **потрібно було**, аналізуючи, наприклад, праці І. Франка про Угорську Русь, перш за все з'ясувати (озвучити) ступінь розробки даної проблеми попередниками І. Франка і дати їм **свою оцінку!** Далі – з'ясувати причини, які спонукали І. Франка (чи М. Грушевського) торкатися цієї проблеми, тобто мотивацію дослідження. Наступне: Авторка повинна була сказати, які праці своїх попередників використав І. Франко і як він їх оцінив, що взяв із них. Далі: які документи і матеріали залучив І. Франко для своєї праці – абсолютно нові, доти невідомі, чи вже введені кимсь у науковий обіг. Яких висновків дійшов І. Франко в розробці даної проблеми: чи є ці висновки принципово новими у порівнянні з висновками його попередників, чи вони нічого не дають нового; як ці висновки Каменяра про автохтонність русинів витримали випробування часом і наскільки вони відповідають вимогам сучасної історіографії. І так далі, й тому подібне. В тому ж ключі Авторці належало досліджувати питання про князя Ф. Корятовича тощо. Нагадаю: я досить докладно зупинився на методі історіографічного дослідження, на оцінці внеску історика в розробку якоїсь проблеми, "малюючи" портрет історика, коли писав про статтю аспірантки, в якій ішлося про "німецькомовну історіографію".¹

Тепер, сподіваюся, ви зрозуміли, чому в 2006 р. я відмовився

¹ Див.: Мазурок О. С. Атланти і Каріатиди районного масштабу: (Роздуми про те, Хто і Як досліджує історію та історіографію Закарпаття) // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. – Вип. 21. – Ужгород, 2008. – С. 202.

"дегустувати" цей "коньяк".

Таким чином, для того щоб реалізувати **саме таку схему** дослідження історії Угорської Русі, дипломниці, а потім аспірантці потрібні "лише" дві речі: **досконале знання історії регіону**, названого згодом Угорською Руссю (хоч би на рівні тих дослідників, про яких вона пише), і **володіння методом історіографічного аналізу джерел**. А тепер, шановні читачі, пропоную ще раз прочитати слова І. Лисяка-Рудницького про значимість історіографічних досліджень і порівняти їх з тими, які публікують аспіранти та їхні наукові керівники.

А ось схема вивчення історії Угорської Русі, запропонована Ю. Жатковичем в його цікавому дослідженні *"Історія історіографії угорських русинів"* (1890). Звертаю вашу увагу на те, що це **перша праця історіографічного характеру, присвячена минувшині регіону!** Потім з'явилися праці В. Францева (1900), Є. Перфецького (1914), Ю. Яворського (1928), О. Петрова (1930) й т. д. Надаю слово Ю. Жатковичу.

"На нашу думку, історія угро-русів тільки тоді і тільки за такої умови буде написана на належному рівні, коли одержимо переконливі відповіді на такі п'ять питань:

1. Чи є угро-руси автохтонами сучасної Угорщини, чи ні, а якщо ні, то коли і яким чином вони переселилися сюди?

2. Коли і з яких причин Федір Корятович переселився в Угорщину, яку роль він тут відіграв, якими були його сімейні відносини і, нарешті, як довго займав тут провідне місце?

3. В якому політичному становищі перебували тут угро-руси в період феодалізму?

4. Від кого і коли прийняли угро-руси християнство, коли вийшли з римо-католицької віри?

*5. Коли і ким засновано Мукачівське єпископство?"*¹

Як бачимо, принципової різниці між нашими схемами немає. Але важливо не це, а те, що майже 120 років тому Ю. Жаткович правильно зрозумів своє завдання як автора праці з історіографії й не переказував примітивно зміст публікацій своїх попередників А. Дейча, М. Андрелли, І. Базиловича, М. Лучкая, І. Дулішковича та інших. Він їх **аналізував, вказуючи на позитивні риси їхніх праць, а також хиби та причини цих хиб!** А знаєте, чому він так робив? А тому, що добре знав історію угорських русинів, не гірше від своїх попередників, і, таким чином, мав свою власну думку з приводу якоїсь проблеми. Не слід також забувати,

¹ Жаткович Ю. Праці з історії Угорської Русі / Упорядк. і передм. О. С. Мазурка. – Ужгород: Мистецька Лінія, 2008. – С. 215.

що Ю. Жаткович досконало володів латинською, угорською, німецькою мовами, не говорячи вже про слов'янські, хоча не закінчував історичного факультету університету на початку ХХІ ст. За ним – Ужгородська гімназія (1876) та Ужгородська духовна семінарія (1881). Але Бог дав йому талант дослідника, неймовірну працьовитість і відповідальність за написане. Багато питань, порушених Ю. Жатковичем у згаданій праці, не розв'язано й досі.

Звичайно, працю Є. Перфецького *"Обзор угрорусской историографии"* (1914) написано на значно вищому науковому і теоретичному рівні. Але два такі факти свідчать на користь Ю. Жатковича. Перший – Є. Перфецький закінчив історико-філологічний факультет Петербурзького університету (1912), у стінах якого одержав ґрунтовні фахові знання, зокрема знання з теорії та методології історії. Другий – Є. Перфецький в основу своєї праці поклав дослідження Ю. Жатковича (у 1912 р. він гостював у Ю. Жатковича в Стройному, і той дав йому багато цінних порад, що стосувалися історії історіографії Угорської Русі). І насамкінець, працю Ю. Жатковича було опубліковано в авторитетному журналі Угорського історичного товариства *"Századok"*, який виходить у Будапешті з 1872 р. Дослідження Ю. Жатковича, крім того, використав М. Грушевський у своїй праці *"Історія України-Руси"* в розділі *"Історична література Угорської Русі"*.¹ Хіба це не визнання авторитету автора та наукового рівня його дослідження! Хіба таке безкорисливе служіння науці та своєму народу може не викликати в нащадків глибокої поваги до нашого славного земляка й бути взірцем для них?

Та чи для всіх?..

¹ Див.: Грушевський М. С. Вказана праця. – Т. 2: ХІ-ХІІІ віки. – К., 1992. – С. 581-582.

ДОДАТКИ

ПОЕМА ПРО РОМАНТИЧНУ ЮНІСТЬ НАШОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ¹

Днями побачила світ монографія Дмитра Данилюка "Історична думка на Закарпатті епохи національного відродження (кінець XVIII - середина XIX століття)". Дана книжка є узагальненням мінімум шести попередніх публікацій, проміжним підсумком багаторічних досліджень закарпатського історіографа. У її першому розділі дається загальна характеристика епохи, у наступних семи розділах характеризуються одинадцять наших будителів від А. Бачинського до О. Духновича. У додатках же розміщено сім історичних текстів І. Орлая, І. Фогарашія, Ю. Венеліна і О. Духновича, а також офіційні документи щодо подорожі Ю. Венеліна у Болгарію. Раніше вони були практично недоступні для масового читача, тепер же він сам може оцінити рівень названих авторів.

Насичене фактажем дослідження скупими строгими мазками відтворює доволі яскраву картину суспільної думки на Закарпатті, тогочасних ідейних зіткнень і різноголосся, подає колективний портрет наших будителів-істориків. На правому фланзі бачимо монументальну фігуру єпископа Андрія Бачинського, 200-річчя від дня смерті якого відзначатимемо наприкінці цього року. Тяжко переоцінити значення цього діяча для просвіти, більш того – для відродження нашого народу, зведеного до середини XVIII ст. на рівень етнографічної маси. Це фігура ренесансного масштабу, яка відіграла переломну роль в етнічній історії наших предків. Його ставка на загальну початкову освіту (відкрито школи практично у кожному селі) і підтримка найталановитіших юнаків, для здобуття середньої і вищої освіти, виявилася єдино правильною у тих умовах. Безпосередні наступники А. Бачинського, виховані ним самим, змогли продовжити його курс. Але подальші владики вже не завжди відповідали висоті свого сану і могли бути духовними вождями народу. Серед усього іншого А. Бачинський прекрасно розумів значення історичної пам'яті для збереження етнічної ідентичності, для тяглості церковної традиції. Тому він став засновником величезної єпархіальної бібліотеки і архіву, котрий належним чином не опрацьовано і до сьогодні. Частково ці студії здійснює Д. Данилюк, показуючи нам нові риси хрестоматійного образу.

Далі показане наступне покоління інтелектуалів, котрим так чи інакше протегував владика. Саме вони роблять перші спроби перейти від літописання, від фіксації історичних фактів до їхнього осмислення,

¹ Федака С. Поема про романтичну юність нашої історіографії // Трибуна. – 2002. – 20 вересня. (Текст подається в тому вигляді, як його надруковано у статті. – О. М.).

тлумачення. Маємо на увазі Д. Бабілю, І. Пастелія, В. Довговича з його гостро полемічною, етнографічною розвідкою, спрямованою на утвердження самобутності своїх одноплемінників, їхнє право на гідне місце під сонцем. Фактично його етнографічний нарис став першою гучною декларацією закарпатських русинів на тему "І ми в Європі" – тим ціннішим, що був написаний членом-кореспондентом Угорської академії наук, визнаним у тодішньому науковому співтоваристві. Д. Данилюк розкриває, у дискусії з якими угорськими авторами формувалися погляди наших давніх істориків, що робить огляд більш драматичним, насичує його конкретними образами персонажів-протагоністів.

Особливу увагу приділено Йоаникію Базиловичу – авторові "Короткого нарису фундації Федора Корятовича", першої друкованої історії Мукачівської єпархії. Оперта на численні грамоти монастирського архіву, які було перемежовано короткими коментарями, ця праця задала тон усій подальшій закарпатській історіографії принаймні на століття, визначила її лапідарність, фактографічність, прив'язку усіх процесів до історико-церковного стержня.

Постать І. Орлая дещо випадає з цього ряду, бо він творив не так в рідному краї, як у Петербурзі, але саме він став відкривачем нашої землі для російського читача (у тому числі дуже високопоставленого) і для російських істориків. Якщо він десь перебільшував і передавав куті меду, то робив це задля піднесення власного народу, аби бажане врешті-решт стало дійсним. Саме І. Орлай сприяв переїзду цілої когорти наших науковців і початку їхньої кар'єри у Російській імперії, особливо на її українських землях.

Фігура Ю. Венеліна і досі лишається багато в чому загадковою, тому Д. Данилюк намагається додати свої окремі штрихи до цього портрету. На сьогодні Ю. Венелін потребує перш за все повного видання своєї багатой спадщини – історичної, етнографічної, педагогічної, котрої є мінімум на один товстезний том. Досі тривають суперечки, чого більше було у його поглядах – москвофільства чи українофільства (він автор праці про успадкування традицій Київської Русі "северянами" і "южанами"). Д. Данилюк схиляється до другого і аргументовано переконує читача у цьому.

Найбільше ж місця у монографії приділено М. Лучкаю, чий 220-річний ювілей теж припадає на цей листопад. До даної дати Д. Данилюк готує відповідну наукову конференцію. Ця постать цілком заслуговує на те, оскільки є автором своєрідного історіографічного епосу "Історія карпатських русинів", де тісно, переплелися, як і в Гомера, історичні реалії з красивими міфами. Це була романтична юність нашої

історіографії з її молодечим максималізмом, безкомпромісністю, полемічним запалом, громадям фактів, нестримним прагненням розбудувати свій, ні на що не схожий світ. На жаль, започатковане ще 2000 р. видання шеститомника вже багато літ гальмує на останньому томі. Сподіваємося, що ювілей стане нагодою для зрушення справи з мертвої точки.

Монографія завершується аналізом історичних поглядів О. Духновича. На цих сторінках видатний громадсько-політичний діяч, конспіратор і скандаліст постає у дещо незвичному ракурсі вдумливого інтерпретатора історичних документів, котрий інколи суто інтуїтивним шляхом приходить до несподіваних висновків.

Звісно, творчість усіх названих авторів відображає собою ще переднауковий період розвитку крайової історіографії – перехідний від класичного літописання до науки у строгому розумінні слова. У кожного багато публіцистичності, над кожним сильно тяжіє злоба дня, велику роль відіграє орієнтація на полеміку, а не самостійно поставлені дослідницькі завдання. Але без цих студій не було би і подальшого етапу вже академічної історіографії. Більш того, мало в якій іншій області сучасної України, був у ці півстоліття такий потужний сплеск історичної думки. Усе це переконливо продемонстрував Д. Данилюк. Він далеко не закрив тему, багато питань тільки поставлено і чекає на свої майбутні відповіді. Монографія відкрита у майбутнє.

Сергій Федака

**ДАНИЛЮК Д. ІСТОРИЧНА ДУМКА НА ЗАКАРПАТТІ ЕПОХИ
НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ (КІНЕЦЬ XVIII - СЕРЕДИНА
XIX ст.). – Ужгород, 2009. – 400 с.¹**

Історія Закарпаття XVIII-XIX століття не перестає цікавити як місцевих, так і закордонних дослідників. Нещодавно вийшла у світ монографія доктора історичних наук, професора, завкафедри історії України Дмитра Данилюка під назвою "Історична думка на Закарпатті епохи національного відродження (кінець XVIII - середина XIX ст.)".

Дмитро Данилюк відомий у краї та далеко поза його межами науковець. Він є автором та укладачем 12 окремих видань, вступних статей до I та IV томів "Історії карпатських русинів" М. Лучкая, співавтор "Нарисів історії Закарпаття" в трьох томах. На основі опрацювання рукописних творів, публікацій кінця XVIII-XIX ст. Д. Данилюк вивів із забуття чимало імен закарпатських вчених, діячів національного відродження, а їх наукову спадщину – на всеукраїнський рівень. Дослідження про них опубліковані в таких виданнях як "Український історичний журнал", "Історична наука на порозі XXI ст.: підсумки та перспективи", "Четвертий міжнародний конгрес українців", "Історіографічні дослідження в Україні" тощо. На його праці посиляються провідні історіографи Києва, Харкова, Черкас, Кам'янець-Подільська... Результати досліджень допомагають по-новому оцінити науковий і культурно-освітній рівень Закарпаття в минулому.

За плідну і багаторічну педагогічну працю, значний доробок в розвиток історичної науки, зокрема історіографії та карпатознавства професор Д. Данилюк нагороджений орденом "За заслуги" III ступеня і Почесною грамотою Міністерства освіти України.

Нова монографія продовжує досліджувану автором тему становлення і розвитку історичної думки на Закарпатті від найдавніших часів до наших днів. У книзі з нових позицій оцінено важливий період в історії Закарпаття кін. XVIII - першої пол. XIX ст. Робота написана на основі рукописів, рідкісних публікацій XVIII-XIX ст. Д. Данилюк представив наукову і творчу спадщину закарпатських громадсько-політичних, церковних діячів та вчених: А. Коцака, І. Пастелія, Д. Бабілі. Широко проаналізовано першу друковану працю І. Базиловича, який вже в кінці XVIII ст. представив історію Закарпаття у тісному зв'язку з історією східних слов'ян зокрема Київської Русі. Вперше введено

¹ Данилець Ю. Данилюк Д. Історична думка на Закарпатті епохи національного відродження (кінець XVIII - середина XIX ст.). – Ужгород, 2009. – 400 с. // Погляд. – 2009. – Жовтень. (Текст подається в тому вигляді, як його надруковано в рецензії. – О. М.).

у науковий обіг листування І. Базиловича з цензором Г. Тарковичем, листи єпископа А. Бачинського до імператриці Марії Терезії за дозволом купляти книги в Галичині; лист Е. Шенборна про відкриття типографії в Закарпатті. Представлено документи єпископа Бачинського про його діяльність спрямовану на розширення сфери вживання рідної мови і впровадження загального обов'язкового навчання.

Всебічно проаналізовано наукову спадщину М. Лучкая, поставивши його в ряд істориків демократичного напрямку в європейській історіографії. Досліджено активну діяльність О. Духновича по обґрунтуванню необхідності возз'єднання Закарпаття з суміжними українськими землями. Адже останній зазначав, що "русины угорские давнейше с галицкими случены были".

Завершується монографія аналізом праці А. Балудянського "История церковная Нового Завета". Автор наголошує, що у цій праці було порушено чимало проблем зокрема автохтонності русинів, місіонерської діяльності рівноапостольних братів Кирила та Мефодія, прихід угорців. Значну частину книги займає наукова спадщина вищеназваних істориків. Крім того серед них є окремі наукові праці І. Орлая, Ю. Гуци-Венеліна, О. Духновича, що виявлені в бібліотеках та архівах в Україні і поза її межами.

Таким чином, у новій книзі проф. Д. Данилюка по-новому оцінено період другої пол. XVIII - першої пол. XIX ст. зокрема доведено, що національне відродження почалося не з приходом російської армії у 1848-49 рр., його складові мали місце вже в кінці XVIII ст.

Треба відзначити науковий апарат книги, у якому виділено архівні та рукописні матеріали, періодику XIX ст., зарубіжну історіографію Закарпаття. Підготовлено обширний іменний покажчик. Автора як дослідника добре представлено у післямові проф. М. Вегеша.

Книга стане добрим подарунком для учнів, студентів, вчителів, викладачів та всіх, хто цікавиться історією Закарпаття.

*Юрій Данилець,
кандидат історичних наук*

ІСТОРІЯ РІДНОГО КРАЮ – ВАЖЛИВИЙ ЗАСІБ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ ¹

Роль історичного краєзнавства у вихованні молодшої людини як творчої особистості, громадянина і патріота з високим рівнем національної самосвідомості важко переоцінити. Політичне становище нашої Батьківщини ще раз підтверджує важливість викладання в навчальних закладах історії рідного краю. Актуально звучить настанова відомого нашого просвітителя О. Духновича: "кто отечество свое не почитает, той сирота есть без отца, без матери".

Вирішенню цього завдання допоможе посібник професора УжНУ Д. Данилюка "Історія Закарпаття", написаний на основі найсучасніших досягнень історичної науки, який недавно побачив світ у "Видавництві В. Падяка".

➤ *Що спонукало вас до видання посібника?*

– Видань нині чимало, але у більшості висвітлюються окремі аспекти історичного розвитку, а нагальною є потреба у компактному виданні з поданням саме тих фактів, явищ і подій, які найобразніше представили б особливості історичного розвитку краю з визначенням його місця в загальноєвропейському історико-культурному процесі.

Читач переконається у тому, що Закарпаття – земля слов'янська і першими її заселило плем'я білих хорватів, які перебували у тісних взаєминах із східнослов'янською державою Київською Руссю. Та із встановленням у краї з XII століття панування угорських феодалів, які прийняли самоназву русини, символізуючи етнічну спорідненість із слов'янством колишньої Русі, а з другої половини XIX ст. усвідомили себе українцями. Історик, ігумен Мукачівського монастиря А. Кралицький у 1862 р. роз'яснював, що "ми сім'я преславної України і незабвенного Запорозжя".

➤ *Яку важливу подію слід виділити у давній історії краю?*

– Це прийняття християнства східного обряду завдяки місіонерській діяльності рівноапостольних братів Кирила і Мефодія у 863-865 рр. Вони склали слов'янську азбуку, переклали з грецької мови на слов'янську Євангеліє, Апостол, Псалтир, ряд богослужбових книг. Вихрестили наших предків за східним обрядом, який після розколу християнства у 1054 р. назвали православним.

¹ Попович І. Історія рідного краю – важливий засіб патріотичного виховання молоді // Срібна Земля - ФЕСТ. – 2014. – 23-29 травня. (Текст подається в тому вигляді, як його надруковано в інтерв'ю. – О. М.).

➤ *Чи відомі перші писемні відомості про наш край?*

– Опоередковано територія краю відзначена у німецькому літописі "Annales Fuldensis". Під 892 р. згадується лист німецького короля Арнульфа до болгарського царя із проханням заборонити продавати сіль мораванам. А сіль із давніх часів добувають саме на Закарпатті, частина території якого в той час була підвладною Болгарії.

Найбільш чітко наш край згадується в угорській хроніці Аноніма "Діяння угорців", написаній у кінці XII ст., а опублікованій у 1747 р.

Читач також дізнається про опіку Константинопольським Патріархом Антонієм монастирем у с. Грушево (нині Тячівського району). Про це свідчить його грамота від 1391 р. Важливою є і грамота синів воєводи Баліци 1404 р., якою дарують цьому монастирю села Тересва, Крива, Грушево "с полем, и с лесом, и с водою и с всем прожитком да будут монастирю". І, звичайно, копія грамоти Федора Корятовича про дарування Мукачівському монастирю двох сіл – Бобовище і Лавки. Не можна не назвати й донесення послів Московії Івану Грозному, які відвідали Угольський монастир у 1558 р. і описали його володіння та природні багатства сільських околиць.

З послабленням Київської Русі краєм із XII ст. володіють угорські феодали. Процес заселення краю іншими народностями посилюється після зруйнування міст і сіл Угорщини монголо-татарами в 1242 р. Упродовж віків сюди переселяється людність із європейських держав. Наприклад, у 1774 р. у Мукачівську домінію переселилося близько 1350 німців.

➤ *Які процеси розвивалися безпосередньо на теренах краю?*

– По-новому оцінено культурно-освітнє і наукове життя. Це важливо тому, що в часи тоталітарного комуністичного режиму Закарпаття представлялося краєм суцільної неписьменності, що є далеким від істини. Адже на Закарпаття вже з XII ст. завозилися книги зі східнослов'янських земель, які переписувалися і розповсюджувалися серед народу. Так розвивалася писемність. Закарпатці трепетно ставилися до книги, кожна з них починалася із запису "Во ім'я отця і сина...". Завдяки цьому до нашого часу збереглося "Королівське Євангеліє" (1401 р.), рукописні книги XV-XVI ст. У монастирях і церквах велися хроніки, літописи, при Грушівському монастирі існувала друкарня. У другій половині XVIII ст. було започатковано дослідження історії сіл, а в 1799 р. І. Базилович надрукував першу працю з історії Закарпаття.

Відкривалися і навчальні заклади. У 1640-х років із Гуменного в Ужгород був перенесений колегіум, який у 1785 р. реорганізували в Ужгородську гімназію. У 1793 р. в Ужгороді було відкрито учительську семінарію тощо.

Наш край багатий був на видатні постаті, це культурно-освітні, церковні діячі, вчені. На увагу заслуговує плідна діяльність єпископа Мукачівської греко-католицької єпархії Андрія Бачинського – першого просвітителя Закарпаття.

Закарпатці здобували освіту у багатьох західноєвропейських містах. Ось яким був творчий шлях, наприклад, І. Орлая: Давидково (на Мукачівщині), Ужгород, Карей (Румунія), Львів, Відень, Дерпт, Кенігсберг, Ніжин, Одеса. Здобувши освіту європейського рівня, закарпатці ще на початку ХХ ст. були оцінені як "ученые и образованные люди нового века, принесли новое начало, одушевлявшее уже с конца XVIII в. лучшую часть Западной Европы". Це були вчені-історики, мовознавці, філософи, юристи, економісти, декани факультетів і ректори вузів, вихователі царевичів. Ще в 1350 р. закарпатець А. Дешко, працюючи в Києві, ознайомив громадськість із багатьма "почтенными именами карпатских уроженцев", котрі "являются уже весьма сильными умами", які працюють як вдома, так і "прославивших себя и родину свою служением в империи русской": І. Зейкан, І. Орлай, Ю. Венелін, В. Кукольник, П. Лодій, М. Балудянський та ін.

На пропозицію І. Орлая міністр освіти Росії О. Голіцин у 1820 р. написав записку до царя, де стверджував: "Один народ, от которого можно желать нам ученых, есть Карпатороссы...". Царський уряд видав документ "О выгодах, предоставляемых Профессорам из Карпатороссов, приглашаемых к занятию катедр Казанского и Харьковского университетов". Згідно з цим "известнейшим как по своим сведениям, так и доброй нравственности ученим из числа Карпатороссов" надавалися пільги. Та користувалися ними далеко не всі. Гірка доля спіткала зокрема Ю. І. Венеліна – вченого-славіста, засновника болгаристики в Росії. Причину чітко визначив російський вчений М. Державін у 1945 р.: "закарпатский украинец по рождению, русский по культуре и романтик-славяновед по настроению... в молодые годы сошедший в могилу как жертва житейских невзгод и лишений в обстановке господствующего в царской России полицейско-бюрократического режима". Подібно висловився сучасний російський вчений П. Тулаєв: "В русине, приехавшем из Закарпатья, они видели лишь одаренного провинциала и дилетанта, который со временем может составить им конкуренцию".

Панівна верхівка чужинців не сприяла духовному розвитку русинів, а вимагала, "щоб сини селян користувалися не книжками, а плугом", приносячи багатство і славу. Проте Закарпаття дало цілу плеяду відомих постатей, які могли б стати окрасою духовності будь-якого народу. М. Лучкай, О. Духнович, А. Кралицький, О. Митрак, Ю. Жаткович та ін.

У посібнику охарактеризовано всі етапи історичного розвитку. Оцінено становище краю у складі Австро-Угорщини (1867-1918 рр.), представлено героїв Карпатської України, учасників боротьби проти угорсько-фашистської окупації, визволення та возз'єднання Закарпатської України з Українською РСР у складі колишнього СРСР.

*Розмовляв Ілля Попович,
викладач-методист Свалявської гімназії*

ДМИТРО ДАНИЛЮК: "ЛЕЙТМОТИВ ЖИТТЯ – ЦЕ ПРАЦЯ" ¹

Існує стереотип науковця: це людина, котра постійно сидить в бібліотеках, архівах, щось досліджує; вираз обличчя – майже завжди задумливий; одяг – зазвичай строгий, у класичному стилі. Часто здається, що такі особистості ніколи не усміхаються... Але то тільки на перший погляд.

Знайомство з Дмитром Дмитровичем було телефоном, коли домовлялися про зустріч. Чесно, саме тоді зрозуміла хибність стереотипу. "Хіба я заслуговую, щоб про мене писали?" – відповів Д. Данилюк на моє бажання зробити про нього матеріал. Інтелігентність, інтелект, скромність, щирість, – такі риси уявно виділила після телефонної розмови. Згодом, за безпосереднього спілкування, перші враження тільки підтвердилися і доповнилися хвилею позитивних емоцій. Скажімо, науковий доробок українського історіографа, професора Д. Данилюка складається з близько трьох сотень праць. Фундамент цієї діяльності – дослідження історії науки Закарпаття від найдавніших часів до новітніх. Така тема, зізнається професор, зумовлена забороною в часи тоталітарного СРСР говорити чи тим паче писати про культуру, освіту, науку нашого краю.

"У 1997 році я опублікував першу монографію "Історія Закарпаття в біографіях і портретах", у якій представив громадськості відомі постаті: істориків, мовознавців, культурно-освітніх і релігійних діячів. Друге видання такого ж плану з'явилося в 1999 р. під назвою "Історична наука на Закарпатті з кінця XVIII до середини XX століття". У праці відстежив процес зародження й розвитку історичних знань, починаючи з окремих покрайніх записів і з першого історика краю Іоанікія Базиловича, котрий, до речі, у 1799 році видав першу друковану працю латинською мовою "Короткий нарис історії фундації Федора Корятовича". Третя монографія вийшла нещодавно. Це – "Історична думка Закарпаття епохи національного відродження кінця XVIII - середини XIX століття", – розповідає про багаторічну роботу Дмитро Дмитрович. Перераховані видання – далеко не все, що подарував рідній землі науковець. У Д. Данилюка була мрія: видати навчальний посібник. Її він здійснив торік, коли побачила світ "Історія Закарпаття". Книжка ґрунтується на вагомій кількості історичних джерел і малодоступних документів. Розділи починаються з відповідних епіграфів, які націлюють читача на розуміння змісту кожного періоду.

¹ Гараздій М. Дмитро Данилюк: "Лейтмотив життя – це праця" // Погляд. – 2014. – Серпень. (Текст подається в тому вигляді, як його надруковано у статті. – О. М.).

А наприкінці кожного розділу подаються історичні джерела, наприклад, "Грамота Федора Корятовича Мукачівському монастирю, зміст різних листів". Нещодавно видано бібліографічний покажчик під назвою "Історіограф Дмитро Данилюк", де опубліковано весь дослідницький здобуток автора.

Заслуговує уваги й монографія про кафедру історії України, завідувачем якої тривалий час був Дмитро Дмитрович. Тут йдеться про організаторів, період заснування, успіхи в навчально-виховній роботі. А працю Д. Данилюк присвятив своєму наставнику М. Трояну, завдяки котрому і подався карколомною стежкою до науки.

Історіограф також зібрав доробок знаних закарпатських діячів, істориків, зокрема І. Орлая. "Усі говорили, що це видатний педагог, історик, а конкретно не наводилося ніяких фактів. Тому видав збірник його праць під назвою "Іван Семенович Орлай. З наукової спадщини", – розповідає автор. Також окремою збіркою Д. Данилюк доніс широкому колу читачів праці Ю. Венеліна (Гуци). Ще Дмитро Дмитрович у ксероксний спосіб перевидав монографію В. Гаджеги про М. Лучкая (життєвий шлях цього діяча громадськості був теж маловідомим).

Крім того, створено брошури "Михайло Лучкай – патріарх закарпатської історіографії", "Юрій Іванович Венелін". Долучився автор і до виходу у світ "Загальної бібліографії Подкарпаття", яку склали М. Лелекач та І. Гарайда (глибокий, усебічний опис того, що друкувалося про нашу землю й поза її межами з кінця XVIII до середини XX ст.).

На запитання, хто найбільше запам'ятався з відомих діячів, Дмитро Дмитрович відповів: "До душі припали всі, бо кожен будував історичну науку на Закарпатті. Узагалі ще в позаминулому столітті наш край називали "terra incognita" (невідомий). Але саме тут народилася й працювала ціла когорта церковних, культурно-освітніх діячів. Тому всі заслуговують уваги". Правда, із особливістю Д. Данилюк згадує І. Орлая, котрий видав у Росії першу статтю про Закарпаття, а також про Ю. Венеліна, котрий досліджував поневолений Туреччиною болгарський народ і першим на російських теренах розробив новий метод історичного дослідження (до того часу писали тільки про життя королів і придворної знаті, а Ю. Венелін започаткував тему простого народу), про М. Лучкая, котрий запровадив цей метод у нашому краї й написав "Історію карпатських русинів" та "Граматику слав'яноруську".

Любов до історії пану Данилюку прищепив батько, котрий служив у австро-угорській армії й розповідав про тодішні порядки. А спрямував у наукове русло вже згадуваний професор М. Троян. Останній, власне, і підказав тему для дослідження. Перша публікація вийшла, коли Д. Дани-

люк був третьокурсником. Ця стаття окрилила, надихнула майбутнього науковця на подальший розвиток. "Я займався тоді історіографією Закарпаття, тобто досліджував роботи російських, українських, словацьких учених про нас, краян", – так згадує перші кроки в науку авторитетний історик.

За сумлінну працю Дмитро Дмитрович отримав орден "За заслуги" III ступеня. Нагороду вручили за виведення історичної науки краю на всеукраїнський рівень. На праці Д. Данилюка посилаються провідні історіографи України, а словацька дослідниця О. Рудловчак назвала його доробок "Біблією карпатознавства".

Під егідою нашого героя захищено 5 кандидатських дисертацій. Зізнається, що теперішні студенти мають значно ширші можливості для самореалізації ніж у радянські часі. Проте ситуація складається ледь не навпаки, якщо говорити про бажання до науки. У лінивстві до здобуття знань звинувачує "всесвітню павутину", хоча й уважає її "ідеальним винаходом людства". На думку Дмитра Дмитровича, студенти просто не вміють правильно користуватися глобальною мережею. "Почитати дещо в Інтернеті, потім ознайомитися з архівними документами, що допомагають відчувати дух і значення цього джерела...", – такий вихід з-під впливу сучасних інформаційних ресурсів бачить історик. Спілкуючись із науковцем, я не могла оминати тему непростой ситуації в Україні. Чимало сучасних подій мають аналогії в минулому. Так, твердить Д. Данилюк, керівництво "братньої" держави марить імперськими, царськими, у північного сусіда є бажання розширити свої кордони в ХХІ столітті. У складний для держави час молодому поколінню наставник бажає любити свій край, Батьківщину, вчити її історію, традиції та звичаї, аби не допускати фатальних помилок. "Якщо юнаки й дівчата виконуватимуть ці завдання – стануть справжніми патріотами своєї землі" – переконаний Дмитро Дмитрович.

Опорою у всьому для Д. Данилюка є сім'я, у якій завжди знаходив розуміння. За найрідніших дякує Богу, а першим – за підтримку. Життєвим кредом вважає необхідність трудитися й приймати результати роботи. "Дні, місяці, роки проходять, а праця залишається", – стверджує науковець. І послуговується словами І. Франка: "...в праці сконати!" Тож у професора вільного часу немає. А якщо десь знаходиться, то проводить його в бібліотеках і архівах.

У колективі для Д. Данилюка головне – відсутність будь-яких паростків підлабузництва. Часто в житті ми не можемо відрізнити справжніх товаришів від псевдо-друзів. У цьому випадку закарпатський науковець із багаторічним досвідом життя радить шукати в людині три

риси характеру: чесність, порядність і самоповагу.

Про плани на майбутнє науковець не говорить. Каже, що навчальний посібник "Історія Закарпаття" – підсумок багаторічної праці. Книжка справді знакова, адже не залежуватиметься в шухляді, а сприятиме виконанню проекту під назвою "Розвиток програми регіональної вищої освіти на 2013-2017 рр.". Проте певні прагнення в професора є. Він – не з тих, хто зупиняється на досягнутому. Але в усьому спирається на Бога... Про відомих діячів Дмитро Дмитрович говорить із якимось сумом в очах. Напевно, дослідження білих плям давалося важко, а доля вчених була трагічною.

Патріотизм – теж одна з рис характеру історика. Він переймається долею України і мріє, щоб наступні покоління дбали про свою державу, розвивали її. Тому радить учити минуле заради майбутнього. Я ж раджу всім бути такими привітними і доброзичливими, як ця шанована людина. Наприкінці зустрічі Д. Данилюк подарував мені останні видані книжки й подякував "за повагу до історії рідного краю".

Загалом науковця можна впевнено назвати щасливим. А щастя йому подарувала праця, яка звеличує кожного й дає свої плоди... Дмитру ж Дмитровичу, заслуженому професору Ужгородського національного університету, залишається побажати сил та енергії, передавати досвід молоді й продовжувати дослідження історії Закарпаття!

*Мирослава Гараздій,
студентка відділення журналістики*

Наукове видання

Олег Мазурок

**Чому мовчать сурми Клію?
Анатомія фальсифікації історії та історіографії Закарпаття. Фрагменти**

До 70-річчя історичного факультету
Ужгородського національного університету

Монографія

Редагування і коректура – Анатолій Домбровський
Комп'ютерна верстка – Анатолій Домбровський

Підписано до друку 30.07.2015 р.
Формат 61 × 86 / 16, папір офсетний.
Друк офсетний. Замовлення 1185.
Гарнітура Таймс, умов.-друк. арк. 25.
Тираж 300 примірників.

Видруковано ПП "Мельник"
м. Ужгород, вул. Швабська, 71А
тел. (0312) 67-33-71, 050-523-61-78
Свідоцтво: Серія В02 № 917411 від 07.12.2007 р.,

Мазурок О. С.

М-13 Чому мовчать сурми Кліо? Анатомія фальсифікації історії та історіографії Закарпаття. Фрагменти: Монографія / До 70-річчя історичного факультету Ужгородського національного університету. – Ужгород: ПП "Мельник", 2015. – 173 с.

ISBN 978-966-7936-87-7

У новій книзі професора Ужгородського національного університету Олега Мазурка порушується етична проблема моральної відповідальності вченого-історика не тільки перед Читачем і Наукою, але й перед усім суспільством; проводиться думка про те, що любов до своєї вітчизни повинна проявлятися у суворій правді; з'ясовуються причини того, чому досі немає історії Закарпаття, яка б відповідала вимогам сучасної історичної науки.

ББК 63 (4укр.)

М 13

УДК 930.1(477)

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК